

Όψεις ενός «γαλλο-γαλλικού» Πολέμου Η Περίπτωση των *Harkis*

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Γιώργος Νούσης

A.M. 201332

Αθήνα, Μάιος 2017

Επόπτρια Σπουδών:
Κα Παπαθανασίου Μαρία

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες	4
Πρόλογος	5
Μέρος I Οι Αρκί (Harkis)	10
1. Ιστοριογραφικές Αναζητήσεις-Εννοιολογικοί Προβληματισμοί-Ιστορικό Πλαίσιο	10
Ορισμοί και Προβλήματα Εννοιολόγησης	10
Ιστοριογραφικές Προσεγγίσεις	13
Ιστορικό Πλαίσιο-Από τη Γαλλική Κατάκτηση στον Πόλεμο Ανεξαρτησίας (1830-1954)	16
Διοικητική Οργάνωση	18
Η Κοινωνία της Αλγερίας-Δημογραφικά Δεδομένα-Οικονομική Κατάσταση	21
2. Στο Πλευρό μιας Γαλλικής Αλγερίας	27
Τα Αίτια-Κίνητρα Στρατολόγησης	27
Οικονομική Κατάσταση	30
Η Πολιτική της Βίας	31
Στρατιωτική Εμπειρία-Μια Πολιτισμική Συνέχεια;Η Διαμόρφωση της “Ελεύθερης Βούλησης”	37
Συμπερασματικά	40
3. Ο Ρόλος των Αρκί (Harkis) στον Πόλεμο Ανεξαρτησίας της Αλγερίας (1954-1962)	42
Οι Αρκί (Harkis) σε Αριθμούς	42
Κοινωνικό Προφίλ-Καθήκοντα-Απολαβές-Εξοπλισμός	44

Η Στάση των Γάλλων-Εσωτερικοί Προβληματισμοί	45
Αφοσίωση και Υπονόμευση	46
“Calots Bleus”	49
Συμπερασματικά	50
 4. Το Τέλος του Πολέμου	 52
Αντίποινα-Βία-Εξοδος	52
Η Λήξη του Πολέμου-Η Συνθήκη του Εβιάν και η Αμνηστία	53
Ο Αφοπλισμός των Αρκί (Harkis) και ο Ρόλος των Γάλλων	55
Από το Εβιάν στον “Τρόμο της Ειρήνης”	58
 5. “Απάτριδες” Η Γενιά της Σιωπής	 66
Έξοδος-Οι Μεταναστευτικές Ροές	66
Υποδοχή-Εγκατάσταση	67
Το Κοινωνικό Προφίλ των “Έπαναπατρισμένων Μουσουλμάνων”	70
Πολίτες ή Πρόσφυγες; Η Ρητορική της Ενσωμάτωσης και η Πολιτική της Απομόνωσης	72
Στο Περιθώριο της Ιστορίας.Στρατόπεδα και Εγκαταστάσεις Φιλοξενίας-Συνθήκες Διαβίωσης	75
 Μέρος II Η Εποχή της Αφύπνισης	 83
 6. Μνήμη και Λήθη ενός «γαλλο-γαλλικού» Πολέμου	 83
Από τη Λήθη στη Μνήμη ή Πώς Τα Γεγονότα Έγιναν Πόλεμος	85
1962-1992. Το Χρονικό μιας Προαναγγελθείσας Λήθης	86
1992-2002. Η Δεκαετία της Αφύπνισης	88

2002... Re-Membering	89
7. Το Άκουσμα της Σιωπής	92
Αμνησία ή Απουσία Μνημόνευσης;	92
1975. Η Πρώτη Κραυγή	94
Φωνές των Αρκί (Harkis)-Οργανώσεις-Σύλλογοι-Συσσωματώσεις	98
1991. Οι Φωνές Αντηχούν	100
Το Τέλος της Μακράς Χειμερίας Νάρκης	102
 8. Πολιτικές Μνήμης και Συγκρότηση Ταυτοτήτων-Αποτυπώσεις της Μνήμης των Αρκί (Harkis) στη Δημόσια Σφαίρα	105
Μνημονικοί Τόποι (Lieux de Mémoire)-Αναγνώριση και Ενσωμάτωση	105
Συγκρότηση Ταυτοτήτων και Συλλογική Μνήμη	113
Συμπερασματικά	118
Επίλογος	120
 Βιβλιογραφία	125

Συντομογραφίες

ALN	Armée de libération nationale
ANFANOMA	Association nationale des Français d' Afrique du Nord, d' outre-mers et de leurs amis
CFMRAA	Confédération des français musulmans rapatriés d' Algérie
FLN	Front de libération nationale
FNRFCI	Front national des Français rapatriés de confession islamique
GAD	Group d'auto défense
MADRAN	Mouvement d' assistance et de défense des rapatriés d' Afrique du Nord
OAS	Organisation de l' armée secrète
UMP	Union pour un mouvement populaire
UNACFCI	Union nationale des anciens combattants français de confession islamique

Πρόλογος

Η πρώτη μου επαφή με τους Αρκί (Harkis) ήρθε τυχαία. Η σχεδόν τυχαία. Αναζητώντας ένα θέμα να ασχοληθώ για την εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας στο ευρύτερο πλαίσιο της γαλλο-αλγερινής σύγκρουσης, ένας φίλος μου δάνεισε «Το Μαύρο Αλγέρι» του Maurice Attia. Καθώς διάβαζα, βυθιζόμουν ολοένα και περισσότερο στο κλίμα της εποχής. Γάλλοι, Αλγερινοί, μουσουλμάνοι, χριστιανοί, στρατιώτες, αντάρτες, αστυνομικοί, διαδηλωτές, άποικοι και κολασμένοι της γης συνθέταν ένα ανθρωπο-γεωγραφικό τοπίο στο οποίο συγκρούονταν και αλληλεπιδρούσαν φυλές, τάξεις, πολιτισμοί, κουλτούρες, ιδεολογίες, σχέσεις και αντιλήψεις. Συζητώντας με μία φίλη, η οποία το είχε διαβάσει, με προέτρεψε να ψάξω αν υπήρχαν Αλγερινοί οι οποίοι ήταν αντίθετοι με την ανεξαρτησία και υπέρμαχοι της διατήρησης μιας γαλλικής Αλγερίας. Κατέληξα στο διαδίκτυο (ολοκληρώνοντας το διάβασμα του βιβλίου), και εκεί κάπου ανακάλυψα τους Αρκί (Harkis). Αλγερινοί, μουσουλμάνοι, οι οποίοι όχι μόνο τάχθηκαν υπέρ μιας γαλλικής Αλγερίας αλλά πολέμησαν γι' αυτή. Αυτό ήταν. Τελειώνοντας το “Μαύρο Αλγέρι”, αποφάσισα ότι θα έγραφα για τους Αρκί (Harkis).

Όπως ήταν προφανές, το “γιατί” ήταν το πρώτο ερώτημα που μου ήρθε στο μυαλό. Γιατί με τους Γάλλους; Το οποίο αποτέλεσε και το πρώτο έναυσμα για περαιτέρω έρευνα. Εντούτοις, δεν είναι αυτό, το βασικό στοιχείο που διατρέχει τον κορμό της εργασίας (δίχως βέβαια να αγνοείται) καθώς δεν ήταν στις προθέσεις μου μια ιστορία καταγραφής αποφάσεων, κινήτρων και προθέσεων, η οποία θα λειτουργούσε εν τέλει με όρους εργαλειοποίησης και ετυμηγορίας, όσο η διερεύνηση και η ανάδειξη των βαθύτερων αιτιών, των πολύπλοκων σχέσεων και των αλληλεπιδράσεων ετερόκλητων μεταξύ τους ιστορικών υποκειμένων, που οδήγησαν σε συγκεκριμένες συμπεριφορές και διαμόρφωσαν ένα ανθρώπινο μωσαϊκό, κομμάτια του οποίου θα διασπείρονταν στις δύο πλευρές της μεσογείου.

Η εργασία διαρθρώνεται σε δύο μέρη (ή καλύτερα εκτυλίσσεται σε δύο μέρη): στην Αλγερία και στη Γαλλία. Στο πρώτο μέρος (Αλγερία) ξετυλίγεται το νήμα της ιστορίας των Αρκί (Harkis) και κυρίως αναλύεται ο ρόλος τους και η δράση που ανέπτυξαν στα πλαίσια της γαλλο-αλγερινής σύγκρουσης στην περίοδο 1954-1962. Ο πόλεμος, το τέλος του, η βία και τα αντίποινα, η μεγάλη έξοδος και ακολούθως η

υποδοχή και η εγκατάστασή τους στη Γαλλία θα αποτελέσουν τα βασικά σημεία μελέτης.

Ξεκινώντας την έρευνα, δεν υπήρχε κατ' αρχάς ένας ευκρινής στόχος, πέρα από τις εκπληκτικές ανακαλύψεις με τις οποίες βρισκόμουν καθημερινά αντιμέτωπος όσο καταδυόμουν στην ιστορία αυτών των ανθρώπων. Ερευνώντας την ιστοριογραφική παραγωγή και τις μελέτες σχετικά με τον πόλεμο ανεξαρτησίας της Αλγερίας, επικέντρωσα την έρευνά μου στο ζήτημα της πρόσληψης της ιστορικής μνήμης και στην αποτύπωση των κοινωνικών αναπαραστάσεων του πολέμου στη δημόσια σφαίρα, τοποθετώντας τους Αρκί (Harkis) ως πρωταγωνιστές. Ως εκ τούτου, στο δεύτερο μέρος (Γαλλία), έγινε μία προσπάθεια να μελετηθεί ο τρόπος συγκρότησης της ταυτότητας, η διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης και η αποτύπωση των κοινωνικών αναπαραστάσεων των Αρκί (Harkis) στη δημόσια σφαίρα, στο ευρύτερο πλαίσιο μελέτης της πρόσληψης του πολέμου της Αλγερίας στη γαλλική κοινωνία. Η ρητορική των γαλλικών κυβερνήσεων και η στάση της γαλλικής πολιτείας απέναντι στους Αρκί (Harkis), οι πολιτικές μνήμης, οι μνημονικοί τόποι και ο τρόπος με τον οποίο το τραύμα του πολέμου της Αλγερίας εγγράφεται στο συλλογικό φαντασιακό της γαλλικής κοινωνίας θα αποτελέσουν τα βασικά σημεία ενδιαφέροντος και έρευνας.

Η ιστορία των Αρκί (Harkis) αντανakλά ίσως με τον καλύτερο τρόπο την πολυπλοκότητα, τις δυναμικές και τις πολύπλευρες συνέπειες ενός ιστορικού γεγονότος όπως ο πόλεμος ανεξαρτησίας της Αλγερίας. Η επανάσταση στην Αλγερία, στο πλαίσιο των ανταποικιοκρατικών κινημάτων της δεκαετίας του 1950, τα οποία οδήγησαν στην επιτάχυνση των διαδικασιών της απο-αποικιοποίησης της επόμενης δεκαετίας, αποτελεί ορόσημο για τη νεότερη ιστορία της Γαλλίας, καθώς είναι ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα που έλαβαν χώρα και συντάραξαν τη γαλλική κοινωνία μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο πόλεμος, ξεσπώντας λίγο μετά την οδυνηρή ήττα των Γάλλων στο Dien Bien Phu, σήμανε για τη Γαλλία την παρακμή και το τέλος της ως αποικιοκρατικής αυτοκρατορικής δύναμης, η οποία χάνοντας κατά τη διάρκεια του πολέμου τις αποικίες της Τυνησίας (1956) και του Μαρόκου (1956), έδειχνε να πνέει τα λοίσθια. Οι συνέπειες ήταν τεράστιες σε όλα τα επίπεδα. Ο πόλεμος αποδυνάμωσε και οδήγησε σε κατάρρευση την Τέταρτη γαλλική Δημοκρατία, διευκολύνοντας την

αμφιλεγόμενη άνοδο του De Gaulle στην εξουσία και την εγκαθίδρυση της Πέμπτης γαλλικής Δημοκρατίας το 1958.

Αν πρέπει να ορίσουμε έναν στόχο της παρούσας μελέτης, αυτός θα ήταν σε πρώτο επίπεδο η ανάδειξη μιας πτυχής της γαλλο-αλγερινής σύγκρουσης, εστιάζοντας στην περίπτωση των Αρκί (Harkis), μέσα από την οποία επιδιώκεται να αναδειχθεί η συνθετότητα και η πολυπλοκότητα των δρώντων υποκειμένων, λαμβάνοντας υπόψη τις σχέσεις, τις αντιλήψεις, τις ιδέες, τις συγκρούσεις, τις κοινωνικές τάξεις, μέσα από τις οποίες συγκροτείται η ταυτότητα, διαμορφώνεται η συλλογική μνήμη μιας ομάδας και επινοείται η εικόνα της -στην περίπτωσή που μας ενδιαφέρει των Αρκί (Harkis)- ως αποτέλεσμα μιας συνεχούς και αδιάλειπτης διεργασίας μετακένωσης ιδεών και ανθρώπων, καθώς οι δυνάμεις που εκλύονται από μία τέτοια πολιτισμική σύγκρουση και ταυτόχρονη όσμωση δύο κόσμων είναι τρομακτικές.

Η ιδιαιτερότητα του πολέμου της Αλγερίας έγκειται στο γεγονός ότι συγκεντρώνει ταυτόχρονα αρκετά χαρακτηριστικά. Έτσι χαρακτηρίζεται ως επανάσταση ή πόλεμος ανεξαρτησίας, ως ένας πόλεμος γαλλο-γαλλικός και ταυτόχρονα αλγερο-αλγερινός (λαμβάνοντας χαρακτηριστικά εμφύλιας διαμάχης), ως γαλλο-αλγερινή σύγκρουση,¹ και έως το 1999 στη Γαλλία ουσιαστικά ως ένας “πόλεμος χωρίς όνομα” (*a war without a name*) όπως πολύ εύστοχα χαρακτήρισε τα “γεγονότα στην Αλγερία” (καθώς δεν αναγνωρίζονταν επίσημα ως πόλεμος από τη Γαλλία), ο John Talbott.² Θέλοντας να τονίσουν την εμφύλια διάσταση του πολέμου, παρατηρητές στη Γαλλία σχολίαζαν ότι τελικά ο παράλληλος “γαλλο-γαλλικός πόλεμος” (*guerre franco-française*) της περιόδου 1954-1962 ήταν πιο σημαντικός για τους Γάλλους από ότι ο πραγματικός πόλεμος που μαινόταν εναντίον του FLN στο έδαφος της Αλγερίας.³

Η ιστορικοποίηση επομένως του πολέμου της Αλγερίας, η πρόσληψή του καθώς εγγράφεται στα κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια της εποχής, μετασχηματίζεται μέσα στον ιστορικό χρόνο, και από “γεγονότα” αποτυπώνεται στο συλλογικό φαντασιακό ως ένας πόλεμος μνήμης (ή καλύτερα ως πόλεμος Λήθης), ο οποίος

¹ Jo McCormack, *Collective Memory: France and the Algerian War (1954-1962)*, Plymouth, Lexington Books, 2007, σ. 16.

² Claire Eldridge, *From Empire to Exile. History and memory within the pied-noir and harki communities. 1962-2012*, Manchester, Manchester University Press, 2016, σ. 6.

³ David L. Shalk, *War and the Ivory Tower, Algeria and Vietnam*, New York, Oxford University Press, 1991, σ. 163.

αναδύεται τριάντα χρόνια μετά το τέλος του (κατά τη δεκαετία του 1990) στη δημόσια σφαίρα, αποτελεί μια σημαντική διαδικασία την οποία θα πρέπει να έχουμε διαρκώς κατά νου και θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε στη συνέχεια.

Η περίπτωση των Αρκί (Harkis) αναδεικνύει την αλληλόδραση των ιστορικών υποκειμένων, των κοινωνικών ομάδων, των συλλόγων, των συσσωματώσεων, των οργανώσεων, των φορέων μνήμης και των διαφόρων κοινοτήτων, αντικατοπτρίζοντας την προσπάθειά τους να ενταχθούν στο επίσημο εθνικό αφήγημα μέσα σε ένα πλαίσιο “πολέμων μνήμης” που συνταράσσουν τη γαλλική κοινωνία.

Στόχος επομένως της εργασίας είναι να ερευνήσουμε και να κατανοήσουμε τους τρόπους με τους οποίους οι Αρκί (Harkis) συγκροτούν την ταυτότητά τους, διαμορφώνουν τη συλλογική τους μνήμη και τις κοινωνικές τους αναπαραστάσεις στη δημόσια ζωή, μέσα από διεργασίες και ζυμώσεις που έλαβαν χώρα-και συνεχίζουν να συντελούνται- σε δύο χρονικές περιόδους και σε δύο τόπους: Πρώτον κατά την περίοδο του πολέμου (1954-1962) στην Αλγερία και δεύτερον: κατά τη διάρκεια της ζωής τους (κυρίως στα στρατόπεδα) στη μητροπολιτική Γαλλία (από το 1962 και έπειτα).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, υποστηρίζεται ότι η συγκρότηση της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) και η διαμόρφωση της συλλογικής τους μνήμης είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης δύο υποκειμένων: Αφενός των Αρκί (Harkis) μέσω των συλλογικών τους δράσεων και των κινητοποιήσεων και αφετέρου των πολιτικών μνήμης των γαλλικών κυβερνήσεων που στοχεύουν στην ενσωμάτωσή τους από τη Γαλλική πολιτεία.

Τέλος, υποστηρίζεται ότι η συγκρότηση της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) και η διαμόρφωση της συλλογικής τους μνήμης λαμβάνει χώρα σε δύο άξονες στους οποίους διακρίνουμε χαρακτηριστικά μετάβασης: Πρώτον από τη σφαίρα της αφάνειας στη δημόσια σφαίρα και δεύτερον από υποκείμενα ετεροπροσδιορισμού και κατασκευασμένης εικόνας του “άλλου” σε υποκείμενα που επινοούν τα ίδια την εικόνα τους και αποκτούν συνείδηση του εαυτού τους, συγκροτώντας ταυτόχρονα μία κοινότητα μνήμης.

Οι διεργασίες συγκρότησης της ταυτότητας μιας ομάδας είναι συνεχείς και αδιάλειπτες, εξελίσσονται και μετασχηματίζονται μέσα στον ιστορικό χρόνο και εγγράφονται στα πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα της

εποχής. Τα ερμηνευτικά σχήματα/πλαίσια αποτελούν εργαλεία κατανόησης των ιστορικών διεργασιών και των υποκειμένων που εμπλέκονται και αλληλεπιδρούν. Σε αυτό το πλαίσιο, τα σχήματα και τα αφηγήματα που προκύπτουν από μια έρευνα, τίθενται υπό κρίση και δεν αποτελούν στεγανά, παρά μόνο εύπλαστα δοχεία τα οποία γίνονται υποδοχείς και μεταφράζουν ταυτόχρονα συμπεριφορές, σχέσεις, αντιλήψεις, τάσεις, συγκρούσεις, αλληλεπιδράσεις, βοηθώντας στην ερμηνεία μακρών διεργασιών και ζυμώσεων που συντελούνται και αποκρυσταλλώνονται σε μια κοινωνία, προσβλέποντας στην καλύτερη κατανόηση τους.

Το παραπάνω σχήμα – οι δύο άξονες συγκρότησης ταυτότητας και διαμόρφωσης συλλογικής μνήμης των Αρκί (Harkis)- προήλθε μέσα από την έρευνα και την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας και αποτελεί εικόνα και θέση του γράφοντος, η οποία προέκυψε λαμβάνοντας υπόψη την ιστοριογραφική παραγωγή και τα έργα διαφόρων συγγραφέων και μελετητών.

Τα παραπάνω ερμηνευτικά σχήματα και οι διεργασίες, θα καταβληθεί προσπάθεια να αναδειχθούν και να κατανοηθούν στο πλαίσιο της γαλλο-αλγερινής σύγκρουσης και της μελέτης της μνήμης του πολέμου στη Γαλλία, μέσα από ένα ταξίδι στις δύο πλευρές της Μεσογείου κατά τη διάρκεια του οποίου οι Αρκί (Harkis) μετατράπηκαν σε “Απάτριδες”.

Μέρος I

Οι Αρκί (Harkis)

1. Ιστοριογραφικές Αναζητήσεις-Εννοιολογικοί Προβληματισμοί-Ιστορικό Πλαίσιο

Ορισμοί και Προβλήματα Εννοιολόγησης

Πριν αρχίσουμε να ξετυλίγουμε το νήμα της ιστορίας των Αρκί (Harkis) θα πρέπει κατ' αρχάς να ορίσουμε τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα και να εντοπίσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Υιοθετώντας την εννοιολόγηση του Vincent Crapanzano, με τον όρο Αρκί (Harkis) αναφέρονται οι Αλγερινοί οι οποίοι επέλεξαν να ταχθούν στο πλευρό των Γάλλων κατά τη διάρκεια του οκταετούς πολέμου ανεξαρτησίας της Αλγερίας στην περίοδο 1954-1962 και υπηρέτησαν ως βοηθητικές/επικουρικές δυνάμεις (supplétif) στον γαλλικό στρατό.⁴

Εντούτοις, οι Αρκί (Harkis) έχουν αποκτήσει την ιδιαίτερη ταυτότητά τους μέσα στο χρόνο και στο χώρο μέσα από μία εμπειρία η οποία ουσιαστικά καθόρισε όχι μόνο το δυσοίωνο και εν τέλει τραγικό μέλλον τους, αλλά σε τεράστιο βαθμό συγκρότησε ή καλύτερα επανα-διαμόρφωσε το ιστορικό παρελθόν τους. Αυτή η εμπειρία δεν ήταν άλλη από το γεγονός που ο Alistair Horne χαρακτήρισε ως: «έναν άγριο πόλεμο ειρήνης»⁵ (A savage war of peace), αναφερόμενος στον πόλεμο της Αλγερίας.

Για να γίνουμε πιο συγκεκριμένοι, μιλώντας με πιο αυστηρούς όρους, η λέξη Αρκί (Harki) προέρχεται από την αραβική λέξη “Harka” που σημαίνει “κίνημα”, και αναφέρεται στους περίπου 260.000 Αλγερινούς αραβικής ή βερβερικής καταγωγής οι οποίοι υπηρέτησαν ως επικουρικές/βοηθητικές δυνάμεις στον γαλλικό στρατό. Ο όρος εντούτοις χρησιμοποιείται συχνά με πιο χαλαρή έννοια δηλώνοντας όποιον Αλγερινό υπηρέτησε μέσα ή μαζί με τις γαλλικές στρατιωτικές ή αστυνομικές δυνάμεις κατά τη διάρκεια του πολέμου.⁶ Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να αποσαφηνιστεί ότι κυρίως στο πρώτο μέρος της εργασίας στο οποίο εξετάζεται ο ρόλος των Αρκί (Harkis) στις πολεμικές επιχειρήσεις, (τα καθήκοντά τους, οι

⁴ Vincent Crapanzano, *The Harkis. The Wound That Never Heals*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2011, σ. xi.

⁵ Alistair Horne, *A Savage War of Peace, Algeria 1954-1962*, New York, New York Review of Books, 1977, σ. 3-11.

⁶ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 16.

απολαβές τους, τα κίνητρα που οδήγησαν στην κατάταξή τους) ο όρος χρησιμοποιείται με την πιο στενή έννοια, εννοώντας όσους υπηρέτησαν σε στρατιωτικές βοηθητικές γαλλικές δυνάμεις. Στο δεύτερο μέρος στο οποίο μελετάται η πρόσληψη του πολέμου, η συγκρότηση της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) και η αποτύπωση των κοινωνικών τους αναπαραστάσεων στη δημόσια ζωή της μητροπολιτικής Γαλλίας, ο όρος χρησιμοποιείται με την ευρύτερη έννοια, συμπεριλαμβάνοντας όσους Αλγερινούς Μουσουλμάνους έφτασαν στη Γαλλία και υπηρέτησαν σε στρατιωτικές βοηθητικές δυνάμεις υποστηρίζοντας τους Γάλλους με κάθε μέσο από οποιαδήποτε θέση, καθώς και τους απογόνους τους, την επόμενη δηλαδή γενιά των Αρκί (Harkis) η οποία δεν έχει βιωματική εμπειρία του πολέμου αλλά έχοντας ζήσει και μεγαλώσει στα γαλλικά στρατόπεδα και στους χώρους εγκατάστασης στη Γαλλία, θα αποτελέσει μέρος της διαδικασίας μετεξέλιξης του όρου διεκδικώντας την αναγνώριση των προγόνων τους από τη γαλλική κοινωνία, συγκροτώντας ταυτόχρονα την ταυτότητα των Αρκί (Harkis) μέσω διαδηλώσεων και διεκδικήσεων.

Στην *Εγκυκλοπαίδεια της μετανάστευσης και των μειονοτήτων στην Ευρώπη* αναφέρεται ότι αλγερινές βοηθητικές δυνάμεις είχαν υπηρετήσει τους Γάλλους ήδη από το ξεκίνημα της αποικιακής κατάκτησης της Αλγερίας το 1830 και ενεπλάκησαν στις περισσότερες από τις στρατιωτικές συγκρούσεις μεταξύ των ιθαγενών και των αποικιακών δυνάμεων.⁷ Οι μονάδες των Αρκί (Harkis) επομένως, αποτελούσαν μέρος μιας μακράς παράδοσης στρατολόγησης μουσουλμάνων στη γαλλική διοίκηση, στο στρατό και στην αστυνομία, αποτελώντας σημαντική πτυχή της αποικιακής εξουσίας, ιδιαίτερα στις απομακρυσμένες περιοχές της αλγερινής υπαίθρου. Ήταν μέρος της αποικιακής στρατιωτικής στρατηγικής από την κατάληψη της Αλγερίας το 1830, όταν ο γαλλικός στρατός στρατολόγησε τοπικές μονάδες και ίδρυσε αραβικό γραφείο το οποίο στελέχωσε με αξιωματικούς που μιλούσαν την αραβική και τη βερβερική γλώσσα, επιδιώκοντας να κερδίσει τον τοπικό πληθυσμό.⁸ Στη διάρκεια του οκταετούς πολέμου ανεξαρτησίας της Αλγερίας που μας ενδιαφέρει (1954-1962), η

⁷ Jean-Jacques Jordi, «Algerian “Harkis” in France Since 1962», *The Encyclopedia of Migration and Minorities in Europe, From the 17th Century to the Present*, Cambridge University Press, New York, 2007, σ. 222.

⁸ Martin Evans, «Reprisal Violence and the Harkis in French Algeria, 1962», *The International History Review* (2016) 4.

πρώτη μονάδα των Αρκί ή “Harka” συγκροτήθηκε το Νοέμβριο του 1954, αλλά ο ίδιος ο όρος επισήμως χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στις 8 Φεβρουαρίου 1956.⁹

Ποιοι είναι οι προβληματισμοί που ιστορικά έχουν ανακύψει αναφορικά με την προσπάθεια ορισμού της ιδιαίτερης σε κάθε επίπεδο (κοινωνικό, πολιτικό, θρησκευτικό, πολιτισμικό) ομάδας των Αρκί (Harkis); Οι πολλές ονομασίες που έχουν χρησιμοποιηθεί για να περιγράψουν όσους Αλγερινούς συντάχθηκαν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στο πλευρό των Γάλλων κατά τη διάρκεια του πολέμου, είναι ιδιαίτερος ενδεικτικός της “ασαφούς” ιστορικής τους υπόστασης. Αποτελούν συστατικά στοιχεία μιας διαρκούς προσπάθειας συγκρότησης ταυτοτήτων των ιστορικών υποκειμένων και ταυτόχρονα αναδεικνύουν την προσπάθεια προσδιορισμού του «άλλου». Έτσι για τις γαλλικές αρχές οι Αρκί (Harkis) ήταν για πολλά χρόνια “επαναπατρισμένοι Γάλλοι-μουσουλμάνοι” (français-musulmans rapatriés) ή πιο απλά “Γάλλοι-μουσουλμάνοι” (français-musulmans) ή “επαναπατρισμένοι βορειο-αφρικανικής καταγωγής” (rapatriés d’origine nord africaine).¹⁰ Ο όρος “επαναπατρισμένοι Γάλλοι-μουσουλμάνοι” έχει δεχτεί αρκετή κριτική καθώς θεωρείται ανακριβής για δύο λόγους: Πρώτον, υπάρχουν εκατοντάδες χιλιάδες μουσουλμάνοι οι οποίοι δεν προέρχονται κατ’ ανάγκη από την Αλγερία ή τη βόρεια Αφρική και δεύτερον, ο όρος “επαναπατρισμένος” υποδηλώνει την επιστροφή κάποιου στη χώρα προέλευσης. Επομένως όπως διερωτάται ο Vincent Crapanzano, κάθε Αρκί (Harki) εύλογα θα αναρωτηθεί, πώς είναι δυνατόν να επαναπατριστεί κάποιος σε μία χώρα την οποία δεν έχει ποτέ επισκεφθεί; Που ποτέ δεν ήταν δική του; Που ποτέ δεν τον θέλησε;¹¹

Στις μέρες μας, ο όρος Αρκί (Harki) χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα ποικίλο εύρος ανθρώπων αλγερινής καταγωγής, όπως πρώην στρατιώτες επικουρικών μονάδων, πρώην μέλη ομάδων αυτοάμυνας και πρώην μισθοφόρους στρατιώτες του γαλλικού στρατού, καθώς και τους απογόνους τους. Ως εκ τούτου, όπως συμπεραίνει ο Tom Charbit, οι Αρκί (Harkis) δεν αποτελούν μία μοναδική, ομοιογενή ομάδα.¹² Η συγκρότηση της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) είναι ένα πολυσύνθετο ζήτημα το οποίο θα μας απασχολήσει παρακάτω και θα αναλυθεί εκτενέστερα.

⁹ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalisation and Resistance to Symbolic Violence?», *National Identities* 8 (2006) 113.

¹⁰ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis», *History and Memory* 24 (2012) 161-162.

¹¹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 57.

¹² Geraldine Enjelvine, *The Harkis Identity: A Product of Marginalisation and Resistance to Symbolic Violence?», ο.π.*, σ. 114.

Ιστοριογραφικές Προσεγγίσεις

Ο πόλεμος ανεξαρτησίας της Αλγερίας αποτελεί ένα βαθιά μελετημένο πεδίο. Πιο συγκεκριμένα, υπολογίζεται ότι πάνω από 3.000 μελέτες έχουν δημοσιευτεί στη γαλλική γλώσσα μεταξύ 1955-2002.¹³

Αναφορικά με την πρόσληψη του πολέμου και την ιστοριογραφική παραγωγή της Αλγερίας, ο Benjamin Stora σχηματικά αναφέρει ότι, μία πρώτη γενιά στρατευμένων μελετών ήρθε στο φως της δημοσιότητας στη δεκαετία του 1960. Βασικός λόγος εμφάνισης αυτών των μελετών αποτέλεσε η λειτουργία τους ως νομιμοποιητικού παράγοντα της ανεξαρτησίας και της συγκρότησης του αλγερινού κράτους, στο πλαίσιο της από-αποικιοποίησης της ιστορίας, κυρίως μέσα από μία στροφή προς την προφορική ιστορία, καθώς ήταν δεδομένο ότι οι γραπτές πηγές προέρχονταν από την αποικιακή δύναμη.¹⁴

Ένα πρώτο κύμα επιστημονικών μελετών εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1970, εξετάζοντας κατά κύριο λόγο τη γέννηση του αλγερινού εθνικισμού και το ρόλο του στο ξέσπασμα του πολέμου που οδήγησε στην ανεξαρτησία της Αλγερίας. Στη δεκαετία του 1980, βασικό αντικείμενο των μελετών υπήρξε ο ίδιος ο πόλεμος με επίκεντρο τη δράση των Αλγερινών. Η δεκαετία του 1990, σηματοδότησε την έλευση μιας νέας γενιάς ιστορικών η οποίοι στερούνταν βιωματικής σχέσης με τα γεγονότα του πολέμου, ήταν όμως παιδιά της λεγόμενης μαύρης δεκαετίας της ισλαμικής τρομοκρατίας που κατέκλυσε τη χώρα.¹⁵ Σε μεγάλο βαθμό, η ιστοριογραφική παραγωγή αυτής της δεκαετίας μελετά το ρόλο του Ισλάμ στην ανάπτυξη του αλγερινού εθνικισμού στρέφοντας επίσης το ενδιαφέρον σε θέματα μνήμης του αγώνα της ανεξαρτησίας. Από τη δεκαετία του 2000 και έπειτα, διαφαίνεται η τάση προς τη συγγραφή μιας πιο πλουραλιστικής ιστορίας, μακριά από επίσημες εκδοχές, αν και υπάρχουν πεδία ταμπού όπως οι Γάλλοι της Αλγερίας, οι Εβραίοι και οι Αρκί (Harkis). Η ιστοριογραφία της Αλγερίας δεν μεταφράζεται συστηματικά στα γαλλικά γεγονός που δείχνει ότι η προσέγγιση της ιστορίας σε διμερές επίπεδο δεν είναι δεδομένη.¹⁶

Όσον αφορά στη γαλλική ιστοριογραφία, ένα πρώτο κύμα σημαντικών μελετών έκανε την εμφάνισή του στη δεκαετία του 1960 έως τη δεκαετία του 1990, από ιστορικούς οι οποίοι είχαν δεσμούς με την Αλγερία, είτε σε επίπεδο καταγωγής, είτε

¹³ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 37.

¹⁴ Εφημ. *Καθημερινή*, 10.01.2016.

¹⁵ Εφημ. *Καθημερινή*, *ο.π.*, 10.01.2016.

¹⁶ Εφημ. *Καθημερινή*, *ο.π.*, 10.01.2016.

λόγω προηγούμενης επαγγελματικής εμπειρίας πριν την ανεξαρτησία ή μετέπειτα στο πλαίσιο της γαλλο-αλγερινής επιστημονικής συνεργασίας (Charles-Robert Ageron, Gilbert Meunier, André Nouschi, René Gallissot).¹⁷

Από τη δεκαετία του 2000 και εξής εμφανίστηκε μία νέα γενιά ιστορικών που έστρεψε την προσοχή της σε θέματα λειτουργίας θεσμών του γαλλικού κράτους στην ταραγμένη αυτή περίοδο (Δικαιοσύνη και νομοθεσία, στρατός, χρήση βασανιστηρίων). Στις μέρες μας, η τάση που διαφαίνεται είναι προς την εξέταση και την αναζήτηση των βαθύτερων αιτιών του πολέμου καθώς και της διεθνούς διάστασής του μέσω διεπιστημονικών μεθόδων προσέγγισης. Αξίζει να σημειωθεί ότι η διεθνής διάσταση του πολέμου δεν αποτέλεσε προτεραιότητα της έρευνας ούτε στη Γαλλία ούτε στην Αλγερία και ήταν έργο ξένων, κατά κύριο λόγο Αμερικανών και Βρετανών ιστορικών, από τη δεκαετία του 2000 και εξής.¹⁸

Ποια είναι η επικρατούσα ιστοριογραφική άποψη αναφορικά με την πρόσληψη του πολέμου της Αλγερίας και την αποτύπωση της μνήμης του στη δημόσια σφαίρα;

Η μνήμη του πολέμου της Αλγερίας εισέβαλλε ουσιαστικά στη δημόσια σφαίρα της Γαλλίας την τελευταία δεκαεπταετία. Το πρώτο βήμα όπως είδαμε έγινε με την καταδίκη του Paron το 1998 για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και την ακόλουθη εμπλοκή του στην αιματηρή καταστολή της διαδήλωσης το 1961 στο Παρίσι, η οποία ήρθε στο φως της δημοσιότητας. Στις 18 Οκτωβρίου 1999, η κυβέρνηση Jospin με νόμο αναγνώρισε επίσημα ως «πόλεμο της Αλγερίας» τον πόλεμο που μέχρι τότε στερούνταν ονομασίας και χαρακτηριζόταν αόριστα ως «γεγονότα της Αλγερίας». Τα αρχεία του πολέμου της Αλγερίας έγιναν προσβάσιμα στους μελετητές για έρευνα από την ίδια κυβέρνηση το 2001.¹⁹ Τέλος η συνέντευξη της Louissette Ighilahriz στη Le Monde, στην οποία ανέφερε τα βασανιστήρια που υπέφερε από τους αλεξιπτωτιστές του στρατηγού Jacques Massu κατά τη διάρκεια της μάχης του Αλγερίου και η οποία δημοσιεύτηκε στις 20 Ιουνίου 2000²⁰, έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα της χρήσης των βασανιστηρίων του γαλλικού στρατού στην Αλγερία.

Όσον αφορά στην κατανόηση και τη μελέτη της μνήμης του πολέμου της Αλγερίας και την παρουσία της στη δημόσια σφαίρα, ο Henry Roussio προτείνει τέσσερα στάδια εξέλιξης τα οποία είναι: από την Αμνηστία στην Αμνησία, στην

¹⁷ Εφημ. *Καθημερινή*, ο.π., 10.01.2016.

¹⁸ Εφημ. *Καθημερινή*, ο.π., 10.01.2016.

¹⁹ Εφημ. *Καθημερινή*, ο.π., 10.01.2016.

²⁰ Claire Eldridge, ο.π., σ. 241.

Ανάμνηση και τέλος στην Υπερ-μνησία.(Amnesty-Amnesia-Anamnesis-Hyper-Memory).²¹ Λαμβάνοντας υπόψη συνολικά τις προηγούμενες μελέτες το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι ο πόλεμος της Αλγερίας ήταν ουσιαστικά ξεχασμένος μέχρι το κράτος να τον θυμηθεί στη δεκαετία του 1990. Εντούτοις, η Claire Eldridge στην πρόσφατη συγκριτική της μελέτη αναφορικά με την ιστορία και τη μνήμη των κοινοτήτων των *rieds-noirs* και των Αρκί (Harkis), αμφισβητεί το υπάρχον συμπέρασμα της απόλυτης αμνησίας σε όλα τα επίπεδα, θεωρώντας πως το γεγονός ότι το κράτος δεν αναφερόταν στον πόλεμο της Αλγερίας, δεν μας κάνει να υποθέσουμε ότι κανείς άλλος δεν μιλούσε.²² Η Eldridge θεωρεί προβληματική την έως σήμερα απόλυτη εξίσωση μεταξύ *Σιωπής* και *Λήθης*, αμφισβητώντας την παραδοχή ότι η επιβεβλημένη από το κράτος αμνησία επηρέασε όλα τα συστατικά στοιχεία που συγκροτούν ένα έθνος. Υποστηρίζει ότι το ξαφνικό ενδιαφέρον στη δημόσια σφαίρα για μνημόνευση του πολέμου της Αλγερίας που συντελέστηκε στη δεκαετία του 1990 (μέσα στο πλαίσιο της εποχής που προφανώς ευνόησε την έναρξη αυτών των επίσημων διεργασιών μνήμης-αναγνώρισης κλπ), δεν ήταν τελικά «ξαφνικό» αλλά ήταν αποτέλεσμα υπόρρητων, ανεπίσημων διεργασιών που συντελούνταν στην αφάνεια καθ' όλη την τριακονταετία που ακολούθησε τη λήξη του πολέμου έως το ξέσπασμα της Υπερ-μνημόνευσης στη δεκαετία του 1990. Σημαίνοντα ρόλο σε αυτές τις διεργασίες και τις ζυμώσεις που συντελούνταν, διαδραμάτισαν οι κοινότητες μνήμης των επαναπατρισμένων ομάδων (Αρκί (Harkis)-Pieds-noirs). Σημειώνει ότι η μνήμη θα πρέπει να επανα-εννοιοποιηθεί μέσα σε ένα σχεσιακό πλέγμα ανταγωνιστικών και συχνά αντικρουόμενων αναπαραστάσεων, μέσα στο οποίο οι ηγεμονικές αναπαραστάσεις αποτελούν τα προσωρινά επικρατούντα αποτελέσματα μια συνεχούς διαμάχης και μιας διαρκούς διαπραγμάτευσης. Αυτή είναι η -καθοδηγούμενη από τα υποκείμενα-(*agencies*) διαδραστική διαδικασία δημιουργίας την οποία επιδιώκει να αναδείξει. Ο ρόλος του επίσημου γαλλικού κράτους δεν παραγνωρίζεται (καθώς θέτει το πλαίσιο και εκκινεί τις διαδικασίες μνημόνευσης-αναγνώρισης των υποκειμένων) αλλά τονίζεται ότι δεν αποτελεί το *μοναδικό υποκείμενο*. Οι πολιτικές ταυτοτήτων κατανοούνται στην προκειμένη περίπτωση μέσα σε ένα πλαίσιο δημιουργικού διαλόγου και αλληλεπίδρασης μεταξύ των ισχυρισμών, απαιτήσεων και αξιώσεων που έρχονται

²¹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 8-9.

²² Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 9.

«από τα κάτω» και της ιδιαίτερης κουλτούρας της γαλλικής Δημοκρατίας που τις πλαισιώνει (τις αξιώσεις) «από τα πάνω».²³

Λαμβάνοντας υπόψη το ιστοριογραφικό πλαίσιο του πολέμου της Αλγερίας καθώς και τις πρόσφατες μελέτες οι οποίες προσεγγίζουν το ζήτημα της μνήμης του πολέμου και του ρόλου των κοινοτήτων, στην παρούσα εργασία η οποία μελετά την κοινότητα των Αρκί (Harkis) (σε επίπεδο συμβολισμών, κοινωνικών αναπαραστάσεων, πρόσληψης του πολέμου, συγκρότησης ταυτοτήτων, διαμόρφωσης συλλογικής μνήμης, αποτυπώσεων στη δημόσια σφαίρα), είναι αναγκαία η ιστοριοποίηση της μνήμης των Αρκί (Harkis) ώστε να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τις διαδικασίες με τις οποίες τα ίχνη του παρελθόντος εγγράφονται στο κοινωνικό-πολιτικό-πολιτισμικό πλαίσιο του σήμερα.

Ιστορικό Πλαίσιο

Από τη γαλλική Κατάκτηση στον Πόλεμο Ανεξαρτησίας (1830-1954)

Το 1830 είναι η χρονιά που θέτει τέλος στην μακραίωνη Οθωμανική κυριαρχία της Αλγερίας και σηματοδοτεί την κατάκτησή της από τη Γαλλική Αυτοκρατορία και την έναρξη μιας μακράς αποικιοκρατίας 132 χρόνων.²⁴ Οι γαλλικές δυνάμεις, έχοντας αποβιβάσει στην Αλγερία μια εντυπωσιακή δύναμη 37.000 στρατιωτών και 91 οχημάτων πυροβολικού (η μεγαλύτερη εκστρατεία τους μετά τον Ναπολέοντα) καταλαμβάνουν στις 5 Ιουλίου 1830 την πόλη του Αλγερίου. Ο αρχηγός της εκστρατείας, ο υπερσυντηρητικός στρατηγός Bourmont ανέφερε ότι η εκστρατεία στέφθηκε με επιτυχία, καταλύοντας την κυριαρχία των Οθωμανών η οποία σύμφωνα με τον ίδιο: «αποτελούσε ένα αγκάθι στο πλευρό της Ευρώπης για χρόνια» καθώς χρηματοδοτούσε τις επιθέσεις των βαρβάρων πειρατών οι οποίοι επιχειρούσαν από τα λιμάνια της Αλγερίας.²⁵

Σε επίπεδο διακυβέρνησης, την κατάκτηση ακολούθησε η ασάφεια προθέσεων και η έλλειψη σχεδιασμού και πολιτικής οργάνωσης. Παρά την πρόβλεψη για την επίτευξη μιας εύκολης στρατιωτικά νίκης (η οποία επιβεβαιώθηκε), δεν υπήρχαν σχέδια για την επόμενη μέρα, γεγονός που οδήγησε σε μία εσωτερική διαμάχη στα επόμενα χρόνια μεταξύ πολιτικής και στρατιωτικής ηγεσίας αναφορικά με τον

²³ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 1-31(introduction).

²⁴ James Mc Dougall, *History and the Culture of Nationalism in Algeria*, New York, Cambridge University Press, 2006, σ. 28.

²⁵ Martin Evans and John Phillips, *Algeria, Anger of the Dispossessed*, New Haven and London, Yale University Press, 2007, σ. 1.

καταλληλότερο τρόπο δράσης. Ποια πολιτική έπρεπε να ακολουθηθεί; Αποχώρηση, περιορισμένος έλεγχος των κυριότερων παράκτιων πόλεων ή ολοκληρωτική κατοχή;

Τα αίτια της γαλλικής εισβολής ποικίλλουν. Πολιτικοί, οικονομικοί, θρησκευτικοί και πολιτισμικοί παράγοντες (οι οποίοι δεν θα αναλυθούν στη συγκεκριμένη μελέτη) συνηγορούσαν στην κατάληψη της Αλγερίας. Το σημείο που αξίζει να σταθούμε, αφορά στη μετάβαση της εξουσίας από τους Οθωμανούς στους Γάλλους και πιο συγκεκριμένα στις επιρροές που δέχτηκε η γαλλική αυτοκρατορία από την Οθωμανική, αναφορικά με τους τρόπους διακυβέρνησης και κυρίως με ορισμένους τρόπους οργάνωσης της κοινωνίας οι οποίοι θα παραμείνουν καθ' όλη τη διάρκεια της γαλλικής αποικιοκρατίας ακόμη και μετά τον πόλεμο της ανεξαρτησίας. Οι Γάλλοι κληρονόμησαν από τους Οθωμανούς και υιοθέτησαν αρκετά στοιχεία αναφορικά με την οργανωτική δομή της κοινωνίας, τους τίτλους και το σύστημα διακυβέρνησης. Τίτλοι όπως του *Bachaga* (αρχηγός της φυλής), των *Cadis* (δικαστές) και των *Caids* (φοροσυλλέκτες) θα συνεχίσουν να υπάρχουν στη γαλλική Αλγερία και θα χαρακτηρίσουν προσωπικότητες (όπως ο *Baschaga Boualam* όπως θα δούμε στη συνέχεια) που θα διαδραματίσουν σημαντικότατο ρόλο στα γεγονότα του πολέμου ανεξαρτησίας αλλά και αργότερα, στη μητροπολιτική Γαλλία.²⁶ Η προ-αποικιακή περίοδος της Οθωμανικής κυριαρχίας θα δημιουργήσει έναν κοινωνικό ιστό εμποτισμένο με βαθιά ριζωμένες πολιτισμικές παραδόσεις, αντιλήψεις, ιδέες, συγκροτώντας το κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο η γαλλικές αποικιακές δυνάμεις θα ενσταλάξουν στον ντόπιο πληθυσμό τα δικά τους νέα στοιχεία, απόρροια μιας “πολιτικής εκπολιτισμού” που στόχευε σε μια ολοκληρωτική ενσωμάτωση, δημιουργώντας ένα ιστορικό παλίμψηστο. Ποιες αλλαγές σηματοδότησε η γαλλική αποικιοκρατία και ποιες εξελίξεις σημειώθηκαν σε κοινωνικό, οικονομικό και τεχνολογικό επίπεδο; Σε ποια κατάσταση βρίσκεται η Αλγερία όταν ξεσπά η επανάσταση και ποια στοιχεία διαθέτουμε (δημογραφικά, οικονομικά) αναφορικά με το μέγεθος του πληθυσμού, το θρήσκευμα, τα επίπεδα αλφαριθμητισμού, την οικονομική και κοινωνική κατάσταση των κατοίκων; Πως επηρέασαν τα στοιχεία αυτά την πορεία του πολέμου ανεξαρτησίας;

Πριν εξετάσουμε τα δημογραφικά στατιστικά, θα επιχειρήσουμε να σκιαγραφήσουμε τη γαλλική αποικιακή πολιτική μέχρι το ξέσπασμα του πολέμου της

²⁶ Στο ίδιο, σ. 23, 24, 37.

ανεξαρτησίας και να σταθούμε σε ορισμένες καθοριστικές για την εξέλιξη της γαλλο-αλγερινής σχέσης ιστορικές στιγμές και περιόδους.

Διοικητική Οργάνωση

Κατ' αρχάς, όπως αναφέρουν οι Martin Evans και John Phillips: «το γεγονός ότι ο ιθαγενής πληθυσμός καλωσόρισε την πτώση των Οθωμανών, δεν σήμαινε ότι επιθυμούσε να κυβερνηθεί από τους Γάλλους».²⁷

Ως εκ τούτου, η πρώτη αντίδραση στη γαλλική εισβολή ξεκίνησε το 1832 με ηγέτη τον εικοσιπεντάχρονο χαρισματικό νεαρό Abd el-Kader, ο οποίος έθεσε εαυτόν αρχηγό των πιστών κηρύσσοντας ιερό πόλεμο (*jihad*) εναντίον των απίστων. Το 1837 υπογράφεται η συνθήκη της Tafna. Εντούτοις οι εχθροπραξίες δεν άργησαν να εμφανιστούν και πάλι (δύο χρόνια αργότερα) με τους Γάλλους να προβαίνουν σε μία ολοκληρωτική πλέον επιχείρηση υπό την καθοδήγηση του Thomas-Robert Bugeaud, (ο οποίος σε ομιλία του ενώπιον του Εθνικού Συμβουλίου το 1840 έκανε ξεκάθαρες τις προθέσεις του αναφέροντας: «Όπου υπάρχει καθαρό νερό και γόνιμη γη, πρέπει κανείς να τοποθετήσει αποίκους (*colons*) δίχως να απασχολεί κανέναν σε ποιον ανήκουν αυτά τα εδάφη».²⁸

Ακολουθώντας την τακτική της καμένης γης και προβαίνοντας σε αγριότητες (επιδρομές, ισοπέδωση χωριών, κάψιμο χωραφιών) ²⁹ οι γαλλικές δυνάμεις ανάγκασαν τον Abd el-Kader να παραδοθεί στις 23 Δεκεμβρίου 1847. Το Νοέμβριο του 1848 η αποικία της Αλγερίας κηρύσσεται επισήμως μέρος/κομμάτι της Γαλλίας.³⁰

Η Οθωμανική διοικητική οργάνωση βασιζόταν σε ένα σύστημα πελατειακών σχέσεων, χορηγώντας προνόμια στους αρχηγούς των φυλών (*bachagas*) οι οποίοι δρούσαν ως διοικητές παρέχοντας επίσης άνδρες για στράτευση με αντάλλαγμα καλύτερη κοινωνική θέση. Το αποτέλεσμα ήταν αρκετές φορές οι διάφορες φυλές να στρέφονται η μία εναντίον της άλλης καθώς ξεσπούσαν διαμάχες και έριδες μεταξύ τους. Η υιοθέτηση από το γαλλικό κράτος του Οθωμανικού συστήματος διακυβέρνησης κυρίως στις ορεινές περιοχές της Αλγερίας, ο ρόλος των αρχηγών των φυλών και η αφοσίωση ορισμένων στους εκάστοτε αρχηγούς (*bachagas*) θα

²⁷ Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 3.

²⁸ Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 28-29.

²⁹ Robert J.C. Young, *Μετααποικιακή Θεωρία, μια Ιστορική Εισαγωγή*, μετ. Γιώργος Δεμερτζίδης, Αθήνα, Πατάκη, 2007, σ. 453.

³⁰ Patricia M. E. Lorcin, *Imperial Identities, Stereotyping, Prejudice, and Race in Colonial Algeria*, U.S.A., University of Nebraska Press, 1995, σ. 7.

διαδραματίσουν καταλυτικό ρόλο στη λήψη ατομικών αποφάσεων των Αλγερινών σχετικά με την ένταξή τους στον πόλεμο. Η ετερογένεια της αλγερινής κοινωνίας που συνάντησαν οι Γάλλοι, τούς οδήγησε στη διατήρηση και στην υιοθέτηση των δομών που προϋπήρχαν όπως είδαμε από την Οθωμανική κυριαρχία. Συνεπώς οι τοπικοί ηγεμόνες/αρχηγοί (bachagas, caids, cadis) απολάμβαναν προνόμια και διευκολύνσεις προσφέροντας τις υπηρεσίες τους στους Γάλλους.³¹

Το Φεβρουάριο του 1844 ο γαλλικός στρατός δημιούργησε το Γραφείο Αραβικών Υποθέσεων (Bureau des Affaires Arabes) με σκοπό να απευθυνθεί πιο οργανωμένα στον αραβικό πληθυσμό. Οι αξιωματούχοι που επιλέχθηκαν, μιλούσαν την αραβική γλώσσα, ήταν εξοικειωμένοι με την τοπική κουλτούρα και χάραξαν μια πολιτική η οποία αν και είχε πατερναλιστικό χαρακτήρα (βασιζόμενη σε ένα δόγμα παροχής προστασίας και ταυτόχρονα κυριαρχίας), εντούτοις είχε απήχηση στον ντόπιο πληθυσμό. Απώτερος σκοπός αυτής της πολιτικής ήταν η παραμονή του ιθαγενούς πληθυσμού σε μία κατάσταση υποδούλωσης και καταπίεσης.³²

Κομβικής σημασίας για την κοινωνική θέση των Αλγερινών αποτέλεσαν τα διατάγματα Crémieux στις 24 Οκτωβρίου 1870, σύμφωνα με τα οποία ο εβραϊκός πληθυσμός της γαλλικής Αλγερίας αποκτούσε τη γαλλική υπηκοότητα. Οι ταραχές δεν άργησαν να ξεσπάσουν καθώς οι Αλγερινοί Μουσουλμάνοι δεν δέχονταν να βρίσκονται σε κατώτερη κοινωνική θέση από τους Εβραίους. Η εξέγερση όμως δεν είχε επιτυχία. Αυτό που επακολούθησε ήταν μια τεράστια καταστροφή για τον ντόπιο Μουσουλμανικό πληθυσμό ο οποίος θα βίωνε τον κοινωνικό αποκλεισμό. Η γη όσων υποστήριζαν την εξέγερση κατασχέθηκε, τα σχολεία τέθηκαν υπό παρακολούθηση, η αραβική γλώσσα κατηγοριοποιήθηκε επισήμως ως ξένη γλώσσα, οι ηγέτες της εξέγερσης εκδιώχθηκαν και τα προσκυνήματα στη Μέκκα τέθηκαν υπό αυστηρή επιτήρηση σε μία προσπάθεια να απομονωθεί η Αλγερία από τον υπόλοιπο Μουσουλμανικό κόσμο. Οι άποικοι ήταν οι μεγάλοι ευνοημένοι. Το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα αποτυπώνει ίσως την μεγαλύτερη εξουσία και υπεροχή των Ευρωπαίων αποίκων.³³

Η γεωγραφική ενσωμάτωση της Αλγερίας μπορεί να είχε επιτευχθεί, εντούτοις σε επίπεδο ισότητας των πολιτών και δικαιωμάτων τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Ο κοινωνικός αποκλεισμός του Μουσουλμανικού πληθυσμού ήταν εμφανής σε όλα τα

³¹ Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 22-23, 30.

³² Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 30.

³³ Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 31.

επίπεδα της δημόσιας ζωής. Σε όλη τη διάρκεια ζωής της η Τρίτη Γαλλική Δημοκρατία, έως την πτώση της το 1940, ευνοούσε και ενίσχυε τον αποκλεισμό. Ο διαχωρισμός γινόταν μεταξύ όσων είχαν αποκτήσει τη γαλλική υπηκοότητα (συνεπώς και το δικαίωμα ψήφου) και όσων δεν την είχαν. Οι Μουσουλμάνοι δεν αποτελούσαν μέρος του σώματος των πολιτών οι οποίοι αποτελούσαν το ενεργό κομμάτι του έθνους.³⁴

Οι Γάλλοι δεν αποτελούσαν πάντοτε την πλειοψηφία των αποίκων. Το 1889 στην επέτειο των εκατό χρόνων από τη γαλλική επανάσταση, η γαλλική πολιτεία παραχώρησε την ιθαγένεια στους υπόλοιπους ευρωπαίους *μη Γάλλους* αποίκους της Αλγερίας (οι οποίοι αριθμούσαν πάνω από το μισό από το σύνολο των 430.000 αποίκων που ζούσαν τότε στην Αλγερία, προερχόμενοι από την Ισπανία, την Ιταλία ή τη Μάλτα), ενισχύοντας με αυτό τον τρόπο το συνολικό σώμα των αποίκων (*colons*) και την κυριαρχία τους έναντι του ντόπιου πληθυσμού. Σύμφωνα με τον Martin Evans, το 1889 σηματοδοτεί τη στιγμή κατά την οποία δημιουργείται η συλλογική ταυτότητα των αποίκων.³⁵

Σε επίπεδο διοικητικής οργάνωσης, το 1881 οι βόρειες περιοχές της Αλγερίας χωρίζονται σε τρία γαλλικά διαμερίσματα (Οράν, Κωνσταντίνη, Αλγέρι) και η Αλγερία υπάγεται πλέον ως γαλλικό έδαφος στη δικαιοδοσία και στον έλεγχο του υπουργείου εσωτερικών και όχι στο υπουργείο εξωτερικών υποθέσεων όπως συνέβαινε έως τότε.³⁶ Οι δομές οργάνωσης στη γαλλική Αλγερία, παρά τις όποιες προθέσεις και εξαγγελίες για μία ενωμένη γαλλική Δημοκρατία, στόχευαν στον αποκλεισμό της πλειοψηφίας των Μουσουλμάνων από την πολιτική εξουσία. Το διάταγμα της γερουσίας το 1865 προσδιόριζε τους Μουσουλμάνους ως υποκείμενα χωρίς δικαίωμα ψήφου. Πρακτικά αυτό σήμαινε ότι οι Μουσουλμάνοι αναφορικά με ζητήματα αστικού δικαίου (κληρονομίες, γάμοι) δεν υπάγονταν στο γαλλικό δίκαιο αλλά υπάκουαν στον ισλαμικό νόμο ο οποίος εφαρμοζόταν από Μουσουλμάνους δικαστές *Cadis*. Φαινομενικά αυτός ο διαχωρισμός θα προστάτευε την τοπική θρησκεία και κουλτούρα, στην πραγματικότητα όμως λειτούργησε ως εμπόδιο στην ενσωμάτωση και αφομοίωση των Μουσουλμάνων καθώς εάν επιθυμούσαν να αποκτήσουν τη γαλλική ιθαγένεια, ήταν υποχρεωμένοι να απωλέσουν το δικαίωμά τους να υπάγονται στο ισλαμικό δίκαιο για μη ποινικά ζητήματα, προβαίνοντας

³⁴ Martin Evans, *Algeria: France's Undeclared War*, New York, Oxford University Press, 2012, σ. 20.

³⁵ Στο ίδιο, σ. 20.

³⁶ Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 32.

ουσιαστικά σε μια πράξη αποστασίας, την οποία λίγοι όπως αποδείχθηκε ήταν διατεθειμένοι να πράξουν.³⁷ Έως το 1936, μόνο 2.500 είχαν κάνει αυτό το βήμα, επιβεβαιώνοντας έτσι τη βαθιά διάκριση μεταξύ όσων δεν είχαν δικαίωμα ψήφου (με ό,τι αυτό συνεπαγόταν σε επίπεδο έκφρασης ελεύθερης βούλησης και εκπροσώπησης) και σε όσους είχαν πλήρη δικαιώματα ως Γάλλοι πολίτες, γεγονός που θα αποτελέσει ένα από τα βασικά αίτια του πολέμου ανεξαρτησίας. Στην ήδη δύσκολη κατάσταση ήρθε να προστεθεί ο λιμός του 1867, ο οποίος άφησε πίσω του περίπου 300.000 νεκρούς Μουσουλμάνους.³⁸ Τα διατάγματα Crémieux το 1870, η επιβολή του “Κώδικα Ιθαγένειας” (*Code de l'indigénat*) το 1881 (σειρά καταπιεστικών νόμων που επιβάλλονταν αποκλειστικά σε Μουσουλμάνους και στόχευαν στην ολοκληρωτική υποταγή τους)³⁹ και στη συνέχεια η παραχώρηση της γαλλικής ιθαγένειας στους υπόλοιπους Ευρωπαίους αποίκους το 1889 επιδείνωσαν την κατάσταση, εντείνοντας τις κοινωνικές διακρίσεις και τον αποκλεισμό του Μουσουλμανικού στοιχείου από τη δημόσια ζωή. Το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα είδε τον μουσουλμανικό πληθυσμό της γαλλικής Αλγερίας να βιώνει την περιθωριοποίηση, τον αποκλεισμό και τις διακρίσεις σε όλες τις πτυχές της δημόσιας ζωής (πολιτικά, κοινωνικά, πολιτισμικά, οικονομικά) δημιουργώντας τις προϋποθέσεις ανάδυσης ενός (ίσως όχι συμπαγούς και με αρκετές μέσα στο χρόνο διαφορετικές ιδεολογικές καταβολές, αποχρώσεις, προσεγγίσεις και τάσεις που θα οδηγήσουν σε εσωτερικές διαμάχες) εθνικισμού, ο οποίος θα χαρακτηρίσει παρ’ όλα αυτά την Αλγερία στα επόμενα χρόνια, έως το ξέσπασμα της επανάστασης το 1954.

Στη συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε την οικονομική κατάσταση της Αλγερίας πριν από τον πόλεμο ανεξαρτησίας εξετάζοντας ταυτόχρονα τα δημογραφικά δεδομένα ώστε να αποκτήσουμε μια σφαιρική εικόνα του ετερογενούς πληθυσμού που ζούσε στη χώρα και της μεταξύ του αλληλεπίδρασης.

Η Κοινωνία της Αλγερίας

Δημογραφικά Δεδομένα-Οικονομική Κατάσταση

Τον Οκτώβριο του 1954, λίγο πριν την κήρυξη της επανάστασης, ο πληθυσμός της Αλγερίας αριθμούσε 8.945.800 κατοίκους εκ των οποίων οι 974.200 ήταν Ευρωπαίοι (μη Μουσουλμάνοι) και οι 7.971.600 ήταν ιθαγενείς Μουσουλμάνοι. Περίπου το

³⁷ Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 30-31.

³⁸ Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 30-31.

³⁹ Martin Evans, *ο.π.*, σ. 22.

55% του Μουσουλμανικού πληθυσμού ήταν ηλικίας 15-59 ετών. Αν και η πυκνότητα του πληθυσμού στην περιοχή της Σαχάρας ήταν λιγότερη από 1 άτομο ανά τετραγωνικό μίλι το 1954, η βόρεια Αλγερία ήταν σε μεγάλο βαθμό αστικοποιημένη, με το 27,7% του πληθυσμού (και πάνω από 85% των Ευρωπαίων) να ζουν σε αστικές περιοχές.⁴⁰ Στην ύπαιθρο, οι Ευρωπαίοι και οι Μουσουλμάνοι ζούσαν μαζί δίχως πολλές προστριβές. Αντιθέτως, στα αστικά κέντρα οι δύο κοινότητες ζούσαν σαφώς διαχωρισμένες με τους Μουσουλμάνους να υπερέχουν πληθυσμιακά στις περισσότερες πόλεις της Αλγερίας. Ο Μουσουλμανικός πληθυσμός χωρίζεται σε δύο μεγάλες ομάδες τους Βέρβερους και τους Άραβες με τους πρώτους να αποτελούν την κυρίαρχη εθνικά ομάδα στην περιοχή της Καβυλίας.⁴¹ Το 1960, δύο χρόνια πριν τη λήξη του πολέμου, σύμφωνα με στατιστικές από το γραφείο του Διοικητή Στρατηγού, ζούσαν στην Αλγερία 1.039.597 Ευρωπαίοι άποικοι (Γάλλοι πολίτες). Από αυτούς, οι 855.900 ζούσαν στις 55 πιο πυκνοκατοικημένες πόλεις της Αλγερίας.⁴² Οι Αλγερινοί Μουσουλμάνοι κυριαρχούσαν όπως είναι προφανές πληθυσμιακά, με εξαίρεση την περιοχή του Οράν στην οποία οι Ευρωπαίοι άποικοι αποτελούσαν την πλειοψηφία έως το 1961.⁴³ Οι χωροταξικοί διαχωρισμοί των κοινοτήτων στις πόλεις ήταν αυστηροί. Οι Ευρωπαίοι έμεναν στις πλουσιότερες και συγκριτικά πιο αναβαθμισμένες συνοικίες σε αντίθεση με τους Αλγερινούς Μουσουλμάνους οι οποίοι ζούσαν σε φτωχότερες και συνωστισμένες περιοχές της πόλης.⁴⁴

Οι τρεις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα είδαν τους Ευρωπαίους αποίκους να καταφθάνουν μαζικά στην Αλγερία. Παρακινούμενοι από την ανάγκη να ξεφύγουν από τη φτώχεια, αναζητώντας μια καλύτερη ζωή, αποτέλεσαν μέρος ενός γενικότερου μεταναστευτικού ρεύματος από την Ευρώπη προς τις Η.Π.Α. αλλά και προς άλλες χώρες. Ο λόγος που επέλεξαν τη βόρεια Αφρική ήταν κυρίως η κοντινότερη απόσταση. Το ταξίδι ήταν λιγότερο δαπανηρό και οι κίνδυνοι μετριάζονταν συγκριτικά με ένα υπερπόντιο ταξίδι με προορισμό τις Η.Π.Α. Επιπλέον, τα σαράντα και περισσότερα χρόνια αποικιοκρατίας είχαν προσδώσει στη γαλλική παρουσία στην Αλγερία έναν χαρακτήρα μονιμότητας και ασφάλειας. Οι περισσότεροι άποικοι προέρχονταν από τη Νότια Ευρώπη. Ιταλοί, Μαλτέζοι και Ισπανοί. Στην περίπτωση

⁴⁰ Charles R. Shrader, *The First Helicopter War, Logistics and Mobility in Algeria, 1954-1962*, U.S.A., Praeger, 1999, σ. 13.

⁴¹ Στο ίδιο, σ. 13.

⁴² Sung-Eun-Choi, *Decolonization and the French of Algeria, Bringing the Settler Colony Home*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2016, σ. 25.

⁴³ Martin Evans, *ο.π.*, σ. 26.

⁴⁴ Sung-Eun-Choi, *ο.π.*, σ. 25.

των Γάλλων, προέρχονταν από περιοχές του γαλλικού Νότου (Midi). Γι' αυτούς, η εγκατάσταση στην Αλγερία αποτέλεσε μία λύση καθώς η επιδημία *phylloxera* της περιόδου 1875-1889 ήταν καταστροφική για τις βιομηχανίες κρασιού των περιοχών Languedoc και Provence.⁴⁵

Οι διαφορετικές χώρες προέλευσης καθώς και οι ταξικές διακρίσεις που θα δούμε στη συνέχεια αναδεικνύουν το γεγονός ότι οι άποικοι δεν αποτελούσαν ένα ομοιογενές σύνολο. Οι νόμοι και τα διατάγματα που προαναφέρθηκαν και επιβλήθηκαν μετά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, σε συνδυασμό με τον κοινωνικό αποκλεισμό των Αλγερινών Μουσουλμάνων, στόχευαν όχι μόνο στη συνολική κυριαρχία των Ευρωπαίων αποίκων οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αλλά και στην ταυτόχρονη συγκρότηση και σφυρηλάτηση μιας συλλογικής ταυτότητας η οποία θα αποτυπωνόταν στο συλλογικό φαντασιακό, ως η εικόνα ενός λευκού, Γάλλου, πλούσιου αποίκου, φορέα εκπολιτισμού, καθιστώντας την ιδέα της γαλλικότητας ως το ύψιστο πολιτισμικό διακύβευμα της εποχής.

Πώς είχε διαμορφωθεί η οικονομική κατάσταση των Ευρωπαίων αποίκων στην περίοδο που ξεσπά ο πόλεμος ανεξαρτησίας της Αλγερίας; Το 1954 οι Ευρωπαίοι άποικοι, στην πλειονότητά τους όπως είδαμε Γάλλοι αλλά και πολλοί Ισπανοί, Ιταλοί και Μαλτέζοι μετανάστες είχαν στην κατοχή τους τις πιο εύφορες εκτάσεις γης κυριαρχώντας στο εμπόριο και τη γεωργία.

Συνολικά, οι Ευρωπαίοι άποικοι (*colons*) ήλεγχαν το 90% της βιομηχανίας και περίπου το 40% των πιο εύφορων εκτάσεων γης στην Αλγερία. Εντούτοις οι διαφορές στην ταξική διαστρωμάτωση των Ευρωπαίων αποίκων ήταν εμφανείς. Στην κορυφή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των αποίκων βρισκόταν μια μικρή μερίδα Ευρωπαίων η οποία κυριαρχούσε οικονομικά και πολιτικά στη γαλλική Αλγερία ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των αποίκων ήταν φτωχοί. Από τους 974.200 Ευρωπαίους κατοίκους το 1954, μόνο οι 19.400 περίπου ζούσαν από τη γη. Από αυτούς, περίπου 7.500 ήταν κάτοχοι λιγότερων από 25 στρέμματα γης και περίπου 300 μπορούν να χαρακτηριστούν ως μεγάλοι γαιοκτήμονες. Όσοι συγκαταλέγονταν στους πολύ πλούσιους Ευρωπαίους αποίκους ήταν μεταξύ των 12 περίπου οικογενειών οι οποίες κυριαρχούσαν στην πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας.⁴⁶ Στον αντίποδα, δεκάδες χιλιάδες Ευρωπαίοι ήταν ανειδίκευτοι εργάτες οι οποίοι ζούσαν σε αστικές περιοχές της Αλγερίας, σε λίγο καλύτερες συγκριτικά συνθήκες από τους Αλγερινούς

⁴⁵ Martin Evans, *ο.π.*, σ. 26.

⁴⁶ Charles R. Shrader, *ο.π.*, σ. 13-14.

Μουσουλμάνους. Μεταξύ αυτών των κοινωνικών στρωμάτων εντοπίζεται η μεγάλη πλειοψηφία των Ευρωπαίων αποίκων Γάλλων της Αλγερίας (*pieds noirs*) οι οποίοι διαμένουν στα αστικά κέντρα και σε μικρές πόλεις της Αλγερίας, εργάζονται ως δάσκαλοι, καταστηματάρχες, υπάλληλοι, μηχανικοί, διατηρώντας μια εγγενή αίσθηση ανωτερότητας απέναντι στους ντόπιους Μουσουλμάνους, διατηρώντας ταυτόχρονα έναν διαρκή φόβο αφομοίωσης από τον Μουσουλμανικό πληθυσμό.⁴⁷

Ο Μουσουλμανικός πληθυσμός είχε καταλάβει τις λιγότερο εύφορες εκτάσεις και τις πιο απομακρυσμένες κακοτράχαλες ορεινές περιοχές της Βόρειας Αλγερίας. Στην πλειοψηφία τους ζούσαν στην ύπαιθρο και εργάζονταν στα αγροκτήματα των Ευρωπαίων αποίκων. Από τους 7.971.600 Μουσουλμάνους το 1954 τα 3.000.000 περίπου ήταν ακτήμονες.⁴⁸

Το βάρος της οικονομικής ανάπτυξης στη γαλλική Αλγερία δόθηκε στον αγροτικό τομέα. Στην περίοδο 1954-1962, τα τρία τέταρτα του πληθυσμού της Αλγερίας απασχολούνταν στην γεωργία. Η γαλλική νομοθεσία λειτουργώντας υπέρ των Ευρωπαίων έδωσε την ευκαιρία στους αποίκους να αποκτήσουν τις μεγαλύτερες εκτάσεις γης σε πολύ προσιτές τιμές. Επιπλέον, η απόκτηση γης διευκολύνθηκε από το τραπεζικό σύστημα το οποίο λειτουργούσε προς όφελός τους. Το 1936 για παράδειγμα, η ιδιοκτησία των αποίκων έφτανε τα 7,7 εκατομμύρια εκτάρια, το οποίο σήμαινε πρακτικά το 40% της γης που κατείχε ο ιθαγενής πληθυσμός πριν την εισβολή των Γάλλων.⁴⁹ Οι εκτάσεις των αποίκων ήταν συγκεντρωμένες στις παράκτιες πεδιάδες και στα Δυτικά. Αποτελούσαν κυρίως ιδιοκτησίες λιγοστών ιδιωτών και εταιρειών. Απώτερος σκοπός των κυρίαρχων της αποικιοκρατίας ήταν η δημιουργία μιας σύγχρονης αγροτικής οικονομίας και ο μετασχηματισμός της Αλγερίας σε μία γαλλική Καλιφόρνια. Τρεις από τους δημοφιλέστερους και πλουσιότερους ολιάρχες στην Αλγερία ήταν οι επιφανείς Jacques Duroux (Γερουσιαστής και επιχειρηματίας), Henri Borgeaud (Γερουσιαστής και επιχειρηματίας), και Laurent Schiaffino, (μεγιστάνας της ναυτιλίας και πρόεδρος του Εμπορικού Επιμελητηρίου) οι οποίοι συμβόλιζαν τη σύνδεση μεταξύ πολιτικής και οικονομίας. Δημιούργησαν ένα θαλάσσιο δίκτυο εξαγωγής προϊόντων - όλοι οι δρόμοι και οι σιδηροδρομικές γραμμές οδηγούσαν στα λιμάνια - το οποίο βασιζόταν στην απασχόληση φθηνού εργατικού δυναμικού από τον Μουσουλμανικό πληθυσμό.

⁴⁷ Charles R. Shrader, *ο.π.*, σ. 14.

⁴⁸ Charles R. Shrader, *ο.π.*, σ. 14.

⁴⁹ Martin Evans, *ο.π.*, σ. 23-24.

Για τους Μουσουλμάνους, η αύξηση του πληθυσμού σε συνδυασμό με τον μετασχηματισμό της αγροτικής οικονομίας είχαν οδυνηρά αποτελέσματα. Ο εκσυγχρονισμός, η εκμηχάνιση και η εισαγωγή νέας τεχνολογίας στην αγροτική παραγωγή οδήγησε στην αύξηση της ανεργίας.⁵⁰ Η σταδιακή επιδείνωση της κατάστασης και των συνθηκών διαβίωσης για τους Αλγερινούς Μουσουλμάνους προκάλεσε την έντονη δυσαρέσκεια του πληθυσμού η οποία εκφράστηκε μέσω της ανάδυσης ενός εθνικιστικού κινήματος στο οποίο ο ρόλος του Ισλάμ (σε κάποιες από τις τάσεις του) αποτέλεσε προπύργιο για την αντίσταση στη γαλλική αποικιοκρατία. Η γλώσσα, η θρησκεία και οι παραδόσεις λειτούργησαν ως στεγανά απέναντι στη γαλλική επέλαση πολιτισμικής αφομοίωσης η οποία πήγαζε από τα ιδεώδη της γαλλικής επανάστασης και του διαφωτισμού και εκφραζόταν μέσω μιας κυρίαρχης πεποίθησης περί ανωτερότητας του γαλλικού πολιτισμού, ο οποίος αποτελούσε θα μπορούσαμε να πούμε ένα «εξαγωγίμο είδος» της γαλλικής *mission civilisatrice*.

Το Μέτωπο Εθνικής Απελευθέρωσης (εφεξής FLN) ως κύριος εκφραστής του αλγερινού εθνικιστικού κινήματος που ηγήθηκε στον πόλεμο της ανεξαρτησίας (1954-1962), είδε το 1830 ως σημείο εκκίνησης του αγώνα για εθνική απελευθέρωση. Το FLN προσπαθώντας να προσδώσει έναν χαρακτήρα συνέχειας στη μάχη της ανεξαρτησίας, καλλιεργώντας παράλληλα μια ενιαία εθνική ταυτότητα, υποστήριζε ότι η μάχη για απελευθέρωση ξεκίνησε αμέσως μετά τη γαλλική κατάκτηση, εγκαινιάζοντας ταυτόχρονα έναν διαρκή αγώνα ο οποίος θα τελείωνε 132 χρόνια αργότερα.⁵¹ Μέσω της νίκης και της ανεξαρτησίας το 1962, έδινε την ευκαιρία στους Αλγερινούς να ανακτήσουν την Αραβο-ισλαμική τους ταυτότητα δίχως πολυπλοκότητες. Κατασκευάζοντας ένα αφήγημα στο οποίο οι άνθρωποι και ο λαός ταυτίζονταν με το FLN (κατ' επέκταση και η αντίσταση ή συμμετοχή στον αγώνα αποκτούσαν συλλογικό χαρακτήρα ως προϊόντα ενιαίας δράσης), το FLN δημιουργούσε τις δικές αναπαραστάσεις του πολέμου, μετασχηματίζοντας μία πολύπλοκη ιστορία σε μία γραμμική ιστορική αφήγηση στην οποία τα ιστορικά υποκείμενα χωρίζονταν σε ήρωες και κακούς. Για το FLN όσοι συνεργάστηκαν με τους Γάλλους ήταν προδότες της θρησκείας τους και της εθνικότητάς τους ενώ η συμβολή αντίπαλων πολιτικών οργανώσεων αγνοήθηκε.⁵² Η έννοια της προδοσίας και τα χαρακτηριστικά που θα προσλάβει κατά τη διάρκεια και μετά τον πόλεμο

⁵⁰ Matthew Connolly, *A Diplomatic Revolution: Algeria's Fight for Independence and the Origins of the Post-Cold War Era*, New York, Oxford University Press, 2002, σ. 18.

⁵¹ Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 5.

⁵² Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 5.

ανεξαρτησίας θα αποτελέσει ίσως τη σημαντικότερη πτυχή της ιστορίας των Αρκί (Harkis) καθώς θα τους συντροφεύει καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους με οδυνηρές συνέπειες για τους ίδιους αλλά και για τις επόμενες γενιές.

2. Στο Πλευρό μιας Γαλλικής Αλγερίας

Τα Αίτια-Κίνητρα της Στρατολόγησης

Ποια ήταν τα κίνητρα και οι επιδιώξεις των Αρκί (Harkis) που οδήγησαν στην απόφασή τους να εμπλακούν στον πόλεμο στο πλευρό των Γάλλων και να ταχθούν ουσιαστικά εναντίον της επανάστασης των συμπατριωτών τους, προμηνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το δυσοίωνα μέλλον τους; Πώς ερμηνεύεται η στάση τους και μέσα σε ποιες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές συνθήκες κλήθηκαν να πάρουν μία απόφαση η οποία θα τους μετέτρεπε σε αυτό που πολύ εύστοχα ο Michel Roux ονόμασε “ξεχασμένους της ιστορίας;” (les oubliés de l’histoire)⁵³.

Πριν σκιαγραφήσουμε τα κίνητρα και τα βαθύτερα αίτια της απόφασης των Αρκί (Harkis), θα πρέπει να σημειωθεί ότι ένας από τους στόχους της παρούσας μελέτης είναι να αναδειχθεί η συνθετότητα της ιστορίας των Αρκί (Harkis). Απαραίτητη προϋπόθεση επομένως είναι να αποφευχθεί οποιαδήποτε υπεραπλουστευμένη θέαση της ιστορίας υπό ένα πρίσμα άσπρου-μαύρου και να απεμπολήσουμε κάθε μανιχαϊστική προσέγγιση όπως το δίπολο προδότης-ήρωας. Μια ρητορική την οποία θα συναντήσουμε αρκετά συχνά και η οποία ακολουθεί τα “φαντάσματα της ιστορίας” [τους Αρκί (Harkis)] σε όλη τη διαδρομή τους.

Τα κίνητρα των Αρκί (Harkis) ώστε να υπηρετήσουν ως βοηθητικές δυνάμεις στα γαλλικά στρατεύματα είναι ποικίλα και πρέπει αφενός να αναζητηθούν μέσα στις ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες που είχε διαμορφώσει το αποικιακό παρελθόν και αφετέρου να ενταχθούν μέσα στο αβέβαιο πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο, μιας εποχής που κλυδωνίστηκε από το ξέσπασμα του πολέμου την 1^η Νοεμβρίου 1954, μετασχηματίζοντας τον ρου της ιστορίας δύο λαών.

Ανάμεσα στους κυριότερους λόγους κατάταξης των Αρκί (Harkis) που συνάντησα κατά την παρούσα βιβλιογραφική μου έρευνα, κοινό τόπο αποτελούσαν οι εξής βασικοί: Πρώτον, οι σταθερές χρηματικές απολαβές, δεύτερον, η αφοσίωση των Αρκί (Harkis) στον εκάστοτε Γάλλο αξιωματικό/διοικητή του γαλλικού στρατού⁵⁴, τρίτον, θεωρούσαν ότι θα βρεθούν στην πλευρά των νικητών με τη λήξη του πολέμου, τέταρτον, για να εκδικηθούν τον θάνατο κάποιου συγγενικού τους προσώπου για τον οποίο ευθυνόταν το FLN, πέμπτον, από αφοσίωση και υπακοή στον αρχηγό του

⁵³ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 16-17.

⁵⁴ Homer B. Sutton, «Postcolonial Voices: Vindicating the Harkis», *Contemporary French Civilization* 20 (1996) σ. 231-232.

χωριού “bachaga” (χαρακτηριστικό παράδειγμα ηγέτη τοπικής κοινωνίας που θα σχηματίσει στρατιωτική μονάδα “harka” είναι ο “bachaga” Boualam) καθώς οι Γαλλόφιλοι μουσουλμάνοι «ευγενείς» της τοπικής κοινωνίας του χωριού, τούς προέτρεπαν να ενισχύσουν τη μονάδα τους (“Harka”), και τέλος επειδή αφήνονταν εκτεθειμένοι σε κίνδυνο (συχνά σκόπιμα), από τον γαλλικό στρατό.⁵⁵

Με ποιες μεθόδους κατάφεραν οι γαλλικές δυνάμεις να στρατολογήσουν τους Αρκί (Harkis) και ποια στρατηγική ακολουθούσαν; Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ακολουθώντας μια μακρά αποικιακή παράδοση, οι Γαλλικές δυνάμεις στη βόρεια Αφρική χρησιμοποίησαν τους ντόπιους ως βοηθητικές δυνάμεις, γνωστές στο Μαρόκο και γενικά στις περιοχές του Μαγρέμπ ως “goumiers” (αυτόχθονες στρατιώτες) στις πολεμικές τους επιχειρήσεις. Το 1856, δημιούργησαν για κάθε μία από τις τρεις επαρχίες στις οποίες ήταν χωρισμένη η Αλγερία, ένα σύνταγμα ντόπιων τυφεκιοφόρων “tirailleurs” οι οποίοι συμμετείχαν σε επιχειρήσεις στην Ιταλία (1859), στην Σενεγάλη (1860-1861), στο Μεξικό (1862-1867), στην Αλσατία-Λωρραίνη (1870-1871) και στο Τονκίν (1883-1886).⁵⁶ Οι Γάλλοι, επιστρατεύοντας Αλγερινούς Μουσουλμάνους το 1912 συντηρούσαν ένα μόνιμο σώμα αποτελούμενο από “zouaves”, “spahis”, “turcos” και “tirailleurs”^{*57} στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Από τους 81.000 στρατιώτες που συμμετείχαν στον πόλεμο, οι 25.000 σκοτώθηκαν. Ένα στρατιωτικό σώμα 76.000 ντόπιων (εξαιρουμένων των εθελοντών) πολέμησαν στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Το 1954 υπηρετούσαν 20.000 ντόπιοι στρατιώτες (οι οποίοι έκαναν στρατιωτική καριέρα) καθώς και χιλιάδες κληρωτοί, οι περισσότεροι εκ των οποίων υπηρετούσαν στην Ινδοκίνα. Εκείνη την περίοδο ο γαλλικός στρατός είχε μόνο 20.000 στρατιώτες στην Αλγερία.⁵⁸ Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία συμπεραίνουμε ότι κατά τη διάρκεια της γαλλικής αποικιοκρατίας από τον 19^ο αιώνα, η παρουσία ντόπιων πληθυσμών στις τάξεις του γαλλικού στρατού αποτελούσε διαδεδομένη επαγγελματική επιλογή και ταυτόχρονα μία ευκαιρία για σταδιοδρομία, η οποία μέσα στα χρόνια δημιούργησε μία συνέχεια

⁵⁵ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, *ο.π.*, σ. 160.

⁵⁶ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 57.

⁵⁷ *Πρόκειται για στρατιωτικά σώματα τα οποία δημιουργήθηκαν το 1830 και στελεχώθηκαν από ιθαγενείς Μουσουλμάνους αραβικών και βερβερικών φυλών της Βόρειας Αφρικής κατά την εκστρατεία κατάληψης της Αλγερίας από τους Γάλλους το 1830. Τα σώματα αυτά διατήρησαν την ύπαρξή τους καθ’ όλη τη διάρκεια της γαλλικής αποικιοκρατίας υπηρετώντας τα γαλλικά συμφέροντα σε αρκετές μάχες όπως ο πόλεμος της Κριμαίας 1854-1856, η εκστρατεία στην Ιταλία 1859, ο πόλεμος στο Μεξικό 1862-1867 και ο Γαλλο-Πρωσικός πόλεμος 1870-1871. Η διάλυση αυτών των μονάδων ήρθε με το τέλος του πολέμου το 1962. Βλ. Elizabeth C. Childs, *Daumier and Exoticism. Satirizing the French and the Foreign*, New York, Peter Lang Publishing, 2004, σ. 82-91.

⁵⁸ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 57-58.

και θα έπαιζε καταλυτικό ρόλο στην στρατολόγηση κατά τη διάρκεια του πολέμου της Αλγερίας. Για να τονίσουμε την πολυπλοκότητα του όρου και την εννοιολογική εξέλιξή του, αξίζει να σημειωθεί ότι πολλοί Αρκί (Harkis) με τη στενή έννοια του όρου (όσοι δηλαδή συγκροτούσαν μία στρατιωτική βοηθητική μονάδα Harka) καθώς και πολλοί Γάλλοι, αποκαλούσαν όλες ανεξαιρέτως τις γαλλικές βοηθητικές στρατιωτικές δυνάμεις που απαρτίζονταν από Αλγερινούς με τον όρο Αρκί (Harki).⁵⁹

Οι μακρόχρονες αυτές σχέσεις των ντόπιων πληθυσμών με τις γαλλικές αποικιακές δυνάμεις θα διαδραματίσουν σημαίνοντα ρόλο σε επίπεδο κοινωνικό, διαμορφώνοντας και μετασχηματίζοντας την τοπική αλγερινή κοινωνία της υπαίθρου καθώς διαπερνούν θα λέγαμε κάθετα τα κοινωνικά στρώματα. Τι εννοούμε με αυτό. Αν θυμηθούμε τον E.P. Thomson στο έργο του για τη δημιουργία της αγγλικής εργατικής Τάξης, η *Τάξη* είναι *Σχέσεις*.⁶⁰ Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε την περίπτωση των Αρκί (Harkis) δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι εκτός από την έννοια της ταξικότητας, τα ιστορικά υποκείμενα συγκροτούν και ορίζουν τον εαυτό τους μέσα από σχέσεις, εμπειρίες, αντιλήψεις, ιδέες, κοινωνικές αλληλεπιδράσεις, πολιτισμικές οσμώσεις, κάποιες από τις οποίες μετασχηματίζονται με το ξέσπασμα ενός γεγονότος (όπως ένας πόλεμος), το οποίο τις θέτει σε μία νέα διεργασία και κάποιες έχουν παγιωθεί και έχουν ριζώσει μέσα στον ιστορικό χρόνο συνδιαμορφώνοντας την ιστορική υπόσταση των υποκειμένων.

Οι Γάλλοι ηττήθηκαν στην Ινδοκίνα το 1954 και εγκατέλειψαν το Μαρόκο το 1956, εντούτοις τα μαθήματα από τα δύο αυτά θέατρα πολέμου εφαρμόστηκαν στην Αλγερία από τον Νοέμβριο του 1954 και έπειτα. Η πολιτική και στρατιωτική ηγεσία των Γάλλων βρέθηκε σε σύμπνοια αναφορικά με τη στρατηγική που θα ακολουθούσαν. Το σχέδιό τους ήταν να κερδίσουν τον μουσουλμανικό πληθυσμό μέσω ενός “τρίτου δρόμου”, απορρίπτοντας τον αλγερινό εθνικισμό και τον εξτρεμισμό των εποίκων, οδηγώντας στην δημιουργία μιας γαλλο-μουσουλμανικής κοινότητας βασισμένης στα ίσα δικαιώματα. Αυτό το σκεπτικό καθόρισε τη γαλλική πολιτική της Τέταρτης αλλά και της μετέπειτα Πέμπτης Δημοκρατίας διαρθρώνοντας ουσιαστικά τη μάχη εναντίον του FLN σε δύο άξονες οι οποίοι θα συνδύαζαν πρώτον: τη μεταρρύθμιση (προσπάθειες να καταπολεμηθεί η φτώχεια, η ανεργία και

⁵⁹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 58.

⁶⁰ E.P Thomson, *The making of the English working class*, London, Penguin books, 1991, σ. 9-14.

ο αναλφαβητισμός) και δεύτερον: την καταστολή. Και στις δύο περιπτώσεις, η συμμετοχή των Αλγερινών θα αποτελούσε το μέτρο της επικείμενης επιτυχίας.⁶¹

Οι βοηθητικές ομάδες σχηματίστηκαν πρωτίστως για να υποστηρίξουν τον γαλλικό στρατό, με χαμηλό κόστος, από ανθρώπους που γνώριζαν καλά και ήταν εξοικειωμένοι με τις τοπικές περιοχές, μέσα σε έναν πληθυσμό που βρισκόταν σε πόλεμο και όπως σε κάθε ανταρτοπόλεμο ανάμεσα σε διασκορπισμένες και συχνά μεταβαλλόμενες ζώνες μάχης. Η τακτική στρατολόγησης από τους Γάλλους εξυπηρετούσε και έναν ψυχολογικό σκοπό. Ήλπιζαν, στρατολογώντας μεγάλο αριθμό μουσουλμάνων να δείξουν τη μεγάλη επιρροή που διέθεταν ανάμεσα στον αλγερινό πληθυσμό.⁶² Όπως θα δούμε αναλυτικότερα εξετάζοντας τα κίνητρα των Αρκί, η επιλογή τους είναι άμεσα συνυφασμένη με την επιθετική και βίαιη σε αρκετές περιπτώσεις στρατηγική των γαλλικών αποικιακών δυνάμεων (εκφοβισμοί, απειλές, βασανιστήρια) και της γενικότερης κλιμάκωσης της βίας του πολέμου από όλες τις πλευρές.

Στην προσπάθειά μας να κατανοήσουμε τις ατομικές ή και συλλογικές κάποιες φορές αποφάσεις ορισμένων ατόμων/ομάδων είναι αναγκαίο να ξεφύγουμε από ιδεοληψίες, απλουστεύσεις και αν-ιστορικές ερμηνείες (όπως για παράδειγμα αναφορές στη βία που παραδοσιακά χαρακτηρίζει την τάδε φυλή ή την τάδε περιοχή με γεω-πολιτισμικούς όρους) και να προσπαθήσουμε να ιστοριοποιήσουμε την έννοια της βίας, μελετώντας την έξω από τα στενά όρια της Γαλλο-Αλγερινής δυναμικής, εντάσσοντάς την στο ευρύτερο ψυχροπολεμικό πλαίσιο της διεθνούς σκηνής.

Οικονομική Κατάσταση

Όπως προαναφέρθηκε, μία πρώτη αιτία στρατιωτικής κατάταξης ήταν η πενιχρή οικονομική κατάσταση και η ανάγκη εύρεσης χρημάτων. Για την πλειοψηφία των Αρκί (Harkis) οι οποίοι ήταν ως επί το πλείστον αναλφάβητοι, έχοντας μεγαλώσει ως αγροτόπαιδα, το να υπηρετήσει κανείς σε μία στρατιωτικού τύπου βοηθητική ομάδα ήταν ένας τρόπος για να κερδίσει τα προς το ζην. Επιπλέον, η προηγούμενη αγροτική εργασία τους σε αγροκτήματα τις οποίες κατείχαν οι έποικοι (colons), έδινε νέα αξία στην ιδέα μιας καινούριας στρατιωτικής επαγγελματικής

⁶¹ Martin Evans, *ο.π.*, σ. 4-5.

⁶² Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 58-59.

ζωής, και αποτελούσε για κάποιους μία ένδειξη κύρους.⁶³ Οι γαλλικές δυνάμεις, έχοντας επίγνωση της εύθραυστης, δυσμενούς οικονομικής κατάστασης στην οποία βρισκόταν η Αλγερία στα μέσα της δεκαετίας του 1950 γνώριζαν από την πρώτη στιγμή ότι θα μπορούσαν να βρουν συμμάχους ανάμεσα στους Αλγερινούς, προσφέροντας σίτιση και χρήματα με αντάλλαγμα την στρατιωτική κατάταξη.⁶⁴ Στις περιπτώσεις που αυτή η τακτική δεν είχε αποτέλεσμα, επιστρατευόταν η βία, η τρομοκρατία, ο εκφοβισμός, ακόμη και η χρήση βασανιστηρίων όπως θα δούμε παρακάτω.

Για πολλούς Αλγερινούς των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων της αγροτικής υπαίθρου, η εύρεση μιας σταθερής πηγής εισοδήματος ήταν η μόνη διέξοδος από τη φτώχεια. Συχνά, δεδομένης της έκτασης του αναλφαριθμητισμού, αυτοί οι άνθρωποι δεν είχαν μία απολύτως ξεκάθαρη ιδέα του πράγματος για το οποίο δήλωναν να καταταγούν. Η Dalila Kerchousche για παράδειγμα, εξηγεί πώς το 1956 ο 29 ετών πατέρας της, αναγκασμένος να ταΐσει τα τρία μικρά παιδιά του, δήλωσε συμμετοχή στην τοπική αστυνομία της περιοχής Quarsenis, όπου το FLN ήταν ανίσχυρο. Αμέσως, μεταφέρθηκε στην Καβυλία (Kabylia) όπου το FLN είχε ισχυρή παρουσία και μέσα στους επόμενους μήνες άρχισε να αντιλαμβάνεται σταδιακά ότι δεν συμμετείχε σε δουλειά της αστυνομίας αλλά σε πλήρους κλίμακας πολεμικές επιχειρήσεις όπου η μονάδα του χρησιμοποιούνταν για να απομονώνει τους πολίτες από το FLN.⁶⁵

Η Πολιτική της Βίας

Σε αρκετές περιπτώσεις, η στρατολόγηση των Αρκί (Harkis) γινόταν για λόγους φυσικής επιβίωσης. Ήταν ένας τρόπος να διασφαλίσουν αφενός την προστασία τους από τις βιαιοπραγίες του γαλλικού στρατού και αφετέρου να χρησιμοποιήσουν τον γαλλικό στρατό ώστε να προστατευθούν από τη βία του FLN το οποίο στόχευε να ελέγξει τον μουσουλμανικό πληθυσμό. Η τελευταία αυτή διάσταση στην κατανόηση και ερμηνεία του φαινομένου της στρατολόγησης των Αρκί (Harkis) ως αντίδραση στην αγριότητα του FLN, απαντάται πολύ συχνά στις προσωπικές μαρτυρίες και στις βιογραφίες των Αρκί, όπως θα δούμε και παρακάτω. Ο Mohammed Harbi στην πρωτοποριακή ανάλυσή του για την εσωτερική πολιτική του FLN που δημοσιεύθηκε

⁶³ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 70.

⁶⁴ Martin Evans, *ο.π.*, σ. 5.

⁶⁵ Dalila Kerchouche, *Mon Père Ce Harki*, Paris, éditions de Seuil, 2003, σ. 246-247.

το 1980 υποστηρίζει ότι η εκπληκτική αύξηση που παρατηρήθηκε στους αριθμούς των Αρκί (Harkis) το 1957, οφείλεται ως ένα βαθμό στη βία του FLN η οποία οδήγησε τους Αλγερινούς στα χέρια του γαλλικού στρατού.⁶⁶

Η “απόφαση” επομένως να γίνει κανείς Αρκί (Harki) πρέπει να διερευνηθεί μέσα από το πρίσμα της βίας και του τρόμου που κυριαρχούν στην Αλγερία από την έναρξη του πολέμου. Οι αγριότητες εκατέρωθεν (γαλλικός στρατός και FLN) προσέλαβαν μυθικές διαστάσεις δημιουργώντας ένα κλίμα τρομοκρατίας, ανασφάλειας και φρίκης, μέσα στο οποίο ο καθένας και η καθεμία από τους κατοίκους ενός χωριού ή μιας περιοχής θα έπρεπε τελικά να επιλέξει πλευρά εάν ήθελε μια ευκαιρία να γλιτώσει τις σφαγές. Η ουδετερότητα δεν αποτελούσε επιλογή σωτηρίας καθώς ερμηνευόταν κατά το δοκούν. Το κλίμα τρόμου και ανασφάλειας που χαρακτήριζε τις τοπικές κοινωνίες ενός χωριού, αποτυπώνεται γλαφυρά στις αναμνήσεις του Said Ferdi, οι οποίες εκδόθηκαν το 1981 με τίτλο: “Un enfant dans la guerre”. Η αυτοβιογραφία του Ferdi ήταν ταυτόχρονα ένας από τους πρώτους (αν όχι ο πρώτος) προσωπικού χαρακτήρα απολογισμούς του πολέμου, από έναν Αλγερινό ο οποίος συντάχθηκε ή καλύτερα εξαναγκάστηκε βιαίως να συνταχθεί με το πλευρό των Γάλλων.⁶⁷ Οι σημειώσεις του για τον τρόπο που βίωσε το χωριό του κοντά στα βουνά του Ορέ (Monts Aurès), όταν οι χωρικοί έμαθαν για πρώτη φορά τη μάχη που ακολούθησε το Toussaint Rouge⁶⁸, αποκτούν διαστάσεις λογοτεχνίας τρόμου, αποτυπώνοντας το αίσθημα του ολοκληρωτικού φόβου στο συλλογικό φαντασιακό, καθώς περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία προσλαμβάνει τον επικείμενο τρόπο που την περιμένει, αποδίδοντάς του σχεδόν υπερφυσικά χαρακτηριστικά, αναπαριστώντας έτσι το κλίμα ενδεχομένως καλύτερα από κάθε τεκμηριωμένη με αυστηρούς όρους ιστορική περιγραφή. Παραθέτουμε ένα απόσπασμα:

«Μέσα στους επόμενους τρεις μήνες, ένας αληθινός τρόμος κατέκλυσε τον πληθυσμό. Απίθανες φήμες διαδίδονταν για τους κακοποιούς (bandits). Κάποιοι έλεγαν ότι ήταν αόρατοι, άλλοι ότι είχαν τη δύναμη να μεταμορφώνονται σε ζώα, - πρόβατα, γαϊδάρους ή αγελάδες- και έτσι, πανταχού παρόντες, μπορούσαν να

⁶⁶ Martin Evans, *ο.π.*, σ. 6.

⁶⁷ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 66.

⁶⁸ *Toussaint Rouge: Έτσι ονομάζεται η ημέρα κήρυξης της επανάστασης της Αλγερίας από το FLN η οποία ξεκίνησε την 1^η Νοέμβρη του 1954 με μία σειρά επιθέσεων σε στρατιωτικούς στόχους, αστυνομικά τμήματα, αποθήκες, κέντρα επικοινωνίας και επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας και επελέγη ώστε να συμπίπτει συμβολικά με τον εορτασμό των Αγίων Πάντων (fête de tous les Saints).

παρατηρούν τον καθένα. Ο καθένας φοβόταν για τη ζωή του.»⁶⁹ Η χρήση της λέξης *κακοποιοί/ληστές (bandits)*, αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο οι επαναστάτες παρουσιάζονταν στα μάτια των κατοίκων του χωριού από τη γαλλική διοίκηση. -(Ο Servier*⁷⁰ τους αποκαλούσε *παράνομους*. – Σύντομα, όπως κατανοούμε από την περιγραφή του Ferdi, το χωριό βρισκόταν σε διχασμό και ξεσπούσαν εσωτερικές διαμάχες καθώς μερικοί συντάσσονταν με τους επαναστάτες και άλλοι με τους Γάλλους. Η δολοφονική βία ξεσπούσε και από τις δύο πλευρές.⁷¹

Οι περιπτώσεις δολοφονίας ή εξαφάνισης ενός συγγενούς ή φίλου από το FLN ήταν συχνές και αποτελούσαν το έναυσμα για στρατολόγηση αρκετών Αρκί (Harkis) οι οποίοι έβρισκαν έτσι έναν τρόπο εκδίκησης. Σε προσωπικές μαρτυρίες από συνεντεύξεις διαβάζουμε: «Το πρωί ο θείος μου βρέθηκε με το λαιμό του κομμένο μπροστά στο σπίτι του. Η μητέρα μου με έσπρωξε σε ένα άνοιγμα που είχε σκάψει ο πατέρας μου πίσω από το σπίτι. Ήταν τρομακτικά. Το πρωί, υπήρχαν πτώματα παντού.» Σε άλλη μαρτυρία διαβάζουμε: «Τα τρία αδέρφια μου δολοφονήθηκαν από το FLN. Είδα το λαιμό του μικρότερου αδερφού μου κομμένο». Η κοινωνική λειτουργός Anne Heinnis μεταφέρει τη μαρτυρία ενός ανθρώπου (1977) ο οποίος της ανέφερε ότι αφού ανακάλυψε ότι το FLN είχε σφάζει τις αγελάδες του, τα πρόβατά του και είχαν καταστρέψει τη σοδιά του, πήγε εξοργισμένος να καταταγεί με τους Γάλλους.⁷²

Κάποιος άλλος ο οποίος είχε υπηρετήσει στην Ινδοκίνα, συνελήφθη από τους Φελάχους, είδε να κόβουν το λαιμό του πατέρα του και στη συνέχεια έδειραν τον ίδιο τόσο άγρια, αφήνοντάς τον όταν θεώρησαν ότι είχε πεθάνει. Παρέμεινε σε ημι-λιπόθυμη κατάσταση για εννέα ημέρες και μόλις ανάρρωσε κατετάγη στην κοντινότερη μονάδα (*Harka*). Σε άλλες μαρτυρίες αναφερόταν ή επίταξη του φαγητού από το FLN, η αρπαγή ζώων και οι βιαιοπραγίες, οι αγριότητες και οι απειλές εναντίον μελών των οικογενειών των κατοίκων, με αποτέλεσμα να μην τους μένει άλλος τρόπος να συντηρήσουν και να προστατέψουν την οικογένειά τους από το να καταταγούν σε μία Άρκα (*Harka*).⁷³

Ο Mohammed Harbi δήλωσε το 2003 ότι η στρατηγική του FLN στο έδαφος ήταν πολιτικά ανεπαρκής και άγρια, αποξενώνοντας πολλούς Αλγερινούς πριν την

⁶⁹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 66.

⁷⁰ *Ο εθνολόγος Jean Servier δημιούργησε την πρώτη Harka στην ορεινή περιοχή του Aurès.

⁷¹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 66.

⁷² Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 70.

⁷³ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 70.

ανεξαρτησία, οι οποίοι άρχισαν να φοβούνται τις μεθόδους του FLN.⁷⁴ Όπως θυμάται ένας Αρκί (Harki):

«Ξυπνάς ένα πρωί και ανακαλύπτεις ότι ο γείτονάς σου έχει το λαιμό του κομμένο κατά τη διάρκεια της προηγούμενης βραδιάς. Εσύ τον ξέρεις, γνωρίζεις τον γείτονά σου πολύ καιρό. Δεν καταλαβαίνεις γιατί σκοτώθηκε. Καταλαβαίνεις μόνο ότι δεν πρέπει να κάνεις ερωτήσεις... Έτσι αρχικά λες στον εαυτό σου για να τον διαβεβαιώσεις ότι: “Είναι τρομακτικό αλλά οι Μουτζαχεντίν ξέρουν αναμφισβήτητα τι κάνουν. Οι άνθρωποι που σκοτώθηκαν ίσως να έπαιζαν διπλό παιχνίδι.” Και ύστερα, μετά από λίγο, με όλους αυτούς τους θανάτους, τους μεγάλους ανθρώπους, τους νέους 15 ή 16 χρόνων, λες στον εαυτό σου ότι κάτι δεν είναι σωστό εδώ, ότι αύριο ίσως έρθει η σειρά σου, έτσι απλά, για το τίποτα.»⁷⁵ Το ίδιο το FLN έχει αναγνωρίσει ότι ορισμένες από τις πράξεις του οδήγησαν χωρικούς να προσχωρήσουν στους Αρκί (Harkis).⁷⁶

Η βίαιη στρατολόγηση αποτελούσε επίσης μία από τις συνηθέστερες πρακτικές του γαλλικού στρατού. Σε αρκετές περιπτώσεις η τρομοκρατία και τα βασανιστήρια δεν άφηναν κανένα περιθώριο αντίστασης. Οι γαλλικές στρατιωτικές δυνάμεις συχνά απειλούσαν και εκφόβιζαν τους νέους με απώτερο σκοπό να τους εντάξουν στο δυναμικό τους. Σκοπίμως εξέθεταν κάποιους χωρικούς τους οποίους παρουσίαζαν ως «συνεργάτες» τους, γεγονός που τους οδηγούσε να καταταγούν άμεσα σε μία Άρκα (Harka) προκειμένου να προστατευθούν, εάν δεν ήθελαν να έχουν τη μοίρα όσων το FLN υποψιαζόταν για προδοσία.⁷⁷ Τα απάνθρωπα βασανιστήρια του γαλλικού στρατού κατά τη διάρκεια του πολέμου της Αλγερίας, βρίθουν από παραδείγματα, ένα εκ των οποίων θα βρει το φως της δημοσιότητας το 2000, δίνοντας μια νέα ώθηση στην ιστοριογραφική έρευνα. Πρόκειται για τη μαρτυρία της Louise Ighilahriz, μίας γυναίκας-μαχήτριας του FLN η οποία αιχμαλωτίστηκε και βασανίστηκε άγρια από Γάλλους αξιωματικούς του στρατού. Η μαρτυρία της έφερε στη δημόσια σφαίρα το ζήτημα των βασανιστηρίων του γαλλικού στρατού κατά τη διάρκεια του πολέμου και συνέβαλε στο άνοιγμα και στην πρόσβαση αρκετών στρατιωτικών αρχείων για έρευνα από το 2000 κ έπειτα. Οι αποκαλύψεις της αναφορικά με υψηλά ιστάμενα πρόσωπα της γαλλικής πολιτικής και στρατιωτικής

⁷⁴ Εφημ. *Le Monde*, 04.03.2003.

⁷⁵ Martin Evans, *ο.π.*, σ. 6.

⁷⁶ William. B. Cohen «The Harkis. History and Memory.» *Algeria and France 1800-2000. Identity, Memory, Nostalgia.*, Syracuse University Press, New York, 2006, σ. 165.

⁷⁷ Στο ίδιο, σ. 165.

ηγεσίας τα οποία είχαν γνώση των βασανιστηρίων, πυροδότησαν ένα κύμα συζητήσεων, αντιδράσεων, αντιγνώμων, φέρνοντας στην επιφάνεια το ζήτημα της πρόσληψης του πολέμου της Αλγερίας στη δημόσια σφαίρα. Η μνήμη και το τραύμα του πολέμου καθώς και η γαλλική νομοθεσία αναφορικά με τέτοια ζητήματα θα μας απασχολήσουν σε επόμενη ενότητα.

Επιστρέφοντας στις τακτικές εκφοβισμού των Γάλλων, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περιγραφή του Ferdi για την ημέρα στρατολόγησής του. Το πρωί της 3^{ης} Μαρτίου 1958, καθώς πλενόταν πριν πάει σχολείο (13 ετών τότε), τον άρπαξαν πέντε Αλγερινοί οι οποίοι υπηρετούσαν στο γαλλικό στρατό, τον έδειραν και τον μετέφεραν σε έναν κοντινό στρατώνα. Όταν αρνήθηκε να απαντήσει σε ερωτήσεις που αφορούσαν στις πολιτικές πεποιθήσεις διάφορων χωρικών, τον υπέβαλλαν στο βασανιστήριο της *gégène*.⁷⁸ Κάθε φορά που αρνούνταν να απαντήσει, ένα δυνατό ηλεκτρικό φορτίο διαπερνούσε όλο του το σώμα. «Ο πόνος ήταν τέτοιος που πνιγόμεουν και μετά ούρλιαζα φρικτά.»⁷⁹ Μετά από είκοσι περίπου λεπτά ο αρχηγός της βάσης μπήκε μέσα και διέταξε να σταματήσει το βασανιστήριο. Είπαν στον Ferdi ότι δεν του επέτρεπαν να αφήσει τη βάση και τον ανάγκασαν να πει στον πατέρα του (ο οποίος ήταν φίλα προσκείμενος στο FLN εν αγνοία των Γάλλων) ότι θα παρέμενε στο στρατώνα με τους Γάλλους. Ήλπιζε ότι ο πατέρας του θα καταλάβαινε ότι έμενε παρά τη θέλησή του γιατί είχαν απειλήσει την οικογένειά του, αλλά δεν μπορούσε να πει τίποτα και δεν ξαναείδε ποτέ τον πατέρα του. Αφού απασχολήθηκε στην κουζίνα του στρατώνα για αρκετούς μήνες, τον έστειλαν έπειτα σε επιχειρήσεις μέχρι το τέλος του πολέμου. Ευτυχώς για εκείνον, τον συμπάθησε ο επικεφαλής και μετά την υπογραφή των συνθηκών του Εβιάν τον συμβούλεψε να φύγει στη Γαλλία κανονίζοντας με κάποιον τρόπο τη μεταφορά του.⁸⁰

Η κατάσταση γινόταν πιο περίπλοκη όταν κάποιοι είχαν διπλό ρόλο. Κερδίζοντας την εμπιστοσύνη των Γάλλων, κάποιοι αποκτούσαν τη δυνατότητα να βοηθήσουν κρυφά το FLN παρέχοντας πληροφορίες, οικονομική υποστήριξη και φαγητό. Αυτό συνέβαινε επειδή το FLN και οι Αρκί (Harkis) δεν ήταν δύο απόλυτα διαχωρισμένες σφαίρες. Αυτή η σχέση είναι δύσκολο να αποτυπωθεί με στατιστικές, εντούτοις ο

⁷⁸ *Όρος της γαλλικής στρατιωτικής αργκό που δηλώνει έναν τύπο βασανιστηρίων που χρησιμοποιούσαν οι Γάλλοι στην Αλγερία και περιελάμβανε τη διάχυση ηλεκτρικού ρεύματος στο σώμα του/της αιχμαλώτου μέσω ηλεκτροδίων. Προέρχεται από το υποκοριστικό της λέξης *γεννήτρια* (*génératrice*).

⁷⁹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 68.

⁸⁰ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 68.

Michel Roux υπολόγισε ότι περίπου 40% των νεοσυλλέκτων εμπλέκονταν με κάποιο τρόπο στη βοήθεια του FLN και σίγουρα κάποιοι αξιωματικοί του γαλλικού στρατού διατηρούσαν επιφυλάξεις σχετικά με την αξιοπιστία τους.⁸¹ Αυτό εξηγεί και το γεγονός ότι παρά τις αποσκιρτήσεις των οποίων ο αριθμός ήταν πολύ χαμηλός έως τα τέλη του 1961 (μόλις 3000), οι Αρκί (Harkis) υπηρετούσαν πλέον με μηνιαίο συμβόλαιο, έτσι ώστε αν σκέφτονταν να συνεργαστούν με το FLN, απλά θα απολύονταν. Το 1959 για παράδειγμα, στην Τιερ (Thiers) της Νότιας Καβυλίας, σε 200 άτομα από μία μονάδα 450 δεν ανανεώθηκε η σύμβαση γιατί θεωρήθηκαν ύποπτα συνεργασίας με το FLN.⁸² Μία τέτοια περίπτωση Αρκί (Harki) ο οποίος κρυφά βοηθούσε το FLN συναντάμε και στο αυτοβιογραφικό οδοιπορικό της Dalila Kerchouche: “Mon père ce Harki”, μία από τις τέσσερις αυτοβιογραφίες που εκδόθηκαν το 2003 συμβάλλοντας στην ανάδυση του ζητήματος των Αρκί (Harkis) στη δημόσια σφαίρα. Η Dalila Kerchouche, γεννημένη στη Γαλλία το 1973 (δέκα χρόνια μετά την άφιξη της οικογένειάς της σε γαλλικό έδαφος), στην προσπάθειά της να ανακαλύψει τα κίνητρα που οδήγησαν τον πατέρα της να συστρατευθεί με τους Γάλλους, ταξιδεύει στα στρατόπεδα εγκατάστασης των Αρκί (Harkis) στη Γαλλία, όπου έζησαν οι δικοί της, και καταλήγει πίσω στην Αλγερία επισκεπτόμενη το σπίτι των γονιών της με σκοπό να μάθει την αλήθεια.⁸³

Συχνά οι Γάλλοι έδιναν την «επιλογή» στους αιχμαλώτους του ALN (στρατιωτικό σκέλος του FLN) είτε να γίνουν Αρκί (Harkis) είτε να χάσουν τη ζωή τους. Η εκβιαστική αυτή τακτική οδήγησε στην δημιουργία μιας διαβόητης για τη σκληρότητά της ομάδας μέσα στις τάξεις των Αρκί: τους *ralliés*. Το σώμα των *ralliés* απέκτησε τη φήμη των πολύ άγριων συγκριτικά με τους υπόλοιπους Αρκί (Harkis) διότι τα μέλη τους είχαν πολλά να χάσουν εάν έπεφταν στα χέρια του FLN. Για να διασφαλιστεί η αφοσίωση των *ralliés*, φωτογραφίζονταν περιστοιχισμένοι από Γάλλους αξιωματικούς να πίνουν στην υγεία της Γαλλίας ή σε άλλες περιπτώσεις τη στιγμή που ανέκριναν αιχμαλώτους. Στη συνέχεια τους εκβίαζαν, λέγοντάς τους πως αν αποστατούσαν, οι φωτογραφίες τους θα στέλνονταν στο ALN. Ανάμεσα στους πιο διάσημους *ralliés* ήταν όσοι υπηρετούσαν στη μονάδα του διοικητή Georges (commando Georges). Μία μονάδα στελεχωμένη αποκλειστικά από μουσουλμάνους υπό τη διοίκηση του Αρχηγού (μετέπειτα στρατηγού) Georges Grillo.

⁸¹ Martin Evans, *ο.π.*, σ. 6-7.

⁸² Martin Evans, *ο.π.*, σ. 6-7.

⁸³ Βλ. Dalila Kerchouche, *Mon Père Ce Harki*, Paris, éditions de Seuil, 2003.

Χρησιμοποιούσαν τακτικές του ALN και ήταν γνωστοί για την τρομακτική αποτελεσματικότητά τους.⁸⁴ Οι ralliés στη διάρκεια του πολέμου απέκτησαν τη φήμη των τρομακτικών ανακριτών. Αποστολή τους ήταν να αποσπών τις ομολογίες αιχμαλώτων με κάθε τρόπο και να κρατούν τα αρχεία εκατοντάδων Αλγερινών. Έχει υπολογιστεί ότι κατά τη διάρκεια της μάχης του Αλγερίου, 30% με 40% ολόκληρου του ανδρικού πληθυσμού της Κασμπά (Casbah) είχε ανακριθεί. Φημολογείται ότι ήταν οι βιαιότεροι και αποτελεσματικότεροι ανακριτές. Ο J.P. Vittori σημειώνει στις “Ομολογίες ενός επαγγελματία του βασανιστηρίου”: «Καταλάβαμε γρήγορα ότι οι κρατούμενοι προτιμούσαν να ανακριθούν από Γάλλους, έτσι χρησιμοποιούσαμε αυτή την απειλή (ότι θα ανακρίνονταν από κάποιον της βοηθητικής μονάδας) ως μέσο πίεσης.»⁸⁵

Στρατιωτική Εμπειρία-Μια Πολιτισμική Συνέχεια;

Η Διαμόρφωση της “Ελεύθερης Βούλησης”

Όπως αναφέρθηκε στην αρχή του κεφαλαίου, ένα από τα κίνητρα κατάταξης των Αρκί (Harkis) ήταν η πρότερη εμπειρία τους στις τάξεις του γαλλικού στρατού. Η επαγγελματική στρατιωτική θητεία αποτελούσε για κάποιους τρόπο ζωής, το επάγγελμά τους επομένως δημιούργησε ένα είδος “συνέχειας”, κατευθύνοντας ουσιαστικά την επιλογή τους να συνεχίσουν να υπηρετούν στον γαλλικό στρατό ακόμη και στον πόλεμο της Αλγερίας. Υπήρχαν βετεράνοι οι οποίοι είχαν πολεμήσει με τον γαλλικό στρατό στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ή στην Ινδοκίνα και επέλεξαν να υπηρετήσουν στις “βοηθητικές δυνάμεις” λόγω στρατιωτικής αφοσίωσης: «Ήμουν ένας στρατιώτης. Τι επιλογή είχα;» ανέφερε ένας Αρκί, και συνεχίζοντας: «Πολέμησα στην Ιταλία, στο Μόντε Κασίνο, και μετά στην Ινδοκίνα, στο Ντιεν Μπιεν Φου, μέσα στις ζούγκλες. Τί να έκανα;».⁸⁶

Ολοκληρώνοντας το κεφάλαιο στο οποίο εξετάζονται τα κίνητρα που οδήγησαν τους Αρκί (Harkis) να υπηρετήσουν στις βοηθητικές δυνάμεις του γαλλικού στρατού, ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η αφοσίωση και η πίστη σε έναν ηγέτη της τοπικής κοινωνίας ο οποίος ανήκει στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και έχει την εποπτεία μιας κοινότητας, διατηρώντας φιλικές σχέσεις με του Γάλλους. Είναι σημαντικό να διασαφηνιστεί ότι η ταξική διαστρωμάτωση μέσα στην αλγερινή κοινωνία είναι

⁸⁴ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 69.

⁸⁵ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 69.

⁸⁶ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 67.

διακριτή. Ανεξάρτητα από την κοινωνική θέση των αποίκων, είναι εμφανής και η ύπαρξη μιας αλγερινής τάξης με “αστικά” χαρακτηριστικά, που την διακρίνουν από τους Αρκί (Harkis) οι οποίοι όπως είδαμε ανήκουν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, προέρχονται από αγροτικές οικογένειες και στην πλειοψηφία τους είναι αναλφάβητοι και ανειδίκευτοι. Την εγχώρια αυτή μουσουλμανική “ελίτ” της αποικιακής Αλγερίας απαρτίζουν οι τοπικά και εθνικά εκλεγμένοι εκπρόσωποι, σημαίνοντα πρόσωπα (notables) όπως οι *Caids*, οι *bachagas* και οι *Aghas* (τοπικοί άρχοντες με αρκετά προνόμια και δικαιοδοσίες οι οποίοι διατήρησαν κατά τη διάρκεια της γαλλικής αποικιοκρατίας τους σχετικούς τίτλους που κατείχαν από την Οθωμανική ακόμη περίοδο), μέλη ελευθέρων επαγγελμάτων, μεταξύ άλλων επαγγελματίες στρατιώτες και αξιωματικοί. Η προσφορά τους στη “γαλλική υπόθεση” (cause française) συχνά ήταν αποτέλεσμα πεποίθησης παρά συμπόνιας ή αναγκαιότητας (και αποδεικνυόταν από το γεγονός ότι είχαν λάβει τη γαλλική ιθαγένεια πριν το 1958, χρονιά κατά την οποία δόθηκε πια σε όλους τους Αλγερινούς).⁸⁷

Μία από τις πιο γνωστές ηγετικές φυσιογνωμίες της εγχώριας μουσουλμανικής ελίτ ήταν ο bachaga Said Boualam. Γεννημένος το 1906, γόνος πλούσιας οικογένειας μουσουλμάνων οι οποίοι είχαν μία μακρά παράδοση συνεργασίας με τους Γάλλους, κατάφερε να γίνει πλούσιος γαιοκτήμονας μετά την πολύχρονη καριέρα στον γαλλικό στρατό. Κατά τη διάρκεια του πολέμου της ανεξαρτησίας, ήταν ένθερμος υποστηρικτής της “γαλλικής υπόθεσης” και το 1956 έγινε αρχηγός της Άρκα (Harka)⁸⁸ της περιοχής του.*⁸⁹ Ο Boualam εισήλθε στη Γαλλική Εθνοσυνέλευση ως βοηθός το 1958 και κατάφερε να ανέλθει στη θέση του αντιπροέδρου, την οποία και κράτησε έως το 1962. Έβλεπε τον εαυτό του ως Γάλλο και απέρριπτε το FLN, θεωρώντας το εργαλείο του κομμουνισμού και ως εκ τούτου απειλή για τους γαιοκτήμονες όπως τον ίδιο.⁹⁰ Με τη λήξη του πολέμου, έφυγε στη Γαλλία και εγκαταστάθηκε στο χωριό Mas Thibert στο διαμέρισμα Bouche-du Rhône της Νότιας Γαλλίας. Η περιοχή της νότιας Γαλλίας θα φιλοξενήσει όσους Αρκί (Harkis) καταφέρουν να μεταναστεύσουν με τη λήξη του πολέμου, σε στρατόπεδα

⁸⁷ Claire Eldridge, *From Empire to Exile. History and memory within the pied-noir and harki communities. 1962-2012*, ο.π., σ. 23-24.

⁸⁸ Claire Eldridge, ο.π., σ. 86-87.

⁸⁹*Συγκεκριμένα ήταν αρχηγός της φυλής του Beni Boudouane, στα βουνά Quarsenis της βορειο-δυτικής Αλγερίας. Βλ. Martin Evans, ο.π., σ. 6.

⁹⁰ Βλ. Martin Evans, ο.π., σ. 6.

εγκατάστασης και σε διαμορφωμένα χωριουδάκια όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο. Η διοικητική και πνευματική εξουσία που ασκούσε ο Bachaga Boualam στην Αλγερία μεταφέρθηκε με αυτόν τον τρόπο στη Γαλλία, προσφέροντας στους Αρκί (Harkis) τη διασφάλιση μιας “συνέχειας” της προηγούμενης ζωής τους, με τον ίδιο να παραμένει μία σεβαστή, εμβληματική προσωπικότητα για όσους τον ακολουθούσαν. Η πίστη και η αφοσίωση που απολάμβανε από τους Αρκί (Harkis) κατά τη διάρκεια του πολέμου ήταν σε τέτοιο βαθμό, ώστε αποτελούσε ο ίδιος ένα ισχυρό κίνητρο να τον ακολουθήσει κανείς και να καταταγεί στην Άρκα (Harka) που ίδρυσε.⁹¹ Ο ίδιος έβλεπε τους Αρκί (Harkis) ως τη συνέχεια μιας μακράς παράδοσης υπηρεσιών στον γαλλικό στρατό, από τους πατεράδες τους στο Μόντε Κασίνο έως τους παππούδες τους στο Βερντέν (Verdun). Το δικαίωμα επομένως να είναι κανείς και να παραμένει Γάλλος είχε κερδηθεί στα αιματοβαμμένα πεδία μαχών. Σε αυτά συμπεριλαμβάνεται και ο πόλεμος της ανεξαρτησίας της Αλγερίας όταν η προσφορά υπηρεσίας και η θυσία δημιούργησαν ένα “χρέος” το οποίο ο Bachaga Boualam θεωρεί ότι οι Γάλλοι απέτυχαν να τιμήσουν το 1962, όταν ο στρατός δεν παρενέβη ώστε να προστατέψει τις βοηθητικές του δυνάμεις.⁹²

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το να στρατευθεί κανείς στο πλευρό των Γάλλων με το ξέσπασμα του πολέμου της ανεξαρτησίας, αποτελούσε για τον Bachaga Boualam μία φυσική ροή της εξέλιξης των πραγμάτων, παρουσιάζοντας μ’ αυτό τον τρόπο την απόφαση των Αρκί (Harkis) ως ελεύθερη επιλογή. Ο ίδιος μέσα από τις τοπικές συνελεύσεις προπαγάνδιζε στον αγροτικό πληθυσμό ότι η νίκη των Γάλλων στο πόλεμο θα είχε μεγάλο όφελος για τους ίδιους.⁹³ Θεωρώντας ότι το φιλο-γαλλικό αίσθημα των κατοίκων (το οποίο διαμόρφωσε και ο ίδιος σε μεγάλο βαθμό) σε συνδυασμό με την αδιαμφισβήτητη ανωτερότητα στους πόρους θα ήταν ικανά για τη νίκη, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ήττα οφειλόταν στην έλλειψη ισχυρής θέλησης εκ μέρους της γαλλικής κυβέρνησης στο Παρίσι.⁹⁴

Ως μία από τις επιφανέστερες φιγούρες Αλγερινών μουσουλμάνων στη Γαλλία, ο Bachaga Boualam θεωρούνταν από τα μέσα και τους επίσημους φορείς μία φωνή εκπροσώπησης της κοινότητας των Αρκί (Harkis), ρόλο τον οποίο ο ίδιος αγκάλιασε. Εντούτοις, ως μέρος μιας μορφωμένης και ταυτόχρονα προνομιούχας μειονότητας,

⁹¹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 86-89.

⁹² Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 86-89.

⁹³ Martin Evans, *ο.π.*, σ. 6.

⁹⁴ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 86-89.

δεν εκπροσωπούσε σε καμία περίπτωση το μεγαλύτερο μέρος όσων υπηρέτησαν στα βοηθητικά στρατεύματα, εξ ονόματος των οποίων μιλούσε.⁹⁵

Συμπερασματικά

Σκιαγραφώντας τα κίνητρα που οδήγησαν έναν μεγάλο αριθμό Αλγερινών να πολεμήσουν στο πλευρό των Γάλλων, έγινε μία προσπάθεια να διαφανεί η πολυπλοκότητα και η συνθετότητα που ενέχει ένα τέτοιο εγχείρημα έχοντας κατά νου να αποφύγουμε απλουστευμένες ερμηνείες οι οποίες εύκολα προκύπτουν μέσα από μία άνυδρη γεγονοτολογική καταγραφή των ιστορικών στιγμών. Ο ίδιος ο πόλεμος ανεξαρτησίας της Αλγερίας και κυρίως η πρόσληψη του πολέμου έχουν αποτελέσει αντικείμενα αναστοχασμού, επαναπροσδιορίζονται και επανενοιολογούνται μέσα στον ιστορικό χρόνο. Η ιστορικοποίηση της μνήμης του πολέμου αποτελεί μια σημαντική διεργασία για την κατανόησή του.

Όπως είδαμε στην πρώτη ενότητα, η ιστοριογραφική έρευνα, τα ζητήματα, τα ερωτήματα και οι προβληματισμοί που τίθενται μετασχηματίζονται με το πέρασμα των δεκαετιών από το τέλος του πολέμου (1962) και εντάσσονται κάθε φορά μέσα στο κοινωνικό - πολιτικό περιβάλλον αντανakλώντας ταυτόχρονα τις κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές ζυμώσεις της εποχής. Έτσι, τα “γεγονότα της Αλγερίας” έγιναν “πόλεμος”, η συλλογική “Αμνησία” έδωσε τη θέση της στη Μνήμη. Ο ανταποικιακός πόλεμος που οδήγησε στην ανεξαρτησία της Αλγερίας ήταν ταυτόχρονα και ένας πόλεμος “γαλλο-γαλλικός” (*guerre franco-française*), του οποίου η εμφύλια διάσταση ήταν ορατή σε κάθε πτυχή του, όχι μόνο στη γαλλική αλλά και στην αλγερινή κοινωνία. Με έναν τρόπο θα λέγαμε ότι ήταν ένας πόλεμος ταυτοτήτων. Αλγερινοί, Γάλλοι, *Pieds-Noirs*, *Harkis*, *marsiens*⁹⁶, *OAS*⁹⁷, *FLN*,

⁹⁵ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 86-89.

⁹⁶ *Αλγερινοί οι οποίοι δεν υποστήριζαν από την αρχή το *FLN* παρά μόνο την τελευταία στιγμή [κυριολεκτικά, τον Μάρτιο (*Mars*) του 1962], όταν αντιλήφθηκαν ότι το *FLN* θα κυριαρχούσε στην Αλγερία με τη λήξη του πολέμου. Ήταν υπεύθυνοι για πολλές από τις σφαγές που διαπράχθηκαν σε βάρος των *Αρκί* (*Harkis*), στην προσπάθειά τους να αποδείξουν την αφοσίωσή τους στο *FLN*. Βλ. Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 91

⁹⁷ *Τρομοκρατική παραστρατιωτική οργάνωση η οποία δημιουργήθηκε από πρώην Γάλλους στρατιωτικούς(οι οποίοι εγκατέλειψαν το στράτευμα) τον Μάιο του 1961 και ήταν υπέρμαχοι της διατήρησης μιας γαλλικής Αλγερίας. Είχε την υποστήριξη πολλών Ευρωπαίων αποίκων που επιθυμούσαν την παραμονή της Γαλλίας στην Αλγερία. Στόχος των πολλών τρομοκρατικών ενεργειών και επιθέσεων ήταν και ο πρόεδρος De Gaulle, δίχως επιτυχία. Βλ. Martin Evans, *ο.π.*, σ. 63

porteurs de valises*⁹⁸... Ένας πόλεμος που όχι μόνο συνέβαλλε στη συγκρότηση ταυτοτήτων αλλά ταυτόχρονα δημιούργησε νέο λεξιλόγιο και νέες έννοιες.

Μέσα σ' αυτό το ιστορικό πλαίσιο μιας μακράς αποικιοκρατικής εποχής στην Αλγερία, βλέπουμε τα ιστορικά υποκείμενα όχι ως στατικές φιγούρες οι οποίες καλούνται να πάρουν πολιτικές αποφάσεις μια δεδομένη χρονική στιγμή, αλλά ως δρώντα υποκείμενα τα οποία καθορίζουν το μέλλον τους κουβαλώντας πάντα τις ιστορικά διαμορφωμένες σχέσεις τους.

^{98*} Γάλλοι υποστηρικτές του FLN Βλ. William B. Cohen, «The Algerian War, the French State and Official Memory», *ο.π.*, σ. 222-223.

3. Ο Ρόλος των Αρκί (Harkis) στον Πόλεμο Ανεξαρτησίας της Αλγερίας 1954-1962

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα εξεταστεί η ανάμειξη των Αρκί (Harkis) στις πολεμικές επιχειρήσεις και ο ευρύτερος ρόλος τους στον πόλεμο της Αλγερίας. Ποιες αποστολές αναλάμβαναν, για ποιους λόγους δημιουργήθηκαν οι μονάδες τους, με ποιον τρόπο χρησιμοποιήθηκαν, τι καθήκοντα είχαν, ποιες ήταν οι σχέσεις τους με τους Γάλλους διοικητές/αξιωματικούς και ποια ήταν η στάση των Γάλλων απέναντί τους. Ποια ήταν τα οφέλη, οι χρηματικές απολαβές, τα συμβόλαια και η διάρκεια της θητείας τους; Κλείνοντας, θα αναφερθούμε στα φαινόμενα αποστασίας που παρατηρήθηκαν στο τέλος του πολέμου λίγο πριν ξεδιπλωθεί η απόλυτη φρίκη των σφαγών, οι οποίες θα στιγματίσουν την εικόνα των Αρκί (Harkis), δημιουργώντας μία τραυματική μνήμη, στοιχειώνοντας τόσο τους επιζώντες, όσο και τις επόμενες γενιές.

Οι Αρκί (Harkis) σε Αριθμούς

Λίγο μετά το ξέσπασμα του πολέμου τον Νοέμβριο του 1954, οι Γάλλοι ξεκίνησαν να στρατολογούν τοπικές βοηθητικές δυνάμεις. Η μεγαλύτερη από τις δυνάμεις που δημιουργήθηκαν ήταν οι Αρκί (Harkis). Ποιος ήταν όμως ο αριθμός τους; Μπορούμε να έχουμε μία σαφή εικόνα για το πλήθος όσων Αλγερινών συνέδραμαν στις γαλλικές στρατιωτικές δυνάμεις; Συγκαταλέγονται όλοι στους Αρκί (Harkis); Υπάρχουν διακριτά χαρακτηριστικά μέσα στον αλγερινό πληθυσμό;

Αν και έγινε μια προσπάθεια στην αρχή της ενότητας να αποσαφηνιστεί η πολύπλοκη ταυτότητα των Αρκί (Harkis) (και ποιους εννοούμε στην συγκεκριμένη μελέτη όταν αναφερόμαστε με αυτόν τον όρο), είναι σημαντικό σ' αυτό το σημείο να υπενθυμίσουμε ότι ο όρος “*Αρκί*” (Harki) έχει μετατραπεί και χρησιμοποιείται ευρέως για να δηλώσει όσους Αλγερινούς συνεργάστηκαν και δούλεψαν από οποιαδήποτε θέση, με όποια ιδιότητα, για τον γαλλικό στρατό.⁹⁹ Οι αριθμοί επομένως και οι στατιστικές των μελετητών ποικίλουν, οι εκτιμήσεις είναι αρκετές καθώς οι ταυτότητες, το θρήσκευμα, η εθνικότητα, η γλώσσα, η κοινωνική τάξη και οι διάφορες στρατιωτικές μονάδες που τελικά σχηματίστηκαν, δημιουργούν ένα πολύχρωμο ψηφιδωτό που τα μικρά - φαινομενικά όμοια κομμάτια του - θα πρέπει να

⁹⁹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. Xii.

κολλήσουν σωστά μεταξύ τους για να δημιουργηθεί μία συνολική εικόνα. Αυτή την εικόνα θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε στη συνέχεια.

Η χρησιμοποίηση των Αρκί (Harkis) μείωσε τον αριθμό των Γάλλων που στρατολογούνταν. Έφερε στο πεδίο της μάχης νέους άνδρες οι οποίοι γνώριζαν την περιοχή που πολεμούσαν, ήταν εξοικειωμένοι με την τοπογραφία της περιοχής και ήξεραν τις συνήθειες των κατοίκων της. Επιπλέον, η ύπαρξη αυτών των δυνάμεων ήταν χρήσιμη στο κομμάτι της πολεμικής προπαγάνδας. Ο William B. Cohen αναφέρει ότι οι Αλγερινοί οι οποίοι υποστήριζαν τη συνέχεια της Γαλλικής κυριαρχίας, ήταν περισσότεροι από όσους τάσσονταν υπέρ της ανεξαρτησίας. Ο αριθμός των Αλγερινών που κατατάχτηκαν στις βοηθητικές δυνάμεις ήταν περίπου 4 φορές μεγαλύτερος του αριθμού όσων μάχονταν με τους εθνικιστές του FLN στην περιοχή της Αλγερίας. Ο όρος Αρκί (Harki) έγινε συνώνυμο όλων των βοηθητικών δυνάμεων (auxiliary forces). 120.000 επικουρικοί στρατιώτες (επιπλέον 60.000 Μουσουλμάνοι στον τακτικό στρατό) υπηρετούσαν στην Αλγερία στα τέλη του 1960.¹⁰⁰

Η πρώτη Άρκα (Harka) όπως είδαμε δημιουργήθηκε από τον Εθνολόγο Jean Servier στην ορεινή περιοχή του Ορέ (Aurès) αλλά ήταν ο υπουργός Robert Lacoste εκείνος ο οποίος συστηματοποίησε και θεσμοθέτησε τη χρήση τους ως κινητών μονάδων οι οποίες θα αναλάμβαναν επιθετικές στρατιωτικές επιχειρήσεις. Το Σεπτέμβριο του 1957 υπήρχαν περίπου 10.000 Αρκί (Harkis). Ο αριθμός τους ανήλθε σε 61.600 τον Ιανουάριο του 1961, πριν μειωθεί στους 5.000 τον Απρίλιο του 1962. Καθώς οι συγκρούσεις κλιμακώνονταν, ο όρος Αρκί (Harki) έφτασε να δηλώνει ένα εύρος ντόπιων οι οποίοι βοηθούσαν είτε ως στρατιώτες είτε ως πολίτες. Σε αυτές τις μονάδες, εάν προσθέσει κανείς τους *Moghaznis**¹⁰¹, τις “Κινητές Μονάδες Προστασίας της Υπαίθρου” (Groupes Mobiles de Protection Rurale), τις “Ομάδες Αυτοάμυνας”*¹⁰² (Groupes d’auto-défense) και τέλος τους φρουρούς/φύλακες (Guardes), ο αριθμός των Αρκί (Harkis) (με την ευρεία έννοια που μόλις αναφέρθηκε παραπάνω) ανέρχεται σε 210.000 στην κορύφωσή του, το 1958.¹⁰³

¹⁰⁰ William B. Cohen, «The Harkis. History and Memory», *ο.π.*, σ. 164.

¹⁰¹*Βοηθητικές δυνάμεις στην αποικιακή διοίκηση. βλ. Jean-Jacques Jordi, «Algerian “Harkis” in France Since 1962», *ο.π.*, σ. 222.

¹⁰²*Ομάδες υπεύθυνες για τη φύλαξη των απομονωμένων χωριών. βλ. Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 23.

¹⁰³ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 23.

Κοινωνικό Προφίλ-Καθήκοντα-Απολαβές-Εξοπλισμός

Η κάθε Άρκα (Harka) αποτελούνταν από 25 άτομα τα οποία καθοδηγούνταν από έναν Γάλλο αξιωματικό. Χάρη στη γνώση της περιοχής και του πλεονεκτήματος της γλώσσας που μιλούσαν, αποδείχθηκαν πολύ αποτελεσματικοί.¹⁰⁴ Οι Αρκί (Harkis) θεωρούνταν –και οι ίδιοι αντιλαμβάνονταν τον εαυτό τους- ως οι κατώτεροι στην ιεραρχία των βοηθητικών δυνάμεων. Ως επί το πλείστον αγράμματοι χωρικοί και τεχνίτες οι οποίοι εκτελούσαν κάθε είδους εργασίες, από την παρακολούθηση και τη μάχη έως τις πιο ασήμαντες όπως τη συγκομιδή σκουπιδιών και τη φύλαξη του μαγειρείου. Κάποιοι τοποθετούνταν σε μονάδες μηχανικών και μεταφορών, άλλοι σε μονάδες της χωροφυλακής (brigades de gendarmerie) και κάποιοι άλλοι σε μονάδες ανταρτοπόλεμου γνωστές ως “commandos de chasse”. Το 1961 μόνο 7.500 από τους 65.000 ήταν καταδρομείς (commandos).¹⁰⁵ Η ικανότητά τους ως ανιχνευτές τους έκανε χρήσιμους. Γνωρίζοντας κάθε μονοπάτι στη γειτονιά τους, όντας πολύ φτωχά εξοπλισμένοι (έφεραν ένα κακό, παλαιό κυνηγετικό τουφέκι), αναδείχθηκαν σύντομα σε τρομερά όργανα εντοπισμού στρατιωτών του FLN.¹⁰⁶

Οι Αρκί (Harkis) συνήθως στρατολογούνταν από τους Γάλλους αξιωματικούς στην τοπική διοίκηση. Σε συνεντεύξεις και μαρτυρίες που παραχώρησαν Αρκί (Harkis) στον Vincent Crapanzano ανέφεραν ότι συχνά δέχονταν πιέσεις ώστε να καταταγούν σε μία Άρκα (Harka).¹⁰⁷ Με την στενή έννοια του όρου όσων υπηρετούσαν σε Harka, η κοινωνική τους κατάσταση δεν ήταν ποτέ τόσο ξεκάθαρη όσο των υπολοίπων βοηθητικών δυνάμεων. Υπέγραφαν βραχυπρόθεσμες συμβάσεις (για παράδειγμα μηνιαίο συμβόλαιο με την πιθανότητα επέκτασης)¹⁰⁸. Δεν λάμβαναν καμία εγγύηση μονιμότητας, δεν είχαν κανένα κοινωνικό όφελος (όπως κοινωνική ασφάλιση για παράδειγμα), δεν δικαιούνταν οικογενειακά επιδόματα και οι μισθοί τους ήταν πενιχροί (τον Ιούλιο του 1957 κέρδιζαν 750 αλγερινά φράγκα την ημέρα και επιπλέον 400 φράγκα αν έφερναν δικό τους μουλάρι ή άλογο). Οι ίδιοι έπρεπε να πληρώνουν επίσης το φαγητό τους από τις απολαβές τους. Είχαν δωρεάν ιατρική περίθαλψη σε περίπτωση που τραυματιζόνταν, αποζημίωση σε περίπτωση μόνιμης

¹⁰⁴ Jean-Jacques Jordi, «Algerian “Harkis” in France Since 1962», *ο.π.*, σ. 222.

¹⁰⁵ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 60.

¹⁰⁶ Alistair Horne, *A Savage War of Peace, Algeria 1954-1962*, *ο.π.*, σ. 254-255.

¹⁰⁷ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 60.

¹⁰⁸ Jean-Jacques Jordi, «Algerian “Harkis” in France Since 1962», *ο.π.*, σ. 222.

αναπηρίας και αν πέθαιναν στη μάχη οι χήρες τους λάμβαναν αποζημίωση -με υπέρμετρη καθυστέρηση- η οποία οριζόταν αυθαίρετα από τη διοίκηση.¹⁰⁹

Συγκριτικά με τις άλλες μονάδες που αναφέρθηκαν (κυρίως στο ιστορικό πλαίσιο) οι Αρκί (Harkis) θεωρούνταν από τον στρατό ως βοηθητικές δυνάμεις δεύτερης δυναμικότητας. Ο εξοπλισμός τους ήταν εξίσου φτωχός ελλιπής και απαρχαιωμένος. Το 1957 ήταν εφοδιασμένοι μόνο με ένα κυνηγετικό τουφέκι και εικοσιπέντε φυσίγγια. Έως το 1959, είχαν εξοπλιστεί με επαναληπτικά τουφέκια των 7,5 χιλιοστών αλλά αρκετοί παραπονούνταν ότι ποτέ δεν διδάχτηκαν πως να τα χρησιμοποιούν.¹¹⁰ Ποιες ήταν οι προσδοκίες των Γάλλων από τη σύσταση των μονάδων των Αρκί (Harkis) και τι επιφυλάξεις είχαν; Ποια ήταν η στάση των Γάλλων αξιωματικών αναφορικά με τη στρατολόγηση ντόπιου πληθυσμού;

Η Στάση των Γάλλων-Εσωτερικοί Προβληματισμοί

Τον Απρίλιο του 1956 ο Robert Lacoste έθεσε τα θεμέλια της δημιουργίας, της οργάνωσης και του εξοπλισμού των Άρκα (Harkas) τις οποίες όρισε ως: «Προσωρινούς σχηματισμούς των οποίων η αποστολή είναι να συνδράμουν σε επιχειρήσεις διατήρησης της τάξης». Απώτερος στόχος του ήταν να τις μετατρέψει σε ανεξάρτητες μονάδες ανταρτοπόλεμου με προεξέχοντες μουσουλμάνους στρατιώτες υπό την καθοδήγηση Γάλλων αξιωματικών. Εμπόδιο στο εγχείρημά του στάθηκε ο αρχηγός-διοικητής των ενόπλων δυνάμεων στην Αλγερία, στρατηγός Raoul Salan ο οποίος διαφώνησε σφόδρα, υποστηρίζοντας ότι τέτοιες μονάδες θα έθεταν τις βάσεις δημιουργίας αλγερινού στρατού δίνοντας κατ' επέκταση υπόσταση σε ένα δυνάμει αλγερινό έθνος. Με απόφασή του στις 20 Μαΐου 1957 όρισε ότι οι Αρκί (Harkis) θα στρατολογούνταν για περιορισμένο χρονικό διάστημα και θα χρησιμοποιούνταν σε συγκεκριμένες επιχειρήσεις όντας πάντοτε προσκολλημένοι στις τακτικές στρατιωτικές μονάδες.¹¹¹

Η στάση του Salan αντανάκλα την αμφιθυμία που χαρακτηρίζει τη Γαλλία σχετικά με τη χρησιμοποίηση βοηθητικών δυνάμεων και ειδικότερα των Αρκί (Harkis), τους οποίους θεωρούσαν ως λιγότερο εξελισσόμενους. Αν και κάποιοι αξιωματικοί έβλεπαν με επιφυλακτικότητα τη στρατολόγηση ντόπιου πληθυσμού, όχι μόνο επειδή φοβούνταν την προδοσία ή την αποστασία αλλά επειδή δεν θεωρούσαν σωστό να

¹⁰⁹ Charles-Robert Ageron, «Les supplétifs algériens dans l'armée française pendant la guerre d'Algérie.», *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* 48 (1995) 6.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ. 6.

¹¹¹ Charles-Robert Ageron, *ο.π.*, σ. 5-6.

στρέφουν κάποιους ενάντια στους δικούς τους ανθρώπους, εντούτοις ο γαλλικός στρατός βρήκε την εμπλοκή των Αρκί (Harkis) στον πόλεμο (μάλιστα χωρίς την υποχρέωση να τους εγγυηθούν συνεχή απασχόληση) πολύ “βολική”.¹¹² Οι διαρκείς απαιτήσεις προς τη Μητρόπολη για περαιτέρω χρηματοδότηση με στόχο να στρατολογηθούν περισσότεροι, απέφερε καρπούς αυξάνοντας σταδιακά τον αριθμό των Αρκί (Harkis). Καθώς όμως ο Ντε Γκωλ ήταν αντίθετος σε οποιαδήποτε επιχειρησιακή εμπλοκή θα έφερνε τους Αρκί (Harkis) ενάντια στους “αδερφούς τους” (*contre leurs frères de race*), ο επικεφαλής θα έπρεπε να δεσμευτεί ότι θα τους χρησιμοποιούσε μόνο για παρακολούθηση και προστασία. Μία δέσμευση η οποία δεν τηρήθηκε ποτέ.¹¹³ Τουναντίον, οι Αρκί (Harkis) χρησιμοποιήθηκαν όποτε και οπουδήποτε κρίθηκε αναγκαίο, είτε σε αμυντική είτε σε επιθετική επιχείρηση. Το 1958, ο διάδοχος του Salan, στρατηγός Maurice Challe στο πλαίσιο της δημιουργίας νέων κινητών μονάδων (μέρος ενός νέου επιχειρησιακού σχεδίου που είχε συλλάβει), ζήτησε και πέτυχε να αυξήσει τους αριθμούς των Αρκί (Harkis) από εικοσιέξι σε εξήντα χιλιάδες πάρα τη διαφωνία του Ντε Γκωλ για τον λόγο που προαναφέρθηκε. Οι Αρκί (Harkis) θα χρησιμοποιούνταν ως ανιχνευτές καθώς είχαν γνώση των περιοχών. Η επιχείρηση ήταν τόσο επιτυχής που στα τέλη του 1958 κάποιοι ιστορικοί υποστήριζαν ότι οι Γάλλοι είχαν κερδίσει τον πόλεμο από στρατιωτική αλλά όχι από πολιτική σκοπιά.¹¹⁴

Αφοσίωση και Υπονόμευση

Η δυσπιστία και η επιφυλακτικότητα των Γάλλων απέναντι στους Αρκί (Harkis) ήταν σε αρκετές περιπτώσεις φανερή. Η πίστη τους και η αφοσίωσή τους ήταν υπό αμφισβήτηση καθώς ο φόβος της αποστασίας ή της κρυφής υποστήριξης στο FLN ήταν διαρκώς στο προσκήνιο. Σε αρκετές περιπτώσεις συναντήσαμε μαρτυρίες Γάλλων αξιωματικών οι οποίοι δεν εμπιστεύονταν τους Αρκί (Harkis). Δεν θα αναφερθούμε σε έντυπα της εποχής τα οποία προπαγάνδιζαν αποικιακά στερεότυπα προειδοποιώντας τους Γάλλους για την αναξιοπιστία των Αρκί (Harkis) και την διαρκή επιτήρηση που χρειάζονταν. Εξάλλου η πολιτική της επιτήρησης και της εποπτείας θα εφαρμοστεί με συντονισμένο τρόπο από τη γαλλική πολιτεία με την έλευση χιλιάδων Αρκί (Harkis) στο μητροπολιτικό έδαφος μετά τη λήξη του πολέμου

¹¹² Charles-Robert Ageron, *ο.π.*, σ. 6-7.

¹¹³ Charles-Robert Ageron, *ο.π.*, σ. 6-7.

¹¹⁴ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 54.

και την άμεση τοποθέτηση τους σε στρατόπεδα εγκατάστασης καθώς και σε άλλους χώρους, δημιουργώντας ένα περιβάλλον απομόνωσης και ιδρυματισμού. Θα ασχοληθούμε με τη μετανάστευση την υποδοχή και την εγκατάσταση των προσφύγων στην επόμενη ενότητα.

Υπήρχαν επομένως αμφιβολίες αναφορικά με την αφοσίωση των Αρκί (Harkis). Υπήρχαν υποψίες ότι με το μισθό τους βοηθούσαν το FLN ή ότι απέφευγαν τη συμπλοκή με δυνάμεις του FLN ή ότι δεν έδειχναν τον απαραίτητο ζήλο στις συλλήψεις υπόπτων που πρόσκεινται στο FLN.¹¹⁵ Πολεμικά έγγραφα υποδεικνύουν ότι οι Αρκί (Harkis) δεν θεωρούσαν τους εαυτούς τους στρατιώτες. Προσπαθώντας να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους δεν αποκήρυσε την παρουσία στρατιωτών του FLN, μία ομάδα Αρκί (Harkis) δήλωσε τον Οκτώβριο 1960: «Είμαστε εργάτες, τίποτα παραπάνω».¹¹⁶ Εντούτοις, ακόμη κι αν οι Αρκί (Harkis), όπως ο περισσότερος πληθυσμός της Αλγερίας τηρούσε μια στάση αναμονής σχετικά με την επιλογή στρατοπέδου, οι Αλγερινοί τους έβλεπαν ως προδότες.

Όπως ήδη αναφέρθηκε έχουν σημειωθεί περιστατικά στρατιωτών που είχαν διπλό ρόλο και μυστικά συνέδραμαν στο FLN με όποιον τρόπο μπορούσαν. Ο Ageron σημειώνει ότι πολλοί Αρκί (Harkis) προσπαθούσαν να προστατεύσουν τον άμαχο πληθυσμό στις επιχειρήσεις τους. Όταν ανακάλυπταν κρυμμένα χρήματα και τρόφιμα σε διάφορα σπίτια δεν το ανέφεραν πάντοτε στους επικεφαλής. Άλλοι έδιναν πληροφορίες στους επαναστάτες σχετικά με τις κινήσεις των στρατευμάτων.¹¹⁷

Ο Georges Buis, αρχηγός ενός τμήματος στην Κωνσταντίνη το 1957, ανέφερε ότι ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτικός με τους περισσότερους Αρκί (Harkis). Από τις τριάντα Άρκα (Harkas) τις οποίες διοικούσε θεωρούσε ότι μόνο τρεις ήταν άξιες εμπιστοσύνης. «Είναι απερίσκεπτο» έγραφε, «να πιστεύει κανείς ότι οι Αρκί (Harkis) είναι διατεθειμένοι να αποκοπούν οριστικά από τις πτυχές της ζωής του χωριού τους, αποκηρύσσοντας ολοκληρωτικά την επανάσταση». Ο ίδιος δεν θεωρεί ότι είναι κατ' ανάγκη ανέντιμοι. Δεν πιστεύει ότι κατετάγησαν με σκοπό να προδώσουν την υπηρεσία τους. Παρ' όλα αυτά, αναφέρει ότι υπήρχαν αρκετοί τρόποι με τους οποίους μπορούσε κανείς να βοηθήσει ή να προστατέψει τους “αντιπάλους” του. Για παράδειγμα ήταν ευνόητο ότι μια περιπολία γινόταν με άκρα μυστικότητα και προσοχή ώστε να μην γίνει αντιληπτή. Συνεπώς αρκούσε να εκπυρσοκροτήσει ένα

¹¹⁵ William B. Cohen, «The Harkis. History and Memory», *ο.π.*, σ. 165.

¹¹⁶ Charles-Robert Ageron, « Le Drame des Harkis en 1962», *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* 42 (1994) 3-4.

¹¹⁷ Charles-Robert Ageron, « Le Drame des Harkis en 1962», *ο.π.*, σ. 4.

όπλο “κατά λάθος” τη νύχτα ή ένας βράχος να κυλίσει σε ένα φαράγγι -“από ατύχημα”- μέχρι να καταλάβουν όλοι ότι μια μονάδα βρισκόταν έξω σε αποστολή.¹¹⁸

Οι περιπτώσεις αποσκιρτήσεων και συνεργασίας αυξήθηκαν σε μεγάλο ποσοστό στα τέλη του πολέμου. Σύμφωνα με την Υπηρεσία ασφαλείας της εθνικής άμυνας στην Αλγερία, παρατηρούνταν περιστατικά συνεργασίας και ανατροπών στις τάξεις των επικουρικών/βοηθητικών δυνάμεων περίπου κάθε εβδομάδα στα τελευταία έτη του πολέμου. Η υπηρεσία υποστήριξε ότι οι περισσότερες μονάδες (Harkas) διατηρούσαν σχέσεις με τους μουντζαχεντίν (*moudjahidine*) και ότι κάποιοι Αρκί (Harkis) ήταν στην πραγματικότητα μέλη του FLN ή του ALN παρέχοντας πληροφορίες, οπλισμό και πυρομαχικά. Το 1959 παρατηρήθηκαν περίπου είκοσι υποθέσεις υπονόμευσης ανά μήνα. Το 1961 ο αριθμός τους αυξήθηκε σε 27 το μήνα. Για παράδειγμα, στο διάστημα Αυγούστου 1960 και Ιανουαρίου 1961, στην επαρχία της Οράνης (Oranie), στις 134 υποθέσεις υπονόμευσης που εμφανίστηκαν και αφορούσαν 582 Αλγερινούς των ενόπλων δυνάμεων, οι 386 ήταν βοηθητικοί (*auxiliaires*), από τους οποίους οι 263 ήταν Αρκί (Harkis).¹¹⁹ Από τις 325 υποθέσεις το 1961, το 53% αφορούσε επαφές με τον εχθρό, διείσδυση, προπαγάνδα και αποθάρρυνση των Αλγερινών που υπηρετούσαν με τους Γάλλους, δίχως κάποιο συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Το 36% αφορούσε αποτυχημένες προσπάθειες λιποταξίας, το 31% διακίνηση μικρής ποσότητας πυρομαχικών και το 4% κλοπή μικρών όπλων. Ελάχιστες από τις επαφές αποδείχθηκαν προδοτικές. Πολλές κατηγορίες βασίζονταν σε καταθέσεις φυλακισμένων οι οποίοι προτιμούσαν να ενοχοποιήσουν τους εχθρούς τους απ’ το να κατηγορήσουν τους δικούς τους. Άλλες κατηγορίες οφείλονταν σε λάθη της αστυνομίας. Όσοι από τους υπόπτους συλλαμβάνονταν, φυλακίζονταν και όσοι λιποτακτούσαν αφήνονταν να υποστούν την δίκαιη τιμωρία τους.¹²⁰

Όπως θα περίμενε κανείς, όσο πλησίαζε το τέλος του πολέμου, οι αποσκιρτήσεις ήταν περισσότερες. Το ποσοστά λιποταξίας στις τάξεις των βοηθητικών στρατευμάτων ήταν κατά πολύ χαμηλότερα από τα αντίστοιχα των Αλγερινών που υπηρετούσαν στον γαλλικό στρατό. Το γεγονός αυτό οφείλεται στους εξής λόγους: Πρώτον, σε αντίθεση με τη στράτευση στις γαλλικές δυνάμεις οι περισσότεροι Αρκί (Harkis) ήταν εθελοντές και δεύτερον, όσοι θεωρήθηκαν ύποπτοι για συνεργασία με

¹¹⁸ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 74.

¹¹⁹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 74.

¹²⁰ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 74-75.

τον εχθρό είχαν απομακρυνθεί. Στα τέλη της άνοιξης του 1961, ο αριθμός των αποστατών αυξήθηκε εξ' αιτίας του φόβου των αντιποίνων σε μία Αλγερία αλγερινή (*"peur de l'Algérie algérienne"*).¹²¹

“Calots Bleus”

Μία ειδική μονάδα που αξίζει να αναφέρουμε είναι οι “calots bleus” (μπλε αστυνομία). Η ομάδα αυτή δρούσε στη μητροπολιτική Γαλλία και συγκεκριμένα στο Παρίσι. Ο ρόλος της ήταν σημαντικός και στις ταραχές που έλαβαν χώρα στην πρωτεύουσα της Γαλλίας το 1961, όταν η αστυνομία κατέστειλε με τεράστια αγριότητα, σκοτώνοντας περίπου 200 άτομα (εκτελώντας τα και ρίχνοντας τα πτώματα στον Σηκουάνα), διαδήλωση των Αλγερινών που είχαν βγει στους δρόμους αντιδρώντας στα γεγονότα της Αλγερίας. Τα γεγονότα του Παρισιού χαρτογραφούν το εύρος του πολέμου της Αλγερίας, καθώς εκτός από αιματηρός οκταετής αγώνας ανεξαρτησίας ήταν ταυτόχρονα και εμφύλιος πόλεμος ο οποίος όχι μόνο δίχασε δύο λαούς αλλά ταυτόχρονα εκτυλίχθηκε σε δύο μέτωπα: από τη μία στις ορεινές περιοχές και τις πόλεις της Αλγερίας με αιματηρές σφαγές και συγκρούσεις, και από την άλλη στα καφέ και τους δρόμους του Παρισιού με βομβιστικές επιθέσεις και συγκρούσεις διαφόρων ομάδων και της αστυνομίας, μετατρέποντας σε θέατρο μάχης και τις δύο πλευρές της μεσογείου. Χαρακτηριστικό της έκρυθμης κατάστασης στη γαλλική Μητρόπολη αποτελεί το γεγονός ότι λίγους μήνες μετά τη σφαγή των Αλγερινών (και συγκεκριμένα στις 8 Φεβρουαρίου 1961), μία επίθεση της αστυνομίας με σκοπό να καταστείλει μια διαδήλωση ενάντια στην OAS, κατέληξε στον θάνατο οκτώ Γάλλων, στον σταθμό του μετρό Charonne.¹²²

Στο τέλος του 1959, ο τότε αστυνομικός διοικητής του Παρισιού Maurice Papon - ο οποίος το 1998 καταδικάστηκε για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας σε ηλικία 88 ετών, για τον ρόλο του στον εκτοπισμό χιλιάδων εβραίων της Γιρόνδης (Gironde), της οποίας υπήρξε Νομάρχης στην περίοδο 1942-1944- δημιούργησε μία επικουρική αστυνομική δύναμη (Force de police auxiliaire) γνωστή ως “calots bleus”. Η αστυνομική αυτή δύναμη αριθμούσε 250-400 (κάποιοι υποστηρίζουν έως και 600) Αρκί (Harkis) οι οποίοι αρχικά στρατολογήθηκαν στην Αλγερία υπό την ηγεσία του

¹²¹ Charles-Robert Ageron, «Les supplétifs algériens dans l'armée française pendant la guerre d'Algérie.», *ο.π.*, σ. 13-14.

¹²² Neil MacMaster, *Colonial Migrants and Racism. Algerians in France, 1900-62*, New York, Palgrave MacMillan, 1997, σ. 201.

Raymond Montaner.¹²³ Οι “*calots bleus*” ήταν οπλισμένοι και υπό την καθοδήγηση Γάλλων αξιωματικών. Αποστολή τους ήταν να διατηρούν την τάξη σε τομείς του Παρισιού με μουσουλμανικό πληθυσμό (κυρίως στο 13^ο και 14^ο διαμέρισμα), να ερευνούν και να διεισδύουν στο FLN το οποίο έστελνε χρήματα και οπλισμό στην Αλγερία και την Τυνησία. Είχαν επίσης ενεργό ανάμειξη και στην αιματηρή καταστολή της διαδήλωσης των Αλγερινών μεταναστών, από την αστυνομία του Παρισιού στις 17 Οκτωβρίου 1961. Εκτός από την αποτελεσματικότητά τους, οι “*calots bleus*” αποτελούσαν απόδειξη ότι όλες οι γαλλο-μουσουλμανικές μονάδες, πιστές στη Γαλλία ήταν ικανές να συμπλακούν με δυνάμεις του FLN. Από τον Ιούνιο έως τον Νοέμβριο του 1961 οι Αρκί (Harkis) του Παρισιού είχαν κατάσχει 650 αυτόματα όπλα, δεκάδες κιλά εκρηκτικών, πάνω από 150 χειροβομβίδες και 40 βόμβες. Σκότωσαν 30 μέλη του FLN και έκαναν 1.189 συλλήψεις. Έχει υποστηριχθεί ότι η αποστολή τους ήταν πιο επικίνδυνη από των Αρκί (Harkis) στην Αλγερία. Με τη λήξη του πολέμου, οι παρισινές μονάδες των Αρκί (Harkis) διαλύθηκαν και τα μέλη τους ενσωματώθηκαν στη δημοτική αστυνομική δύναμη.¹²⁴

Ιδιαίτερα σημαντικός ήταν και ο ρόλος των γυναικών Αρκί (Harkis) στον πόλεμο. Όπως και στο FLN έτσι και στις βοηθητικές δυνάμεις, γυναίκες υπηρετούσαν είτε επίσημα είτε ανεπίσημα. Κατά κύριο λόγο απασχολούνταν ως ιατρικοί βοηθοί προσφέροντας τις υπηρεσίες τους και ως σύνδεσμοι (μετέφεραν μηνύματα). Αρκετές, όπως για παράδειγμα στο Catinat, έφεραν οπλισμό στο πεδίο της μάχης και χρησιμοποιούνταν ως φρουρά σε πομπές. Οι Γάλλοι τις αποκαλούσαν Αρκέτ (Harkettes)- προσδίδοντας μία σημασία απαξιωτική.¹²⁵

Συμπερασματικά

Μέσα από την εξερεύνηση της στρατιωτικής ζωής των Αρκί, (Harkis) έγινε μία προσπάθεια να αναδειχθεί η πολυποίκιλη σύνθεση αυτής της ομάδας και να σκιαγραφηθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τη συνοδεύουν. Μία ομάδα/έννοια (Harkis) η οποία μετασχηματίζεται μέσα στον χρόνο και αποκτά με ρευστότητα θα μπορούσαμε να πούμε τα χαρακτηριστικά των πολιτισμικών δοχείων που την περιβάλλουν. Οι δυσκολίες ενός απόλυτου ορισμού που τη συνοδεύουν, είναι αποτέλεσμα των μεταβαλλόμενων κοινωνικών αναπαραστάσεων της μέσα στον

¹²³ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 63.

¹²⁴ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 63-64.

¹²⁵ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 71.

ιστορικό χώρο και χρόνο. Ο ετεροπροσδιορισμός και η δημιουργία της εικόνας του “άλλου” θα αποτελέσουν - όπως θα δούμε και στην επόμενη ενότητα - συστατικά στοιχεία συγκρότησης της ταυτότητάς τους. Αν μπορούμε να συμπεράνουμε κάτι από το παραπάνω κεφάλαιο, είναι ότι στην μακρά διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis), καθώς και στην πρόσληψη της εικόνας τους, αναπόσπαστο κομμάτι αποτελούν οι σχέσεις τους με τους Αλγερινούς (που τους είδαν σαν προδότες) και η σχέσεις τους με τους Γάλλους (που δεν τους αναγνώριζαν). Αν προσπαθούσαμε να αισθητικοποιήσουμε την ιστορική εικόνα των Αρκί (Harkis) με έναν τρόπο, αυτή θα ήταν το ταξίδι της φυγής. Όχι οι σφαγές, ούτε τα στρατόπεδα, αλλά αυτό το αίσθημα του “μη ανήκειν”. Στη θάλασσα, πάνω στο πλοίο, “απάτριδες”, έωλοι, ανάμεσα στις δύο χώρες που διαμόρφωσαν την ιστορική τους υπόσταση.

4. Το Τέλος του Πολέμου.

Αντίποινα-Βία-Έξοδος

Σ' αυτό το σημείο θα στρέψουμε την προσοχή μας στη λήξη του πολέμου και στην αρχή του δράματος των Αρκί (Harkis). Η πραγματικότητα της βίας, διαρκώς παρούσα, θα βρει ίσως την τρομακτικότερη μορφή της στις σφαγές που θα ακολουθήσουν το τέλος του πολέμου, μετατρέποντας τους Αρκί (Harkis) σε τραγικές φιγούρες της ιστορίας. Δύο παράμετροι που θα αναλυθούν είναι οι εξής: πρώτον, η στάση του FLN απέναντι στους Αρκί (Harkis) με την υπογραφή των συνθηκών του Εβιάν και δεύτερον αλλά σημαντικότερο - διότι θα διαμορφώσει τη συλλογική εικόνα των Αρκί, (Harkis) - η στάση της γαλλικής κυβέρνησης και η επιλογή της να τηρήσει μια στάση “ουδετερότητας” και μη ανάμειξης ώστε να μην υπονομεύσει την υπογραφή των συμφωνιών, καταδικάζοντας ουσιαστικά τους Αρκί (Harkis) σε θάνατο, παρατηρώντας σε ρόλο θεατή τις βαναυσότητες και τις φρικαλεότητες που διαπράττονταν στην άλλη πλευρά της Μεσογείου.

Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε τη μεγάλη έξοδο όσων κατάφεραν να γλιτώσουν και να ταξιδέψουν με όποιους τρόπους μπορούσαν στη Γαλλία, ψάχνοντας καταφύγιο στη χώρα για την οποία πολέμησαν. Η υποδοχή, η εγκατάσταση και η ενσωμάτωση θα αποτελέσουν το τελευταίο κομμάτι αυτής της ενότητας. Επιχειρώντας να φωτίσουμε τη ζωή στα στρατόπεδα εγκατάστασης, θα εξετάσουμε τους τόπους εγκατάστασης, τη ζωή στα στρατόπεδα (συνθήκες διαβίωσης) και σε όσους χώρους υποδοχής δημιουργήθηκαν στο πλαίσιο της γαλλικής πολιτικής του “επαναπατρισμού”, της ένταξης και της ενσωμάτωσης. Τέλος, θα τεθούν οι προβληματισμοί του κοινωνικού αποκλεισμού και της απομόνωσης των Αρκί (Harkis), πρακτικές που εντάσσονται σε μία πολιτική “συλλογικής λήθης” των γεγονότων στην Αλγερία, η οποία θα αποτυπωθεί στο συλλογικό φαντασιακό της γαλλικής κοινωνίας και θα παραμείνει όπως θα δούμε μέχρι τη δεκαετία του 1990, όταν οι κοινωνικό-πολιτικές συνθήκες θα δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις ανάδυσης και επανεννοiolόγησης της τραυματικής μνήμης του γαλλο-αλγερινού πολέμου.

Η Λήξη του Πολέμου

Η Συνθήκη του Εβιάν και η Αμνηστία

Οι διαπραγματεύσεις μεταξύ της κυβέρνησης De Gaulle και του FLN κατέληξαν σε συμφωνία με την υπογραφή της συνθήκης στο Εβιάν, στις 18 Μαρτίου 1962. Οι συμφωνίες του Εβιάν προέβλεπαν την κατάπαυση του πυρρός την επόμενη ημέρα (19^η Μαρτίου) και έθεταν τις προϋποθέσεις εκκίνησης της διαδικασίας, η οποία θα οδηγούσε στην ανεξαρτησία της Αλγερίας έως τις 5 Ιουλίου 1962.¹²⁶

Νωρίτερα – στις 16 Σεπτεμβρίου 1959, ο De Gaulle με διάγγελμα που μεταδόθηκε ραδιοφωνικά και τηλεοπτικά σε όλη την επικράτεια, απευθύνθηκε στο γαλλικό λαό - στη μεγαλύτερη έως τότε ομιλία του για το ζήτημα της Αλγερίας - παραθέτοντας τρεις πιθανές λύσεις του προβλήματος. Η πρώτη ήταν η απόσχιση, η οποία προειδοποίησε ότι θα οδηγούσε σε χάος και στην έλευση μιας κομμουνιστικής δικτατορίας, η δεύτερη ήταν η πλήρης ενσωμάτωση και η Τρίτη - της οποίας ο ίδιος ήταν υπερασπιστής - ήταν η αυτοδιοίκηση της Αλγερίας.¹²⁷ Το διάγγελμα του De Gaulle αποτελεί μια τομή, ένα σημείο καμπής του πολέμου της Αλγερίας καθώς με την επιλογή που στηρίζει, αναγνωρίζεται το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης της Αλγερίας αποτελώντας ταυτόχρονα τον επιθανάτιο ρόγχο της “γαλλικής Αλγερίας”.

Οι αντιδράσεις ήταν άμεσες καθώς οι οπαδοί της γαλλικής Αλγερίας (άποικοι, στρατιωτικοί κ.α) θεωρώντας τεράστια προδοσία τη στάση του De Gaulle ενήργησαν δραστικά, συγκροτώντας μια εξτρεμιστική με τρομοκρατικά χαρακτηριστικά οργάνωση, την Οργάνωση Μυστικός Στρατός (OAS) “*Organisation de l'Armée Secrète*” τον Μάιο του 1961, κλιμακώνοντας με επιθέσεις της το κύμα γενικευμένης βίας που σάρωσε την Αλγερία με τη λήξη του πολέμου. Ανάμεσα στους στόχους της ήταν και ο De Gaulle τον οποίον προσπάθησε αρκετές φορές να δολοφονήσει χωρίς επιτυχία.

Η συμφωνία της 18^{ης} Μαρτίου στο Εβιάν, επικυρώθηκε στη συνέχεια με δημοψήφισμα στη Γαλλία, στις 8 Απριλίου του ίδιου έτους, με αποτέλεσμα 91% και στην Αλγερία με δημοψήφισμα την 1^η Ιουλίου με ποσοστό σχεδόν 100%. Στις 3 Ιουλίου 1962 η Αλγερία ήταν επισήμως ανεξάρτητη.¹²⁸ Αυτό που έμελλε να διευθετηθεί ήταν τι θα συνέβαινε με την τύχη όσων ενεπλάκησαν στον πόλεμο με τη μία ή την άλλη πλευρά. Το FLN προσπάθησε να διασφαλίσει ότι δεν θα υπήρχαν

¹²⁶ William B. Cohen, «The Algerian War, the French State and Official Memory.» *Réflexions Historiques, France and Algeria: From Colonial Conflicts to Postcolonial Memories* 28 (2002) 122.

¹²⁷ Martin Evans and John Phillips, *Algeria, Anger of the Dispossessed*, ο.π., σ. 62-63.

¹²⁸ Martin Evans and John Phillips, *Algeria, Anger of the Dispossessed*, ο.π., σ. 63.

διώξεις των μελών του και όσων είχαν διαπράξει κάθε είδους βίαια πράξη εναντίον Γάλλων στρατιωτών, αστυνομικών ή πολιτών για όσο διάστημα οι γαλλικές αρχές θα είχαν τον έλεγχο της Αλγερίας, έως τις 5 Ιουλίου. Μέρος της συμφωνίας ήταν ως εκ τούτου η χορήγηση αμνηστίας από τον De Gaulle σε όσους εμπλέκονταν σε αξιόποινες πράξεις για την ανεξαρτησία της Αλγερίας. Πράξη στην οποία προέβη με διάταγμα στις 22 Μαρτίου 1962. Εντούτοις, την ίδια ημέρα σε μία προσπάθειά του να ισοζυγίσει τις πράξεις του, χορήγησε αμνηστία σε όλους τους Γάλλους αστυνομικούς, μέλη της διοίκησης και του στρατού που είχαν προβεί σε ακρότητες κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων “διατήρησης της τάξης στην Αλγερία” (φράση που για πολλά χρόνια χρησιμοποιούταν για να περιγράψει τον πόλεμο της Αλγερίας).¹²⁹ Το πρώτο διάταγμα επεκτάθηκε στις 15 Απριλίου 1962 σε όλη τη γαλλική επικράτεια, στη συνέχεια χορηγήθηκε αμνηστία στους Αλγερινούς της μητροπολιτικής Γαλλίας οι οποίοι είχαν προβεί σε βίαιες πράξεις καθώς και σε Γάλλους αξιωματούχους της μητρόπολης οι οποίοι χτύπησαν, βασάνισαν ή σκότωσαν με την πεποίθηση ότι μάχονταν ενάντια στην ανεξαρτησία της Αλγερίας. Σε αυτούς συγκαταλέγονται και όσοι χτύπησαν ή σκότωσαν διαδηλωτές. Το διάταγμα παρ’ όλα αυτά ήταν επιλεκτικό. Η αμνηστία δεν χορηγήθηκε σε όσους Γάλλους βοήθησαν το FLN, τους λεγόμενους “porteurs de valises”. Παρά το γεγονός ότι οι αμνηστίες χορηγούνται μετά από ψήφιση στο κοινοβούλιο, εκείνες του 1962 χορηγήθηκαν με διάταγμα. Ως εκ τούτου, κανένας κοινοβουλευτικός διάλογος ο οποίος θα μπορούσε να επιβάλλει ορισμένους περιορισμούς ή εξαιρέσεις δεν έλαβε χώρα, όπως για παράδειγμα είχε συμβεί μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν το κοινοβούλιο απέκλεισε από τη χορήγηση αμνηστίας όσους κατά τη συνέργεια εν καιρώ πολέμου κρίθηκαν ένοχοι για βασανισμό και δολοφονία. Για ορισμένους ιστορικούς, η αμνηστία του De Gaulle ήταν μία προσπάθεια διαγραφής των εγκλημάτων από την εθνική μνήμη. Όπως αναφέρει και ο Alexis Berchadsky: «Η επιθυμία να ξεχάσει κανείς αντικατέστησε την επιθυμία να μη γνωρίζει.»¹³⁰

¹²⁹ William B. Cohen, «The Algerian War, the French State and Official Memory», *ο.π.*, σ. 222-223.

¹³⁰ William B. Cohen, «The Algerian War, the French State and Official Memory», *ο.π.*, σ. 222-223.

Ο Αφοπλισμός των Αρκί (Harkis) και ο Ρόλος των Γάλλων

Καθώς ο πόλεμος έφτανε στο τέλος του, δημιουργήθηκε μία σύγχυση σχετικά με την τύχη και το μέλλον των Αρκί (Harkis) καθώς και των υπολοίπων βοηθητικών ομάδων, όπως και για τους Αλγερινούς που υπηρετούσαν στον Γαλλικό στρατό. Καθώς ο αριθμός των αποσκιρτήσεων αυξανόταν, ο γαλλικός στρατός ξεκίνησε τον αφοπλισμό των βοηθητικών στρατευμάτων ώστε να αποτρέψει τις ροές προς το ALN. Παρά τον επικείμενο κίνδυνο των αντιποίνων η σταδιακή αποστράτευση άρχισε το 1961, εκκινώντας από τις λιγότερο αξιόπιστες βοηθητικές δυνάμεις. Στο διάστημα Ιουλίου 1961-Μαρτίου 1962 το δυναμικό της Ομάδας Αυτοάμυνας (GAD) “*Group d’auto défense*” μειώθηκε περίπου κατά 75%. Ο αριθμός των Αρκί (Harkis) μειώθηκε από 59.000 σε 42.100. ενώ ο αριθμός των *moghaznis* παρέμεινε σχετικά σταθερός. Εντούτοις, ήταν στις 20 Μαρτίου 1962-αρκετές ημέρες μετά τη συνθήκη του Εβιάν-που παγιώθηκαν οι συνθήκες αποστράτευσης των Αρκί (Harkis). Ως εκ τούτου οι 17.000 Αρκί (Harkis) οι οποίοι είχαν ήδη τεθεί εκτός καθηκόντων (για να μην αναφέρουμε τους εκατοντάδες των οποίων τα συμβόλαια είχαν τελειώσει νωρίτερα στον πόλεμο) ήταν αβέβαιοι σχετικά με τα οφέλη που θα απολάμβαναν (εάν είχαν κανένα).¹³¹

Η διαταγή που δόθηκε στις 20 Μαρτίου 1962, έδινε σε όσους υπηρετούσαν σε βοηθητικές δυνάμεις, τρεις επιλογές: Η πρώτη ήταν να καταταγούν στον γαλλικό στρατό, όχι με τον προηγούμενο βαθμό που είχαν λάβει ως “βοηθητικοί” αλλά ξεκινώντας από την αρχή, υπηρετώντας για ένα διάστημα το λιγότερο εννέα μηνών στη Γαλλία, δίχως να λαμβάνεται υπ’ όψη η προηγούμενη στρατιωτική εμπειρία/προϋπηρεσία στις βοηθητικές δυνάμεις. Οι οικογένειές τους δεν θα λάμβαναν καμία φροντίδα και δεν θα παρεχόταν η μεταφορά τους στη Γαλλία ή τη Γερμανία όπου θα στάθμευαν. Η δεύτερη ήταν να επιστρέψουν στη ζωή τους ως πολίτες πια, λαμβάνοντας ένα επίδομα από 500 έως 2.000 φράγκα, ανάλογα με την προϋπηρεσία τους. Η τρίτη επιλογή τους ήταν να υπηρετήσουν για ένα διάστημα έξι μηνών –έως ότου αποφασίσουν τι θα κάνουν- ως άοπλοι στις βοηθητικές δυνάμεις, λαμβάνοντας τον μισθό τους.¹³²

Περίπου 1.500 επέλεξαν την πρώτη λύση. Παρά τις διαβεβαιώσεις, αρκετοί Αρκί (Harkis) αν και επέλεξαν να φύγουν στη Γαλλία, δεν κατάφεραν ποτέ να συγκεντρώσουν τα απαιτούμενα έγγραφα και τελικά αναγκάστηκαν να βρουν

¹³¹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 86.

¹³² Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 86.

καταφύγιο σε κάποια στρατιωτική βάση για να αποφύγουν τις σφαγές από το FLN. Η μεγάλη πλειοψηφία επέλεξε τη δεύτερη λύση, την οποία συχνά τους προέτρεπαν να επιλέξουν οι αξιωματικοί τους. Ο Vincent Crapanzano αναφέρει ότι από την πλειοψηφία των Αρκί (Harkis) με τους οποίους συνομίλησε σε κανέναν δεν δόθηκε κάποια επιλογή, απλά διατάχθηκαν να γυρίσουν στα σπίτια τους και άλλοι ανέφεραν ότι δεν κατάλαβαν ποτέ τις επιλογές που τους δόθηκαν. Οι ίδιοι περιέγραφαν τη σύγχυση και τον πανικό που επικρατούσε στις τάξεις τους καθώς οι φήμες διαδίδονταν γεμίζοντάς τους αβεβαιότητα και φόβο. Ήταν ταλαιπωρημένοι και τους έλειπαν τα σπίτια τους και τα χωριά τους. Κάποιοι ανέφεραν ότι θα τους περίμεναν προβλήματα στην επιστροφή τους αλλά τίποτα παρόμοιο με τις αγριότητες, τις σφαγές και τις αποτρόπαιες πράξεις των οποίων σύντομα θα γίνονταν μάρτυρες. Κάποιοι μίλησαν με ευγνωμοσύνη για τους αξιωματικούς τους οι οποίοι όχι μόνο τους εξήγησαν τις επιλογές που είχαν αλλά τους προέτρεψαν να μην επιστρέψουν στα σπίτια τους.¹³³

Θα αναφερθούμε παρακάτω σε τέτοιες περιπτώσεις μεμονωμένων περιστατικών και προσωπικής πρωτοβουλίας ορισμένων Γάλλων αξιωματικών, οι οποίοι χάρη στις προσωπικές σχέσεις που είχαν αναπτύξει με τους Αρκί (Harkis) βοήθησαν να βρεθούν τρόποι ώστε να φύγουν στη Γαλλία, αντίθετα με τις επίσημες διαταγές της γαλλικής κυβέρνησης. Οι περισσότεροι όμως ήταν εξοργισμένοι γιατί με την αποστράτευση και τον αφοπλισμό τους, τούς έστειλαν απλά στα σπίτια τους να γίνουν σύμβολο προδοσίας.

Σ' αυτό το σημείο είναι σημαντικό να δούμε τι ορίζουν οι συνθήκες του Εβιάν σχετικά με τα αντίποινα και σε ποιο βαθμό προστάτεψαν τους Αρκί (Harkis). Όπως θα δούμε η ερμηνεία της συνθήκης λειτούργησε ως άλλοθι για τη μη ανάμειξη των Γάλλων στα "εσωτερικά της Αλγερίας". Η συνθήκη του Εβιάν δεν προέβλεπε ειδικές εγγυήσεις για την τύχη όσων υπηρετούσαν στις βοηθητικές δυνάμεις. Στο άρθρο 2 αναφέρεται:

«Κανείς δεν θα γίνει αντικείμενο αστυνομικών ή δικαστικών μέτρων, πειθαρχικών κυρώσεων ή οποιασδήποτε διάκρισης προερχόμενης από γνωμοδοτήσεις που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια των γεγονότων που έλαβαν χώρα πριν το ψήφισμα της αυτοδιάθεσης [ή] πράξεις οι οποίες διαπράχθηκαν τη στιγμή που εξελίσσονταν τα γεγονότα πριν κηρυχθεί η ημέρα κατάπαυσης του πυρός. Κανένας Αλγερινός δεν

¹³³ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 86-87.

μπορεί να εξαναγκαστεί να εγκαταλείψει την περιοχή της Αλγερίας ή να μην του επιτραπεί να φύγει.»

Στην πραγματικότητα δεν υπήρχε τρόπος να τεθούν σε εφαρμογή οι παραπάνω διατάξεις είτε για πρακτικούς λόγους – δεδομένης της έλλειψης οργάνωσης, της ελλιπούς προετοιμασίας και της σύγχυσης που επικρατούσε κατά τη διάρκεια της μετάβασης στην ανεξαρτησία- είτε νομικά- διότι με κανένα τρόπο δεν μπορεί να βεβαιωθεί ότι οι υπογράφωντες τη συνθήκη εκ μέρους του FLN είχαν τη δικαιοδοσία και την εξουσία να προβούν σε μία τέτοια δέσμευση ή να την επιβάλλουν.¹³⁴ Οι εσωτερικές έριδες στις τάξεις του FLN μεταξύ των ηγετικών στελεχών και των ομάδων που διεκδικούσαν την εξουσία είχαν εξελιχθεί οδηγώντας το 1961 σε μία από τις μεγαλύτερες κρίσεις ηγεσίας που θα γνώριζε το κίνημα στην Αλγερία. Η εσωτερική διαμάχη αφορούσε δύο ζητήματα: τον έλεγχο του στρατού και τις διαπραγματεύσεις με τους Γάλλους.¹³⁵ Οι διαμάχες συνεχίστηκαν και η εσωτερική διάσπαση ήταν εμφανής στο συνέδριο του συμβουλίου που έλαβε χώρα στην Τρίπολη στις αρχές Μαΐου με τέλη Ιουνίου 1962. Ο Ben Bella, το FLN, και η κεντρική επιτροπή, διαφώνησαν με όσους υπέγραψαν τη συμφωνία, θεωρώντας ότι η συνθήκη αποτελούσε μία νέο-αποικιοκρατική πλατφόρμα που στεκόταν εμπόδιο στην επανάσταση.

Αρκετοί Γάλλοι άσκησαν κριτική στη συνθήκη υποστηρίζοντας ότι όσοι υπέγραψαν εκ μέρους της Αλγερίας δεν ήταν εκπρόσωποι μιας νόμιμης συνταγματικά κυβέρνησης, ως εκ τούτου μόνο η γαλλική πλευρά ήταν πραγματικά δεσμευμένη στη συμφωνία (καθώς μία μελλοντική αλγερινή κυβέρνηση θα μπορούσε σε κάθε στιγμή να αποκηρύξει τη συμφωνία). Υποστήριζαν επίσης ότι καθώς η συνθήκη υποχρέωνε τους Γάλλους να μειώσουν τις στρατιωτικές τους δυνάμεις σε 80.000 μέσα σε ένα χρόνο και να αποσύρουν σταδιακά όλα τα στρατεύματά τους σε βάθος τριών χρόνων, λαμβάνοντας υπ' όψη το γεγονός ότι δεν μπορούσαν να παρέμβουν σε περίπτωση παραβάσεων, η Γαλλία δεν θα μπορούσε να κρατήσει την Αλγερία δέσμια της συνθήκης.¹³⁶ Ο ίδιος ο De Gaulle είπε στο υπουργικό συμβούλιο ότι η εφαρμογή της συνθήκης θα ήταν στην καλύτερη περίπτωση άστατη “*aléatoire*”.¹³⁷ Εν τούτοις ήταν κάθετος ότι ο γαλλικός στρατός δεν έπρεπε να παρέμβει σε περιπτώσεις καταχρήσεων υπό το φόβο τροφοδότησης μιας νέας πολεμικής σύρραξης. Στάση την

¹³⁴ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 87-88.

¹³⁵ Martin Evans and John Phillips, *Algeria, Anger of the Dispossessed*, *ο.π.*, σ. 63-66.

¹³⁶ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 88.

¹³⁷ Alistair Horne, *A Savage War of Peace, Algeria 1954-1962*, *ο.π.*, σ. 523.

οποία τήρησε στο ακέραιο η γαλλική πλευρά παρατηρώντας να ξεδιπλώνεται μπροστά της ένα από τα πιο μελανά κεφάλαια της γαλλικής και όχι μόνο σύγχρονης ιστορίας.

Από το Εβιάν στον “Τρόμο της Ειρήνης”

Αν μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε με μία λέξη την επαύριο της υπογραφής της συνθήκης του Εβιάν αυτή θα ήταν *αβεβαιότητα*. Εντούτοις, όσον αφορά τους Αρκί (Harkis), η “διπλωματική” όπως θα δούμε στάση του FLN απέναντί τους καθώς ο πόλεμος έφτανε στο τέλος του και η στάση “ουδετερότητας” που επέλεξε οι γαλλική πλευρά έθεσαν της προϋποθέσεις ενός άγνωστου αλλά με *βεβαιότητα* δυσοίωνου μέλλοντος. Ας εξετάσουμε κατ’ αρχάς τη στάση του FLN. Ένα ερώτημα που τίθεται είναι κατά πόσο τα αντίποινα και οι σφαγές που ακολούθησαν τη λήξη του πολέμου ήταν αποτέλεσμα μιας συντονισμένης επιχείρησης, προϊόν κεντρικής οδηγίας ή οφείλεται σε μεμονωμένα περιστατικά βίας και αγριότητας ως αποτέλεσμα συσσωρευμένης, ανεξέλεγκτης οργής όσων πολέμησαν για την ανεξαρτησία και συνεπώς είδαν στα μάτια των Αρκί (Harkis) το σύμβολο της προδοσίας.

Είναι γεγονός ότι καθώς ο πόλεμος έφτανε στο τέλος του, η εχθρότητα των Αλγερινών απέναντι στους Αρκί (Harkis) τροφοδοτούμενη από το FLN, αυξήθηκε δραματικά. Προσβολές, επιθέσεις σε καφέ με πέτρες και μαχαίρια, κατέληγαν πολλές φορές σε δολοφονίες. Η ρητορική του μίσους ήταν αναπόσπαστο κομμάτι της προπαγάνδας του FLN η οποία αποτυπώνεται και σε τραγούδια εναντίον των Αρκί (Harkis) που τραγουδούσαν στα βουνά του Ορέ (Aurès). Σε πολλές περιπτώσεις το FLN προέτρεπε τους Αρκί (Harkis) και όσους υπηρετούσαν σε βοηθητικές δυνάμεις να αποστατήσουν και να ενωθούν με τους επαναστάτες, υποσχόμενοι ότι θα τους παρασχεθεί αμνηστία και συγχώρεση. Αυτή η προπαγάνδα αντανakλά μία από τις διάφορες στάσεις που το FLN και το ALN υιοθετούσαν απέναντι σε όσους υπηρετούσαν σε βοηθητικές δυνάμεις. Οι εκάστοτε οδηγίες άλλαζαν συχνά χαρακτήρα και το περιεχόμενό τους εναλλασσόταν μεταξύ βίας και συγχώρεσης αποσκοπώντας πότε στην επιβολή φόβου και πότε στην διασφάλιση της ζωής ώστε να επιτύχουν τον στόχο τους.¹³⁸

¹³⁸ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 76-77.

Σε μία από τις διαταγές που κοινοποιήθηκαν στις 30 Μαρτίου 1961 διαβάζουμε: «αναφορικά με την επαφή με μουσουλμάνους οι οποίοι κατετάγησαν στις τάξεις τους εχθρού», και συνεχίζει:

«Σταθερά υποσχεθείτε τους άφεση αμαρτιών εάν προσχωρήσουν στο FLN με όλο τον οπλισμό τους. Το ALN γνωρίζει ότι ξεγελάστηκαν από τον εχθρό και ότι τους κατακλύζουν τύψεις συνειδήσεως. Εξηγείστε σε αυτούς τους αποπλανημένους ότι το ALN γνωρίζει την ηθική κατάπτωση, τις αδικίες στις οποίες υποβάλλονται καθημερινά και το γεγονός ότι γίνονται αντικείμενα δυσπιστίας στα στρατόπεδα του εχθρού.»¹³⁹

Ενώ σε φυλλάδιο που μοιράστηκε τον Ιούλιο του 1961 παροτρύνονται οι μαχητές της ελευθερίας να κόψουν το λαιμό των περισσότερων Αρκί (Harkis) αλλά να χαρίσουν τη ζωή στους λιγότερο κακούς. Στην αναφορά μιας συνέλευσης που έλαβε χώρα στις 18 Ιουλίου 1961 διαβάζουμε: «Όλες οι γυναίκες που αποφάσισαν να παντρευτούν ή είναι ήδη παντρεμένες με *goumiers* (Harkis και *moghaznis* στη στην περίπτωση μας) θα καταδικαστούν σε θάνατο.»¹⁴⁰

Σε κάθε περίπτωση, η συνθήκη του Εβιάν στάθηκε ανεπαρκής για τη διασφάλιση της ζωής και της ακεραιότητας των Αρκί (Harkis). Παρά τις όποιες διαβεβαιώσεις - αν και δεν γινόταν ρητή αναφορά στους Αρκί (Harkis) - ότι κανείς δεν θα τιμωρηθεί για τις πράξεις που έκανε εν καιρώ πολέμου, η πραγματικότητα ήταν τρομακτικά διαφορετική. Κανείς όμως δεν περίμενε το μέγεθος της φρίκης που θα επακολουθούσε και κυρίως οι ίδιοι οι Αρκί (Harkis), οι οποίοι παρά τις επιφυλάξεις τους, αναγκάστηκαν σε ποσοστό 81,2% (21.000 άνθρωποι) να αποδεχθούν την τελευταία τους πληρωμή, να παραδώσουν τον οπλισμό και τις στολές τους και πιστεύοντας τις επίσημες υποσχέσεις να επιστρέψουν στα σπίτια τους.¹⁴¹

Οι ελπίδες μιας ειρηνικής επιστροφής κατέρρευσαν μονομιάς. Οι σφαγές, οι θηριωδίες που διαπράχθηκαν, οι δημόσιοι εξευτελισμοί, οι σωροί κατακρεουργημένων και ακρωτηριασμένων πτωμάτων, η κάθε μορφής ταπείνωση και αγριότητα (δημόσια διαπόμπευση βασανισμένων ανδρών να παρελαύνουν ντυμένοι με γυναικεία ρούχα), βασανιστήρια μέχρι θανάτου και άνθρωποι οι οποίοι

¹³⁹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 77.

¹⁴⁰ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 77-78.

¹⁴¹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 24.

ευνουχίστηκαν και θάφτηκαν ζωντανοί, συνθέτουν ένα αιματοκυλισμένο σκηνικό βίας που σάρωσε όλη τη χώρα.¹⁴²

Τα ξεσπάσματα βίας ξεκίνησαν τον Απρίλιο του 1962 αλλά η ένταση των σφαγών διέφερε από περιοχή σε περιοχή, όπως και η χρονολογική κλιμάκωση της βίας, με τον Ιούλιο και τον Αύγουστο να αποτελούν τους πιο αιματηρούς μήνες. Είναι δύσκολο να αποδοθεί με ακρίβεια ο αριθμός όσων Αρκί (Harkis) και μελών των οικογενειών τους βρήκαν το θάνατο στα αντίποινα που ακολούθησαν την κατάπαυση του πυρός. Οι αριθμοί των μελετητών και των επίσημων φορέων διαφέρουν μεταξύ τους. Η πρώτη εκτίμηση προήλθε από τον δημοσιογράφο της *Le Monde* Jean Lacouture ο οποίος προσδιόρισε τον αριθμό των θυμάτων σε 10.000 στις 13 Νοεμβρίου 1962. Τριάντα χρόνια αργότερα, επαναπροσδιόρισε τον αριθμό ανεβάζοντάς τον σε 100.000. Αυτή η στατιστική συμφωνεί και με την πλειοψηφία των οργανώσεων των Αρκί (Harkis) και των Pieds-Noirs - αν και κάποιες εκτιμήσεις φτάνουν και τους 150.000 - αποδεικνύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη συμβολική σημασία των στατιστικών σε επίπεδο πολιτικής χρήσης από την εκάστοτε πλευρά.¹⁴³ Οι ακαδημαϊκοί τείνουν να συγκλίνουν σε χαμηλότερους αριθμούς, μεταξύ εξήντα και εβδομήντα πέντε χιλιάδων, αλλά όπως παρατήρησε και ο ιστορικός Guy Pervillé: «Ο ακριβής αριθμός των θυμάτων είναι άγνωστος, αλλά η φρίκη του θανάτου τους είναι δυσανάλογη οποιουδήποτε αριθμού.»¹⁴⁴

Εξωτερικεύοντας την οργή τους, το FLN, οι υποστηρικτές του και οι οπαδοί της ανεξάρτητης Αλγερίας έστρεψαν το βλέμμα τους στον ευκολότερο στόχο, τους Αρκί (Harkis). Αποδίδοντάς τους τα χαρακτηριστικά του “προδότη” και δίχως να εμποδιστούν από κάποιον, ξέσπασαν σε ένα ανθρωποκυνηγητό ανελέητων σφαγών. Εκτός από το FLN και τους συμπαθούντες του, η αιματοχυσία συχνά αποδίδεται και στους λεγόμενους “marsiens”^{*145}- τους Αλγερινούς οι οποίοι προσχώρησαν στο FLN την τελευταία στιγμή- (κυριολεκτικά, την 19^η Μαρτίου 1962, αμέσως μετά την κατάπαυση του πυρός), και οι οποίοι επιδόθηκαν σε ένα ρεσιτάλ βίας, κυνηγητού και σφαγών, στην έσχατη προσπάθειά τους να αποδείξουν-έστω και την “ενδέκατη ώρα”- την “αφοσίωσή” τους στον σκοπό της επανάστασης.¹⁴⁶

¹⁴² Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 69-79.

¹⁴³ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 24-25.

¹⁴⁴ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 92.

^{145*} Η ονομασία “marsiens” προέρχεται από τη γαλλική λέξη *Mars* (Μάρτιος), δηλώνοντας το μήνα κατά τον οποίο επέλεξαν να εμπλακούν στον πόλεμο στην πλευρά του FLN, έχοντας κατηγορηθεί για ομορτσουνιστική λογική με αυτή τους την επιλογή (χρονικά). Βλ. Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 91.

¹⁴⁶ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, *ο.π.*, σ. 160.

Οι περιγραφές των γεγονότων από συνεντεύξεις και προσωπικές μαρτυρίες είναι ανατριχιαστικά λεπτομερείς και αποτυπώνουν το κλίμα τρόμου, βίας και αγριότητας που εξαπλώθηκε σε κάθε γωνιά της χώρας, αφήνοντας το στίγμα του πολέμου στους δρόμους, στα χωριά, και στις γειτονιές, συνθέτοντας ένα αιματοβαμμένο σκηνικό μιας “αλγερινής Αλγερίας” που οργισμένη συγκροτούσε την εθνική της ταυτότητα.

Ένα φαινόμενο που χρήζει αναφοράς και μελέτης, είναι η χρονικότητα των κυμάτων βίας και πιο συγκεκριμένα οι εναλλαγές στην ένταση των γεγονότων. Σε κάποιες περιπτώσεις, όπως στην περιφέρεια Akbou (στο διαμέρισμα του Σετίφ) η αναφορά του υπο-νομάρχη (sous-prefet) της περιοχής περιγράφει ότι στην περίοδο 19 Μαρτίου με 27 Ιουλίου 1962 επικρατεί μια αναπάντεχη ηρεμία στον πληθυσμό, όπου οι Αρκί (Harkis) που επέστρεψαν, συνυπάρχουν με συντοπίτες τους φίλα προσκείμενους στο FLN. Ξαφνικά, ξεσπούν βίαια αντίποινα δίχως προφανή λόγο, τα οποία διαρκούν περίπου έως τις 15 Σεπτεμβρίου. Το ALN σκότωσε εβδομήντα “βοηθητικούς” (“auxiliaries”) συμπεριλαμβανομένων και κατοίκων των κοντινότερων χωριών της περιφέρειας. Εφτακόσια πενήντα άτομα συνελήφθησαν και στάλθηκαν σε ανακριτήρια από όπου μπορούσε κανείς να ακούσει τις φωνές όσων βασανίζονταν. Οι μισοί από τους συλληφθέντες σκοτώθηκαν.¹⁴⁷ Παρόμοια περιστατικά έχουν καταγραφεί και σε άλλες περιοχές. Τι πυροδότησε αυτές τις ετεροχρονισμένες αντιδράσεις;

Παρά το γεγονός ότι το FLN σε αρκετές όπως είδαμε περιπτώσεις ενθάρρυνε και προκάλεσε τα αντίποινα σε βάρος των Αρκί (Harkis), έχουν παρατηρηθεί περιστατικά βίας τα οποία ήταν προϊόν αυθόρμητης αντίδρασης των κατοίκων. Δεν γνωρίζουμε με βεβαιότητα σε ποιες ιδιαίτερες περιστάσεις εντάσσονται αυτά τα ξεσπάσματα. Αρκετοί Αλγερινοί και Γάλλοι μελετητές έχουν αποδώσει τις βίαιες αντιδράσεις σε παλαιότερες εσωτερικές διενέξεις οι οποίες αναδύθηκαν και εξωτερικεύθηκαν με την έναρξη του πολέμου. Η Sylvie Thénault υποστηρίζει ότι θα πρέπει κανείς να εξετάσει την κάθε βιλάγια “wilaya”^{*148} και την κάθε περιοχή που έλαβαν χώρα οι σφαγές, ξεχωριστά, ώστε να προσδιοριστούν οι συνθήκες, τα αίτια και η χρονικότητα των γεγονότων.¹⁴⁹ Λαμβάνοντας υπ’ όψη την παραπάνω παρατήρηση, θα πρέπει να αναρωτηθούμε σχετικά με τη λήψη των αποφάσεων (σε ποιο βαθμό αποτελούν προϊόν κεντρικής πολιτικής και συλλογικών διαδικασιών) και να εξετάσουμε εν

¹⁴⁷ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 90.

¹⁴⁸ *Βιλάγια (Wilaya):Πρόκειται για μία από τις έξι διοικητικές περιοχές στις οποίες χώρισε την Αλγερία το FLN με την κήρυξη της επανάστασης. Βλ. Alistair Horne, *ο.π.*, σ. 588.

¹⁴⁹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 93-94.

συντομία τη φύση και την οργάνωση του FLN, αναλύοντας τις δομές του, την ιδεολογία, την οργάνωση και κυρίως το λαϊκό έρεισμα, τη συμμετοχή και την αποδοχή του από τις βάσεις της αλγερινής κοινωνίας.

Το FLN δεν είχε τη συγκεντρωτική δομή τη στιβαρή οργάνωση και την πειθαρχία ενός κόμματος. Αποτελούσε κυρίως μία στέγη φιλοξενίας ενός μεγάλου αριθμού φέουδων και διαφόρων φατριών/φυλών. Οι έξι βιλάγιες (“wilayas”)-διοικητικές περιοχές που είχε υπό την εποπτεία του- λειτουργούσαν σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητα, χωρίς κεντρική διαχείριση, εξυπηρετώντας ένα μεγάλο πελατειακό δίκτυο το οποίο παρέμενε εδραιωμένο στις προσωπικές σχέσεις με τον εκάστοτε αρχηγό, βασιζόταν στην οικογένεια, τη φυλή, τη συγγένεια, την περιοχή, τη θρησκεία και την κοινή εμπειρία.¹⁵⁰ Αυτές οι δομές αποτελούσαν τον κινητήριο μοχλό του FLN το οποίο προσπάθησε να φέρει στο προσκήνιο την έννοια της ανεξαρτησίας, μετατρέποντάς την σε θεμελιώδη πτυχή της πολιτικής της Αλγερίας. Παρά τη δημοφιλή ρητορική του, το FLN δεν προσιδιάζει σε αυτό που θα ονομάζαμε “μαζικό κόμμα”.

Καθώς δεν αποτελεί θέμα της παρούσας εργασίας μία ενδελεχής μελέτη της κοινωνικής δομής και οργάνωσης του FLN, αυτό που θέλουμε να επισημάνουμε είναι ότι οι προθέσεις του για μία άσκηση πολιτικής “από τα κάτω” με τη μεγαλύτερη δυνατή λαϊκή συμμετοχή δεν ήταν απόλυτα επιτυχείς, καθώς οι συνθήκες δεν ήταν οι καταλληλότερες (μην ξεχνάμε ότι ο φόβος μιας επανάληψης των σφαγών στο Σετίφ το 1945 ήταν διαρκώς παρόν), γεγονός που έκανε αρκετό κόσμο διστακτικό, μουνδιασμένο, επιλέγοντας μια στάση ουδετερότητας και αναμονής σχετικά με την ενεργή συμμετοχή στο επαναστατικό κίνημα.¹⁵¹ Δεν αναφέρουμε τις διαρκείς εσωτερικές έριδες που χαρακτήρισαν την προηγούμενη περίοδο ανόδου του αλγερινού εθνικισμού, οδηγώντας στην κρίση ηγεσίας που αναφέρθηκε νωρίτερα. Από το ξεκίνημά του στη δεκαετία του 1920 και έπειτα, ο αλγερινός εθνικισμός εδράστηκε πάνω σε τέσσερις -σύμφωνα με τον Martin Evans- διακριτούς άξονες: στους υπέρμαχους της αφομοίωσης (assimilationists), σε ένα θρησκευτικό κληρικαλιστικό κίνημα, στους κομμουνιστές και στους ριζοσπάστες εθνικιστές, όπου κάθε πλευρά οραματιζόταν της δικής της Αλγερίας.¹⁵²

¹⁵⁰ Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 63-64.

¹⁵¹ Martin Evans and John Phillips, *ο.π.*, σ. 63-64.

¹⁵² Martin Evans, *Algeria: France's Undeclared War*, *ο.π.*, σ. xii (preface).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αδυναμίας συνολικού ελέγχου, έλλειψης άσκησης μιας συντονισμένης κεντρικής πολιτικής και συνολικής εποπτείας των περιοχών και του πληθυσμού, με τις έριδες να υπονομεύουν διαρκώς την εσωτερική συνοχή, τα ανεξέλεγκτα ξεσπάσματα βίας, τα αντίποινα και οι αυθόρμητες σε κάποιες περιπτώσεις αγριότητες, θα βρουν χώρο και χρόνο να αναδυθούν, αποτελώντας συγχρόνως τη μελλοντική προβολή μιας εμφύλιας σύγκρουσης που θα διαδεχθεί την ανεξάρτητη Αλγερία.

Ποια στάση τήρησε η γαλλική πλευρά μπροστά στις βίαιες σκηνές που διαδραματίζονταν; Σε ποιο βαθμό ήταν ενήμερη για τις αγριότητες που διαπράττονταν και πως ερμηνεύεται η στάση ουδετερότητας και μη επέμβασης που επέλεξε;

Στο προηγούμενο κεφάλαιο σημειώθηκαν τα προβλήματα που ανέκυψαν σχετικά με το πλαίσιο της συνθήκης του Εβιάν που αφορά στη μεταχείριση όσων συμμετείχαν στον πόλεμο. Έχει υποστηριχθεί ότι η γαλλική πλευρά δεν ήταν σε θέση να αντιδράσει και να επέμβει καθώς η συνθήκη του Εβιάν υπαγόρευε πλέον να τηρηθούν οι επίσημες διπλωματικές διαδικασίες καθώς η Αλγερία αποτελούσε πλέον ανεξάρτητο κράτος.¹⁵³ Επομένως η όποια ανάμειξη θα αποτελούσε κίνδυνο εμπλοκής στα εσωτερικά μιας χώρας με την οποία μόλις είχε υπογραφεί συμφωνία.

Εντούτοις τα γαλλικά στρατεύματα δεν είχαν αποσυρθεί και μέχρι την ανεξαρτησία οι γαλλικές δυνάμεις είχαν την ευθύνη διατήρησης της τάξης και επίβλεψης των διαδικασιών στα πλαίσια της συμφωνίας. Σε κάθε περίπτωση, παρά τη σύγχυση, την ασάφεια και το χάος που επικράτησε την επαύριο της κατάπαυσης του πυρός, φαντάζει δύσκολο να υποθέσει κανείς ότι η γαλλική πλευρά θα αποδεχόταν αβίαστα τις διαπιστεύσεις και τις όποιες διαβεβαιώσεις του FLN, δείχνοντας “αφελώς” απόλυτη εμπιστοσύνη σε αυτούς που τόσα χρόνια πολεμούσαν και τους οποίους είχαν κατηγορήσει για ύπουλη στάση. Τα ξεσπάσματα βίας ξεκίνησαν αμέσως μετά την υπογραφή της συνθήκης γεγονός που θα έπρεπε να προϊδεάσει για το κύμα βίας που θα ακολουθούσε.¹⁵⁴

Σε καμία περίπτωση η γαλλική κυβέρνηση δεν είχε άγνοια των απειλών που δέχονταν και αντιμετώπιζαν οι Αρκί (Harkis),(καθώς έχει προταθεί και αυτό το επιχείρημα). Πάνω από ένα χρόνο πριν την υπογραφή της συμφωνίας, ο υφυπουργός των υποθέσεων της Αλγερίας, είχε λάβει αρκετές αναφορές σχετικά με το μέλλον των

¹⁵³Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 99.

¹⁵⁴Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 89 .

Αρκί (Harkis).¹⁵⁵ Εντούτοις, η στάση της γαλλικής κυβέρνησης του De Gaulle ήταν αμείλικτη. Μετά τον αφοπλισμό των Αρκί (Harkis), μέσα σε ένα κλίμα πανικού που ακολούθησε, πολλοί έψαχναν τρόπους διαφυγής και μετανάστευσης στη Γαλλία με σκοπό να σωθούν οι ίδιοι και οι οικογένειές τους από τα επικείμενα αντίποινα. Η στάση της γαλλικής πολιτείας δεν ήταν για τους Αρκί (Harkis) ανάλογη της υποδοχής του ενός εκατομμυρίου “επαναπατρισμένων” *pieds-noirs* που έφυγαν μαζικά για τη Γαλλία το καλοκαίρι του 1962.¹⁵⁶ Η προτεραιότητα που δόθηκε στους *pieds-noirs* ήταν εμφανής έναντι των Αρκί (Harkis) σε κάθε επίπεδο. Η μαζική ταυτόχρονη φυγή των Αρκί (Harkis) από την Αλγερία ήταν κάτι που η γαλλική κυβέρνηση δεν επιθυμούσε, θεωρώντας ότι θα δημιουργούσε τεράστια προβλήματα και έπρεπε να αποτραπεί με κάθε τρόπο. Έτσι, στις 16 Μαΐου 1962 με διαταγή του υφυπουργού αλγερινών υποθέσεων Louis Joxe απαγορεύθηκε αυστηρά οποιαδήποτε πρωτοβουλία Γάλλων αξιωματικών να στείλουν στη Γαλλία Αρκί (Harkis).¹⁵⁷ Σε απόρρητο τηλεγράφημα που προέρχεται από το γραφείο του προέδρου Charles de Gaulle στις 23 Μαΐου διευκρινίζεται: «Πρέπει να παύσουμε όλες τις πρωτοβουλίες που συνδέονται με τον επαναπατρισμό των Αρκί (Harkis)... προκειμένου να τύχουν υποδοχής στη μητρόπολη, οι Μουσουλμάνοι πρέπει να φύγουν υπό τον έλεγχο του ύπατου αρμοστή της Αλγερίας...τα ονόματά τους πρέπει να συμπεριληφθούν σε λίστα που θα καταρτιστεί γι’ αυτόν το σκοπό.»¹⁵⁸ Σε συνέχεια των παραπάνω διαταγών, στις 15 Ιουλίου ορίζεται ότι όσοι από τους υπηρετήσαντες σε βοηθητικές δυνάμεις “auxiliaries” έχουν φτάσει στη Γαλλία δίχως την επίβλεψη των διαδικασιών από τη γαλλική κυβέρνηση, θα στέλνονται πίσω στην Αλγερία.¹⁵⁹

Νωρίτερα (πριν τα διατάγματα απαγόρευσης), ο φόβος των αντιποίνων και η αβεβαιότητα που κυριαρχούσε είχε οδηγήσει στη εκκίνηση διαδικασιών οργάνωσης της φυγής και του «επαναπατρισμού» στη Γαλλία των Αρκί (Harkis), προϊόν ιδιωτικής κυρίως πρωτοβουλίας ορισμένων Γάλλων αξιωματικών και της οργάνωσης που ιδρύθηκε γι’ αυτόν το σκοπό. Προετοιμάζοντας τις διαδικασίες ασφαλούς μετανάστευσης, ο στρατός τοποθέτησε τους Αρκί (Harkis) σε στρατόπεδα αναμονής στην Αλγερία, ώστε να είναι ασφαλείς μέχρι να τακτοποιηθούν οι συνθήκες

¹⁵⁵ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 103.

¹⁵⁶ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 48.

¹⁵⁷ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 25.

¹⁵⁸ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence? », *ο.π.*, σ. 114-115.

¹⁵⁹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 25.

μεταφοράς τους.¹⁶⁰ Οι διαδικασίες διακόπηκαν από τη γαλλική κυβέρνηση όπως είδαμε, τηρώντας μία αμείλικτα βολική στάση η οποία θα θεωρηθεί από τους Αρκί (Harkis) (και όχι μόνο) ως εξαπάτηση και κυρίως ως εγκατάλειψη των ανθρώπων που πολέμησαν στο πλάι της, και που θα οδηγήσει στον καταλογισμό τεράστιων ευθυνών στη γαλλική πλευρά για τις θηριωδίες που επέτρεψαν να συμβούν σε βάρος τους. Βασανιστήρια και σφαγές για τις οποίες όχι μόνο είχαν γνώση-υπάρχουν αναφορές και στον τύπο-αλλά σε αρκετές περιπτώσεις λάμβαναν χώρα σε πολύ κοντινή απόσταση από τις γαλλικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις.¹⁶¹

Σε ατομικό επίπεδο, η “απάθεια” των Γάλλων αξιωματικών απέναντι στα γεγονότα των οποίων γίνονταν μάρτυρες αποδίδεται στην ψυχολογική εξαθλίωση ενός χαμένου πολέμου. Με τη λήξη του πολέμου επικράτησε μία στρατιωτική απειθαρχία. Αρκετοί στρατιώτες και αξιωματικοί ένιωσαν απέχθεια από τις διαταγές που έπρεπε να ακολουθήσουν (να αφήσουν τους Αρκί Harkis να αντιμετωπίσουν τη μοίρα τους) και υιοθέτησαν μία στάση εγκατάλειψης, απάθειας, θλίψης για τα γεγονότα που έζησαν, είδαν και έγιναν μάρτυρες, αποζητώντας μόνο να φύγουν από το ζοφερό αυτό τοπίο και να επιστρέψουν στην πατρίδα τους.¹⁶²

Η κλίμακα της βίας και το μέγεθος της αγριότητας, θα αναγκάσουν πολλούς Αρκί (Harkis) να προσπαθήσουν με κάθε τρόπο να βρουν καταφύγιο στη Γαλλία. Γεγονός που θα δημιουργήσει ένα τεράστιο ζήτημα στη μητρόπολη όχι μόνο για τον αριθμό όσων θα φτάσουν στα εδάφη της αλλά και για τη φύση των ανθρώπων που διασχίζουν τη Μεσόγειο ψάχνοντας καταφύγιο. Η “έξοδος” είναι γεγονός.

¹⁶⁰ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 25.

¹⁶¹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 91, 100.

¹⁶² Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 102-103.

5. “Απάτριδες” Η Γενιά της Σιωπής

Έξοδος-Οι Μεταναστευτικές Ροές

Όπως με τον αριθμό των θυμάτων, έτσι και με τον αριθμό όσων Αρκί (Harkis) κατάφεραν να φτάσουν στη Γαλλία, οι στατιστικές είναι ποικίλες και παρουσιάζουν αριθμητικές αποκλίσεις. Είναι φυσικό οι εννοιολογικοί προβληματισμοί που διατυπώθηκαν νωρίτερα, να επηρεάζουν τις στατιστικές αναφορές και τους αριθμούς όσων κάτω από την επωνυμία Αρκί (Harki), έφτασαν και εγκαταστάθηκαν στη μητροπολιτική Γαλλία από το 1962 κ έπειτα. Ο William Cohen υποστηρίζει ότι τα κυβερνητικά προγράμματα επαναπατρισμού έφεραν 25.000 Αρκί (Harkis) και τους απογόνους τους στη γαλλική ενδοχώρα στο διάστημα 1962-1967, ενώ επιπλέον 68.000 μπήκαν στη Γαλλία με ανεπίσημα μέσα, συχνά με τη βοήθεια των πρώην αξιωματικών τους.¹⁶³ Οι παραπάνω αριθμοί συμφωνούν σε γενικές γραμμές και με αυτούς του Hauteaux, ο οποίος αναφέρει ότι 12.000 άτομα μεταφέρθηκαν στη Γαλλία μέχρι τον Ιούλιο του 1962, φτάνοντας τους 20.000 έως τον Δεκέμβριο και επιπλέον 6.600 έφτασαν το 1963. Ο Sung-Eun-Choi στο ίδιο μήκος κύματος αναφέρει ότι μέχρι σήμερα δεν είναι απολύτως ξεκάθαρο, πόσοι από όσους υπηρέτησαν στις βοηθητικές δυνάμεις κατάφεραν να φτάσουν στη Γαλλία μετά το 1962. Οι στατιστικές διαφέρουν μεταξύ τους κάνοντας λόγο για έναν αριθμό από 87.000 έως 95.000.¹⁶⁴

Οι εκτιμήσεις γίνονται αρκετά πιο σύνθετες αν προσθέσει κανείς το γεγονός ότι υπήρξαν παραπάνω από ένα, κύματα μετανάστευσης. Αν και το 1962 σημειώθηκαν οι περισσότερες αποβιβάσεις στη μητροπολιτική Γαλλία, υπήρξε μία σταθερή ροή στη συνέχεια με κάποιες αιχμές στα έτη 1965 και 1968, όταν αρκετοί Αρκί (Harkis) οι οποίοι ήταν αιχμάλωτοι του FLN, απελευθερώθηκαν. Με τα νέα δεδομένα που δημιουργήθηκαν, σύμφωνα με την απογραφή του 1968, 138.458 άτομα καταγράφηκαν ως “Γάλλοι-μουσουλμάνοι” - η σύγχρονη διοικητική ταμπέλα για τους Αρκί (Harkis) και τους πρώην μουσουλμάνους “σημαίνοντες” (*notables*)- από τους οποίους οι 88.000 είχαν γεννηθεί στην Αλγερία.¹⁶⁵

Παρά την κλιμάκωση της βίας στην Αλγερία και τις εντατικοποιήσεις των σφαγών, ο υφυπουργός Joxe, ανέστειλε όπως είδαμε όλες τις διαδικασίες επαναπατρισμού των

¹⁶³ William B. Cohen, «The Harkis. History and Memory», *ο.π.*, σ. 164.

¹⁶⁴ Sung-Eun-Choi, *Decolonization and the French of Algeria, Bringing the Settler Colony Home*, *ο.π.*, σ. 62.

¹⁶⁵ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 26.

Αρκί (Harkis). Η αναστολή της διαδικασίας παρέμεινε μέχρι τις 19 Σεπτεμβρίου 1962, όταν μετά τα αγριότερα αντίποινα που σημειώθηκαν, η διαδικασία επαναπατρισμού συνεχίστηκε με διαταγή του πρωθυπουργού Georges Pompidou.¹⁶⁶ Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η τύχη όσων γλίτωσαν τις σφαγές αλλά δεν κατάφεραν παρ' όλα αυτά να φτάσουν στη Γαλλία και έμειναν στην Αλγερία. Κάποιοι επιζήσαντες φυλακίστηκαν, άλλοι φυγαδεύτηκαν από τις οικογένειές τους ενώ άλλων τα ίχνη χάθηκαν στα μονοπάτια της αλγερινής υπαίθρου ή σε ξεχασμένες πόλεις και άγνωστα χωριά. Κάποιοι οι οποίοι πέρασαν χρόνια φυλακισμένοι, όταν τελικά απελευθερώθηκαν στάλθηκαν στην αλγερινή υπηρεσία ανθρωπομετρίας (Service algérien de l' anthropométrie) όπου φωτογραφήθηκαν και έδωσαν τα αποτυπώματά τους. Στη συνέχεια, τους ανάγκασαν να υπογράψουν μία φόρμα στην οποία δήλωναν ότι ήταν πλέον αλγερινοί ο οποίος έχουν απελαθεί (expulsés algériens) και στους οποίους απαγορευόταν η επιστροφή σε αλγερινό έδαφος. Τα ονόματά τους αποστέλλονταν στις αρμόδιες αρχές ώστε να είναι ενήμερες σε πιθανή απόπειρα εισόδου τους στη χώρα. Όσοι από αυτούς τους Αρκί (Harkis) κατάφεραν να παραμείνουν στην Αλγερία, δεν αναγνωρίζονταν ως αλγερινοί πολίτες με τραγικές συνέπειες σε όλα τα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά επίπεδα (για παράδειγμα αδυναμία εύρεσης εργασίας), γεγονός που τους καταδίκασε σε μία θλιβερή ζωή.¹⁶⁷ Ήταν ουσιαστικά εξόριστοι στην ίδια τους τη χώρα. Αόρατες φιγούρες που απλά υπήρχαν, περιπλανώμενοι, δίχως όψη, χωρίς ζωή, χωρίς υπόσταση, μόνο η ομιχλώδης ύπαρξή τους βρισκόταν στο χώρο, λειτουργώντας ως μνημονικό ζωντανό σύμβολο προδοσίας.

Υποδοχή-Εγκατάσταση

Ποια είναι η τύχη όσων Αρκί (Harkis) κατάφεραν τελικά να φτάσουν στη μητροπολιτική Γαλλία; Τι μέτρα λαμβάνει η γαλλική κυβέρνηση; Που εγκαθίστανται; Η υποδοχή ενός περίπου εκατομμυρίου επαναπατρισμένων pieds-noirs το καλοκαίρι του 1962 είχε ήδη αναστατώσει μία Γαλλία απροετοίμαστη να δεχθεί τέτοιο αριθμό ανθρώπων. Εντούτοις στην περίπτωση των pieds-noirs ο κρατικός μηχανισμός οργανώθηκε, συντονίστηκε και λειτούργησε ώστε να “επανα-δεχθεί” τους “δικούς του ανθρώπους”. Το ίδιο δεν συνέβη με τους “ανεπιθύμητους” Αρκί (Harkis).

¹⁶⁶ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 104.

¹⁶⁷ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 104-105.

Οι *rieds-noirs* με την άφιξή τους στη Γαλλία δεν συγκαταλέχθηκαν στους “μετανάστες” ή στους “πρόσφυγες”, θεωρήθηκαν εξ’ αρχής Γάλλοι επαναπατρισμένοι πολίτες και ως εκ’ τούτου θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν ως τέτοιοι, απολαμβάνοντας τα ανάλογα προνόμια. Οι γαλλικές αρχές φρόντισαν να δημιουργηθούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την υποδοχή, την εγκατάσταση και την επανένταξή τους στη γαλλική κοινωνία. Το νομικό πλαίσιο διευρύνθηκε – με τον νόμο Boulin- ώστε να εγκολπωθεί τους “πρώην αποίκους” και να διευκολύνει την ενσωμάτωσή τους. Κοινωνικές παροχές, υπηρεσίες υποδοχής και καταγραφής τους σε αεροδρόμια και λιμάνια, παροχή επιδομάτων και υπηρεσίες εύρεσης εργασίας συνέθεσαν το πλαίσιο μιας διαδικασίας¹⁶⁸ “νέου επαναπατρισμού” (για αρκετούς), καθώς έβλεπαν την νέα τους πατρίδα για πρώτη φορά.

Η γαλλική πολιτεία δεν μεταχειρίστηκε σε καμία περίπτωση κατά τον ίδιο τρόπο τους Αρκί (Harkis), γεγονός που θα προκαλέσει τις μελλοντικές αντιδράσεις του πληθυσμού, τη σύσταση διαφόρων οργανώσεων με σκοπό την αναγνώρισή τους και θα οδηγήσει στο ξέσπασμα μεγάλων αναταραχών και συμπλοκών στη δεκαετία του 1970 αλλά και αργότερα. Ο ακτιβισμός των Αρκί (Harkis) θα κλιμακωθεί σταδιακά και τα αιτήματά τους θα αναδυθούν στη δημόσια σφαίρα, στο ευρύτερο πλαίσιο μιας πολιτικής της μνήμης του πολέμου της Αλγερίας, που θα φέρει τη γαλλική κοινωνία αντιμέτωπη με το “σύνδρομο της Αλγερίας” από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα. Η πρόσληψη και η μνήμη του πολέμου της Αλγερίας θα αναλυθούν στην επόμενη ενότητα. Μέσα σε αυτό το κλίμα διαρκούς επιφυλακής και έντονων διεργασιών, η μετανάστευση των Αρκί (Harkis) θα επιδεινώσει την κατάσταση και θα επιφέρει τη χρήση έκτακτων μέτρων για την υποδοχή τους.

Φτάνοντας στη Γαλλία οι Αρκί (Harkis) τοποθετήθηκαν από τις γαλλικές αρχές σε στρατόπεδα υποδοχής, σε πρόχειρα διαμορφωμένες εγκαταστάσεις (στρατιωτικές σκηνές και στρατώνες) φιλοξενίας που δημιουργήθηκαν για να εξυπηρετήσουν αυτό τον σκοπό καθώς και σε απομονωμένους καταυλισμούς σε δασικές περιοχές κυρίως στον αγροτικό Νότο της Γαλλίας.¹⁶⁹ Η εγκατάστασή τους στα στρατόπεδα και στους υπόλοιπους διαμορφωμένους χώρους αποσκοπούσαν στη επιβολή συνθηκών πλήρους ελέγχου και εποπτείας των Αρκί (Harkis), δημιουργώντας ένα καθεστώς γεωγραφικού και κοινωνικού αποκλεισμού το οποίο πρακτικά θα έρθει σε αντίθεση, διαψεύδοντας την όποια επίσημη (τουλάχιστον στις αρχές) ρητορική περί ενσωμάτωσής τους. Παρά

¹⁶⁸ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 48-53.

¹⁶⁹ Geraldine Enjelvine, *ο.π.*, σ. 116.

τις επίσημες εξαγγελίες για μια πολιτική εγκατάστασης και ενσωμάτωσης των Αρκί (Harkis) στη γαλλική κοινωνία ως ισότιμα μέλη (Γάλλοι πολίτες, καθώς η Αλγερία αποτελούσε μέχρι πρότινος γαλλικό έδαφος), με τα ανάλογα δικαιώματα, η πραγματικότητα θα είναι πολύ διαφορετική.¹⁷⁰

Τουλάχιστον οι μισοί από όσους έφτασαν στη Γαλλία και σίγουρα η πλειοψηφία όσων τα κατάφεραν μέσω επίσημων διόδων, τοποθετήθηκαν σε πρόχειρες εγκαταστάσεις και σε στρατόπεδα τα οποία προηγουμένως είχαν “φιλοξενήσει” ύποπτους, στρατιωτικούς του FLN και του OAS¹⁷¹ και στο παρελθόν είχαν στεγάσει πρόσφυγες κατά τη διάρκεια του ισπανικού εμφυλίου (Εβραίους πρόσφυγες και διάφορους πολιτικούς κρατούμενους).¹⁷² Τα γνωστότερα από αυτά (Rivesaltes, Bias, Larzac, La Rye, Saint-Maurice-L’ Ardoise), απομονωμένα, κοντά σε αγροτικές περιοχές, θα γίνουν συνώνυμα του αποκλεισμού από την κοινωνική ζωή και θα διαμορφώσουν την ταυτότητα των υποκειμένων τους. Θα εξετάσουμε σε επόμενο κεφάλαιο τη λειτουργία των στρατοπέδων ως μνημονικών τόπων στα πλαίσια συγκρότησης της συλλογικής μνήμης των Αρκί (Harkis).

Εγκαθιστώντας τους Αρκί (Harkis) σε στρατόπεδα και σε άλλα περιβάλλοντα ιδρυματισμού, το γαλλικό κράτος ξεκίνησε μία διαδικασία απομονωτισμού και ειδικής μεταχείρισης η οποία θα διαρκούσε για χρόνια, ακόμη και δεκαετίες. Υπολογίζεται ότι κάπου 42.500 άνθρωποι πέρασαν από αυτά τα στρατόπεδα στην περίοδο 1962-1969 και ορισμένοι παρέμειναν εκεί πριν ενταχθούν στον υπόλοιπο πληθυσμό. Άλλοι, λιγότερο τυχεροί μεταφέρθηκαν σε άλλες εγκαταστάσεις ή μετατράπηκαν σε “αιώνιους κατοίκους” στρατοπέδων (αρκετοί παρέμειναν σε εγκαταστάσεις κοντά δύο δεκαετίες)¹⁷³, αφού κρίθηκαν ανίκανοι να ενσωματωθούν στη γαλλική κοινωνία.

Τα στρατόπεδα μετατράπηκαν σε εμβληματικά στοιχεία διαμόρφωσης της εμπειρίας των Αρκί (Harkis), σύμβολα της ευρύτερης γαλλικής πολιτικής της περιθωριοποίησης και της επίσημης Λήθης στην οποία υποβλήθηκαν όσοι υπηρέτησαν στις “βοηθητικές δυνάμεις”.¹⁷⁴ Σε αντίθεση με τη σθεναρή φωνή με την οποία οι *pieds-noirs* μέσω συσσωματώσεων και οργανώσεων διεκδικούσαν τα

¹⁷⁰ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 70-78.

¹⁷¹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 26.

¹⁷² William B. Cohen, «The Algerian War and French Memory», *Contemporary European History* 9 (2000) 497.

¹⁷³ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 1-2.

¹⁷⁴ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 26, 70-71.

αιτήματά τους, οι Αρκί (Harkis) αντ' αυτού κλείστηκαν στον εαυτό τους, χτίζοντας μια εσωτερική φυλακή και κλείνοντας εκεί την καταπιεσμένη τραυματική μνήμη τους, σε μία διαδικασία κλιμακούμενης εσωτερίκευσης του παρελθόντος η οποία τους μετέτρεψε σε “γενιά της σιωπής”.¹⁷⁵ Η “σιωπή” θα αποτελέσει βασικό βιωματικό χαρακτηριστικό της γενιάς των Αρκί (Harkis) οι οποίοι θα επιλέξουν να θάψουν το παρελθόν τους και να μην μεταδώσουν το δυσβάσταχτο ψυχολογικό φορτίο στα παιδιά τους. Από όλες σχεδόν τις συνεντεύξεις/συνομιλίες με τα παιδιά των Αρκί (Harkis) προκύπτει το γεγονός ότι οι γονείς τους αρνούνταν να αναφέρουν οτιδήποτε σχετικά με το παρελθόν τους. Ένας Αρκί (Harki), σε ερώτηση σχετικά με την άρνησή του να μιλήσει για όσα είδε και έζησε στον πόλεμο, απαντά: « Δεν θέλω τα παιδιά μου να ξέρουν αυτό που δεν μπορώ να ξεχάσω.»¹⁷⁶ Η Fatima Besnaci-Lancou αναφέρει για τους γονείς της ενώ ήταν στη Γαλλία ότι: «Δεν μιλήσαμε ποτέ ξανά για το παρελθόν μας, σαν να μην υπήρξε ποτέ η χώρα προέλευσης μας».¹⁷⁷

Το Κοινωνικό Προφίλ των “Επαναπατρισμένων Μουσουλμάνων”

Με ποιους τρόπους έγινε ο διαχωρισμός, η κατανομή και η εγκατάσταση των Αρκί (Harkis) στους διάφορους χώρους υποδοχής που διαμορφώθηκαν; Ποια στοιχεία συνέβαλλαν στην διαφορετική πορεία της μετανάστευσης και της εγκατάστασής τους;

Έχει γίνει σαφές ότι οι Αρκί (Harkis) δεν αποτελούν έναν ομοιογενή πληθυσμό με όμοια χαρακτηριστικά σε όλα τα επίπεδα. Οι «επαναπατρισμένοι Γάλλοι Μουσουλμάνοι» που έφτασαν στη Γαλλία μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε δύο μεγάλες ομάδες: Στην πρώτη, ανήκουν όσοι ήρθαν στη Γαλλία με δικά τους μέσα, είτε με παράνομους τρόπους είτε με την προσωπική βοήθεια άλλων (για παράδειγμα Γάλλων αξιωματούχων). Στη δεύτερη κατηγορία, συμπεριλαμβάνονται όσοι έφτασαν στη Γαλλία με τα παρεχόμενα από το γαλλικό στρατό μέσα. Είναι δύσκολο να καταγραφούν με βεβαιότητα οι ακριβείς αριθμοί των παραπάνω κατηγοριών.¹⁷⁸

Όσοι ήρθαν μέσω επίσημων οδών, εγκαταστάθηκαν όπως είδαμε σε στρατόπεδα όπου έμειναν μέχρι να βρουν εργασία ή στάλθηκαν στον βιομηχανικό βορρά να δουλέψουν σε εργοστάσια στο Beauvais, στη Lille, στο Roubaix και στα προάστια του Παρισιού. Οι περισσότεροι ανάμεσα στους 3.132 υποψηφίους για εύρεση

¹⁷⁵ Geraldine Enjelvine, *ο.π.*, σ. 118.

¹⁷⁶ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 8-9, 83.

¹⁷⁷ Fatima Besnaci-Lancou, *Fille de Harki*, Paris, Les Editions de l'Atelier, 2005, σ. 109-110.

¹⁷⁸ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 114.

εργασίας τον Μάρτιο του 1963 στο Rivesaltes, στο Saint-Maurice-l'Ardoise και στο La-Rye-Le Vigeant, ήταν οικοδόμοι, εργάτες, αγρότες, κουρείς, σιδηρουργοί και ξυλουργοί.

14.000 άτομα μετεγκαταστάθηκαν σε έναν από τους 75 δασικούς καταυλισμούς τους οποίους δημιούργησε η γαλλική κυβέρνηση στα πλαίσια ενός τεράστιου προγράμματος αναδάσωσης στο οποίο κατά κύριο λόγο εργάστηκαν οι Αρκί (Harkis). Δώδεκα Χιλιάδες, –όσοι θεωρήθηκαν πιο “εξελίξιμοι”– τοποθετήθηκαν σε επιδοτούμενες κατοικίες σε είκοσι πόλεις, δεκαπέντε από τις οποίες βρίσκονταν στον βιομηχανικό βορρά. Στο μεγαλύτερο μέρος τους, οι κάτοικοι αυτών των πόλεων στο βορρά, ενσωματώθηκαν στον βορειοαφρικανικό πληθυσμό μεταναστών που ζούσε σε παρόμοια προγράμματα στέγασης.¹⁷⁹

Όσοι ανήκαν στην πρώτη κατηγορία “επαναπατρισμένων μουσουλμάνων” [χρησιμοποιώντας τον γαλλικό όρο για τους Αρκί (Harkis)],-που έφτασαν με δικά τους μέσα- μπορούν επίσης να διακριθούν στις *ελίτ* (εκλεγμένοι αξιωματούχοι, υψηλόβαθμοι γραφειοκράτες, αξιωματικοί του γαλλικού στρατού, όσοι είχαν Γαλλίδα σύζυγο, εύποροι με διασυνδέσεις στη Γαλλία) και στους περισσότερους από 10.000 “βοηθητικούς” οι οποίοι ήρθαν με δικά τους μέσα ή με τη βοήθεια άλλων-μέχρι την απαγόρευση της εξόδου από την Αλγερία από τις γαλλικές αρχές-.¹⁸⁰

Οι διαφορές στα κοινωνικό-οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού των Αρκί (Harkis) διαδραμάτισαν καταλυτικό ρόλο στον τρόπο μετανάστευσης προς τη Γαλλία αλλά και στις συνθήκες υποδοχής και εγκατάστασης. Όσοι ανήκαν στη ευρύτερη “ελίτ” όπως είδαμε, κάτοχοι κυβερνητικών θέσεων και όσοι είχαν αποκτήσει τη γαλλική υπηκοότητα πριν το 1944 μετανάστευσαν σε συνθήκες όμοιες με των *piéds-poirs*, καθώς είχαν τη δυνατότητα να ταξιδέψουν ακόμη και με αεροπλάνο ή πλοίο. Αντιθέτως όσοι μετανάστευσαν οργανωμένα, κρατήθηκαν σε φυλασσόμενα στρατόπεδα στην Αλγερία και με την άφιξή τους στη Γαλλία εγκαταστάθηκαν ως σύνολο στο στρατόπεδο Larzac (αρχικά), το οποίο όπως και άλλα στρατόπεδα είχε χρησιμοποιηθεί και για άλλους σκοπούς στο παρελθόν (ως στρατόπεδο αιχμαλώτων πολέμου από τους Γερμανούς και πιο πρόσφατα είχε αποτελέσει το μεγαλύτερο στρατόπεδο κράτησης αιχμαλώτων του FLN από τη Γαλλία).¹⁸¹ Για ποιους λόγους επέλεξε η γαλλική κυβέρνηση την εγκατάσταση των Αρκί (Harkis) σε στρατόπεδα

¹⁷⁹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 114-115.

¹⁸⁰ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 115.

¹⁸¹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 73.

και ποια ήταν εν τέλει η πολιτική της στόχευση αναφορικά με το μέλλον των “επαναπατρισμένων μουσουλμάνων” όπως τους αποκαλούσε; Ποιους κινδύνους εγκυμονούσαν;

Πολίτες ή Πρόσφυγες;

Η Ρητορική της Ενσωμάτωσης και η Πολιτική της Απομόνωσης

Το ζήτημα του “επαναπατρισμού” των Αρκί (Harkis) προκάλεσε προβλήματα στο εσωτερικό της Γαλλίας δημιουργώντας έναν διχασμό σχετικά με την πολιτική που θα χάραζε η κυβέρνηση. Υπήρχαν φωνές υπέρ μιας πολιτικής αφομοίωσης και άλλες υπέρ του αποκλεισμού. Ο κοινωνικός και γεωγραφικός αποκλεισμός σε ένα καθεστώς κρατικού ιδρυματισμού, διαρκούς αστυνόμευσης και εποπτείας χαρακτήρισε τελικά τη δράση της γαλλικής κυβέρνησης απέναντι στους Αρκί (Harkis).

Η αμφιθυμία ανάμεσα στην ρητορική της γαλλικής κυβέρνησης και της πολιτικής που ακολούθησε έγινε ορατή ήδη από την αρχές του 1962. Σύμφωνα με τις γαλλικές αρχές ο εγκλεισμός των Αρκί (Harkis) σε στρατόπεδα και απομακρυσμένες εγκαταστάσεις εξυπηρετούσε τους εξής σκοπούς: Πρώτον, θεωρήθηκε ότι οι Αρκί (Harkis) χρειάζονταν χρόνο ώστε να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της ζωής στη μητρόπολη και να προετοιμαστούν επαρκώς για την ενσωμάτωσή τους. Δεύτερον, η μαζική συγκέντρωσή τους, θεωρήθηκε ο καταλληλότερος τρόπος να τους προστατέψουν από ενδεχόμενα αντίποινα του FLN. Τρίτον, ο έλεγχος των Αρκί (Harkis) και γενικότερα η διαρκής επαγρύπνηση των Γάλλων θεωρήθηκαν αναγκαία μέτρα καθώς ελλόχευε πάντα ο κίνδυνος να στρατευτούν με την OAS ή το FLN καθώς και οι δύο οργανώσεις ήταν ακόμη ενεργές το 1962. Τέλος, σε πρακτικό επίπεδο, μετά τις εκρήξεις μεταναστευτικών ροών η εύρεση εναλλακτικών χώρων στέγασης αποτελούσε ζητούμενο.¹⁸²

Παρά τους ισχυρισμούς της κυβέρνησης ότι τα μέτρα που πάρθηκαν θα είχαν προσωρινό χαρακτήρα και θα εξυπηρετούσαν ένα στάδιο προετοιμασίας μέσα σε ένα “προστατευμένο” περιβάλλον, η πραγματικότητα ήταν διαφορετική. Τα μέτρα “προστασίας” περιελάμβαναν στρατιωτική πειθαρχία, απαγορεύσεις κυκλοφορίας, διαρκή παρακολούθηση, αυστηρό έλεγχο, ακόμη και απαγόρευση (τουλάχιστον στην

¹⁸² Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 73-74.

αρχή) του τύπου να εισέλθει στα στρατόπεδα,¹⁸³ δημιουργώντας έναν κόσμο στον οποίο οι Αρκί (Harkis), θεωρούμενοι από τη γαλλική πολιτεία ως “απολίτιστοι” και ως “ανεπίδεκτοι εκπολιτισμού”, βρίσκονταν μακριά από τα βλέμματα, στην περιφέρεια των γαλλικών πόλεων και στην περιφέρεια της γαλλικής ιστορίας.¹⁸⁴ Για να θυμηθούμε τον Αγκάμπεν, ο οποίος για να περιγράψει τους αποκλεισμένους χρησιμοποιεί έναν νεολογισμό, τον όρο του *μη πολίτη* “denizen”¹⁸⁵, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι Αρκί (Harkis) ως *μη πολίτες* “denizens”, δεν είναι ούτε πολίτες της χώρας στην οποία βρίσκονται ούτε της χώρας από την οποία προήλθαν. Η έννοια του αποκλεισμού ως συστατική της έννοιας της επικράτειας (στον Τζιόρτζιο Αγκάμπεν), ορίζει τα όριά της. Όχι τα εδαφικά, αλλά τα όρια ανάμεσα στην *απλή ζωή* και το *βίο*.¹⁸⁶ Η γαλλικότητα στην περίπτωση των Αρκί (Harkis), θα αποτελέσει την απαραίτητη προϋπόθεση για το πέρασμα, τη μετάβαση από τη μία κατάσταση στην άλλη (από την απλή ζωή στο βίο) και η γαλλική πολιτεία θα φροντίσει ώστε να διατηρήσει τους Αρκί (Harkis) μακριά από κάθε ίχνος της.

Ο κοινωνιολόγος Tom Charbit πολύ εύστοχα χαρακτήρισε τον κόσμο των στρατοπέδων στον οποίο υπήρχαν τα πάντα (όσα χρειαζόταν κάποιος στην καθημερινή του ζωή),- από σχολεία και ταχυδρομεία μέχρι ιατρικές εγκαταστάσεις- ως ένα «τέλειο παράδειγμα ολοκληρωτικού ιδρύματος».¹⁸⁷

Ένα από τα πρώτα ζητήματα που τέθηκαν με την έλευση των Αρκί (Harkis) στη Γαλλία, ήταν τα δικαιώματα που θα είχαν και οι ιδιότητες που θα αποκτούσαν. Θα αντιμετωπίζονταν ως “επαναπατρισμένοι” με όλα τα συνακόλουθα δικαιώματα που συνοδεύουν τη γαλλική υπηκοότητα - όπως είχε συμβεί με τους *rieds-noirs* νωρίτερα - ή θα αποτελούσαν ξένο σώμα; Θα υπάγονταν στις διατάξεις του νόμου Boulin; Το μεγάλο διακύβευμα, ήταν η γαλλικότητα.

Ο ισχυρισμός του Battesti (πρόεδρος της οργάνωσης ANFANOMA)*¹⁸⁸ ότι οι Αρκί (Harkis) ήταν Γάλλοι, εν πρώτοις δεν δημιουργούσε πρόβλημα, καθώς όλοι οι

¹⁸³ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 77.

¹⁸⁴ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis», *ο.π.*, σ. 161.

¹⁸⁵ Αντώνης Λιάκος, *Πώς Στοχάστηκαν το Έθνος Αυτοί που Ήθελαν να Αλλάξουν τον Κόσμο*, Αθήνα, Πόλις, 2005, σ. 119.

¹⁸⁶ Στο ίδιο, *ο.π.*, σ. 115.

¹⁸⁷ Tom Charbit, «En Petit Monde Colonial en Métropole. Le Camp de Harkis de Saint-Maurice-l'Ardoise (1962-1976)» *Politix* 76 (2006) 33.

^{188*} Μία από τις μεγαλύτερες και σημαντικότερες Οργανώσεις που δημιουργήθηκε το 1956 στη Γαλλία και αποτέλεσε τον σημαντικότερο φορέα εκπροσώπησης των επαναπατρισμένων Γάλλων, διεκδικώντας την ίση μεταχείριση με τους Γάλλους της Μητρόπολης σε κάθε επίπεδο της κοινωνικής ζωής, απαιτώντας πλήρη και ίσα δικαιώματα. Βλ. Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 53-54.

Αλγερινοί ήταν Γάλλοι πολίτες από το 1944, ενώ το Σύνταγμα του 1958 της Πέμπτης γαλλικής Δημοκρατίας, χορηγούσε τα ίδια δικαιώματα σε όλους τους πολίτες, ανεξάρτητα με το αν ζούσαν εντός ή εκτός της μητρόπολης. Επομένως οι Αρκί (Harkis) που ήρθαν στη Γαλλία δικαιούνταν ίση μεταχείριση και τις ίδιες παροχές που έλαβε κάθε επαναπατρισμένος πολίτης στα πλαίσια του νόμου Boulin.¹⁸⁹

Εντούτοις, η γαλλική κυβέρνηση είχε ήδη αρχίσει να κάνει το τοπίο πιο ασαφές αναφορικά με την ιθαγένεια και τα δικαιώματα των Αρκί (Harkis), δημιουργώντας εντέχνως σκιές πάνω στις έννοιες που χρησιμοποιούσε για να αναφερθεί στους Αρκί (Harkis). Έτσι από το Μάιο του 1962, σε κυβερνητικά έγγραφα χρησιμοποιούνται σκόπιμα όροι όπως *Harkis* ή *πρόσφυγες* αντί των όρων *πολίτες* ή *επαναπατρισμένοι*. Αυτή η κίνηση θεωρήθηκε ως μία προσπάθεια του κράτους να ευθυγραμμίσει την συζήτηση περί γαλλικότητας με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των Αρκί (Harkis) στη δημόσια σφαίρα. Ο στόχος ήταν το ζήτημα της γαλλικότητας να εγγραφεί στο πλαίσιο μέσα στο οποίο η πρόσληψη της εικόνας των Αρκί (Harkis) είχε ήδη δημιουργήσει μία κανονικότητα, σύμφωνα με την οποία οι Μουσουλμάνοι της Αλγερίας δεν μπορούσαν να είναι Γάλλοι. Η σιωπή των Αρκί (Harkis), η απομόνωσή τους, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η έλλειψη φορέων εκπροσώπησής τους, άφησαν χώρο και χρόνο για την δημιουργία των κοινωνικών τους αναπαραστάσεων - από διάφορες κοινωνικές ομάδες -¹⁹⁰ καθώς και της πρόσληψης της εικόνας στους στη δημόσια σφαίρα. Γεγονός το οποίο εκμεταλλεύτηκε η γαλλική κυβέρνηση προβάλλοντας ουσιαστικά τη μη γαλλικότητα των Αρκί (Harkis) ως κάτι κοινωνικά αποδεκτό.

Η επίσημη διάταξη δεν άργησε να περάσει. Οι συμφωνίες του Εβιάν είχαν εγγυηθεί το δικαίωμα όλων των κατοίκων της Αλγερίας να διατηρήσουν τη γαλλική τους υπηκοότητα μετά την ανεξαρτησία αν το επιθυμούσαν. Οι πραγματικές συνθήκες όμως, υποσκέλισαν τη συμφωνία και οδήγησαν στο διάταγμα 62-825 της 21^{ης} Ιουλίου 1962 σύμφωνα με το οποίο γινόταν διάκριση μεταξύ των “Γάλλων Ευρωπαϊκής καταγωγής” και των “Γάλλων βόρειο-αφρικανικής καταγωγής”. Οι πρώτοι διατήρησαν το δικαίωμα να παραμείνουν Γάλλοι μετά την ανεξαρτησία, ενώ οι δεύτεροι απώλεσαν την γαλλική τους υπηκοότητα και ενημερώθηκαν ότι για να την διεκδικήσουν θα έπρεπε να την αιτηθούν επίσημα σε δικαστήριο της Γαλλίας.¹⁹¹

¹⁸⁹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 71.

¹⁹⁰ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 70-71.

¹⁹¹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 71-72.

Ο De Gaulle στις 25 Ιουλίου 1962 δήλωσε ότι: «Προφανώς ο όρος *επαναπατρισμένοι* δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τους μουσουλμάνους, καθώς στην περίπτωση τους έχουμε να κάνουμε με *πρόσφυγες*. Μία δήλωση η οποία ερχόταν σε αντίθεση με τη συμφωνία του Εβιάν αλλά και με τον νόμο Boulin.¹⁹²

Οι στόχοι της γαλλικής πολιτικής είχαν στεφθεί με επιτυχία. Στην πράξη, η αίτηση χορήγησης υπηκοότητας έλαβε διαδικαστικό χαρακτήρα (το 86% των 77.000 περίπου αιτήσεων μεταξύ 1962-1970 επικυρώθηκαν). Εντούτοις, η νέα διάταξη του νόμου και η όλη διαδικασία που έθετε υπό αμφισβήτηση την έννοια της γαλλικότητας των Αρκί (Harkis), συνέβαλλαν καταλυτικά στην κατασκευή της εικόνας του “άλλου”, εντυπώνοντας στο συλλογικό φαντασιακό την εικόνα των Αρκί (Harkis) ως μίας διακριτής, ξεχωριστής ομάδας, με τα δικά της ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Αντί για πολίτες που “επιστρέφουν” οι Αρκί (Harkis) θεωρήθηκαν και αντιμετωπίστηκαν ως ξένοι, ως “άλλοι” τους οποίους η γαλλική δημοκρατία καλωσόρισε και βοήθησε στα πλαίσια μίας αναπόφευκτης πράξης φιλανθρωπίας.¹⁹³

Στο Περιθώριο της Ιστορίας

Στρατόπεδα και Εγκαταστάσεις Φιλοξενίας-Οι Συνθήκες Διαβίωσης

Η ετερότητα των Αρκί (Harkis) επιβεβαιώθηκε με την άφιξή τους στη Γαλλία. Όπως αναφέρει ένας απόγονος Αρκί (Harkis),-ο Boussad Azni- συγκρίνοντας τη μοίρα των Αρκί (Harkis) με εκείνη των άλλων επαναπατρισμένων: «Πήραμε τις ίδιες βάρκες αλλά δεν εγκατασταθήκαμε στα ίδια ξενοδοχεία». ¹⁹⁴ Παρά τις αρχικές εξαγγελίες της γαλλικής κυβέρνησης για όσο το δυνατόν ταχύτερη ενσωμάτωση των επαναπατρισμένων στον γαλλικό πληθυσμό, οι Αρκί (Harkis) και οι οικογένειές τους εγκαταστάθηκαν όπως είδαμε παραπάνω σε μία σειρά από κρατικά διαμορφωμένα περιβάλλοντα ιδρυματισμού, όπως στρατόπεδα, δασικοί καταυλισμοί, χωριουδάκια, προσωρινές κατοικίες σε πόλεις και κοινωνικά προγράμματα στέγασης. Όλα τα περιβάλλοντα, αν και διαφέρουν στα χαρακτηριστικά, στις συνθήκες διαβίωσης και στον τρόπο ζωής που διαμορφώνουν, εντούτοις εδράζονται σε μία βασική αρχή σύμφωνα με την οποία οι Αρκί (Harkis) αντιμετωπίζονται ως μία συλλογικότητα και όχι ατομικά. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες συλλογικού κοινωνικού αποκλεισμού, συνεχούς αλληλεπίδρασης, κοινής διαμορφωμένης εμπειρίας, διαρκών κοινωνικών,

¹⁹² Todd Shepard, *The Invention of Decolonization. The Algerian War and the Remaking Of France*, Ithaca and London, Cornell University Press, 2006, σ. 231.

¹⁹³ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 72.

¹⁹⁴ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 72.

πολιτικών και πολιτισμικών διεργασιών, τα στρατόπεδα εγκατάστασης θα συνδιαμορφώσουν την ταυτότητα των ιστορικών υποκειμένων και θα συμβάλλουν ως μνημονικοί τόποι στην συγκρότηση της συλλογικής μνήμης των Αρκί (Harkis).

Πώς διαμορφώθηκαν οι συνθήκες διαβίωσης στα στρατόπεδα και στις υπόλοιπες εγκαταστάσεις φιλοξενίας; Ποιες διαφορές εντοπίζουμε μεταξύ τους, αναφορικά με τον τρόπο ζωής και τις κοινωνικές συνθήκες που διαμορφώνονται; Πώς λειτούργησαν αυτοί οι χώροι ως τόποι διαμόρφωσης μιας συλλογικής εμπειρίας και κατασκευής της συλλογικής μνήμης; Τι διάρκεια είχαν και πότε παύει η λειτουργία τους; Πώς διαμορφώνεται η ζωή των Αρκί (Harkis) μετά την αποχώρηση από τα στρατόπεδα και τους χώρους εγκατάστασης;

Είδαμε ότι συνολικά περίπου 42.500 άνθρωποι πέρασαν από τα στρατόπεδα των Αρκί (Harkis) στο διάστημα 1962-1969. Από το Rivesaltes, το μεγαλύτερο από τα στρατόπεδα, πέρασαν περίπου 20.000 άνθρωποι από τον Σεπτέμβριο του 1962 μέχρι το κλείσιμό του τον Δεκέμβριο του 1964. Το Saint-Maurice-l'Ardoise και το Bias παρέμειναν σε λειτουργία μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1970. Η μεγαλύτερη διάρκειά τους οφείλεται στο γεγονός ότι φιλοξένησαν για παραπάνω διάστημα όσους κρίθηκαν ανίκανοι να ενσωματωθούν στην μητροπολιτική κοινωνία είτε για λόγους υγείας είτε για λόγους αναπηρίας ή ασθένειας. Το 1974, πάνω από μία δεκαετία μετά την έλευσή τους στη Γαλλία, 16.000 άνθρωποι παρέμεναν στα δύο αυτά στρατόπεδα.¹⁹⁵

Παρά το γεγονός ότι ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων πέρασαν από τα στρατόπεδα, λιγότεροι είναι όσοι διέμεναν για μεγάλο χρονικό διάστημα σε αυτά. Εντούτοις, η φυγή από ένα στρατόπεδο δεν σήμαινε αυτομάτως και την ενσωμάτωση στην κοινωνία. Συνήθως η αναχώρηση από ένα στρατόπεδο σηματοδοτούσε την ένταξη σε κάποια από τις άλλες ειδικά διαμορφωμένες εγκαταστάσεις όπως οι δασικοί καταυλισμοί, οι οποίοι βρίσκονταν σε αγροτικές περιοχές συνήθως σε εγκαταλελειμμένα χωριά. Στόχος τους ήταν όχι μόνο να στεγάσουν τους Αρκί (Harkis) και να παρέχουν εργατικό δυναμικό στην δασική υπηρεσία, αλλά και να δώσουν πνοή στις κοινότητες της υπαίθρου οι οποίες έπασχαν από έλλειψη πληθυσμού. Συνολικά δημιουργήθηκαν 75 δασικοί καταυλισμοί, αν και δεν λειτουργούσαν όλοι ταυτόχρονα.¹⁹⁶

¹⁹⁵ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 74.

¹⁹⁶ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 74.

Το καλοκαίρι του 1962, τεράστιες πυρκαγιές κατέστρεψαν δασικές εκτάσεις στο Νότο της Γαλλίας, κάνοντας επιτακτική την ανάγκη προστασίας τους και ανάπλασής τους. Η κυβέρνηση προσέλαβε επαναπατρισμένους μουσουλμάνους ώστε να εργαστούν στο μεγαλύτερο πρόγραμμα αναδάσωσης που γνώρισε ποτέ η Γαλλία. Εκτός από την αναδάσωση και την ανάπλαση των ζωνών πυρασφάλειας, οι δασικοί καταυλισμοί σχεδιάστηκαν τόσο για να κρατήσουν απομονωμένους τους Αρκί (Harkis) από το FLN - το οποίο συνέχιζε να τους καταδιώκει και με το τέλος του πολέμου - όσο και να προετοιμάσουν (φαινομενικά) την ενσωμάτωσή τους στη γαλλική κοινωνία.¹⁹⁷ Το 1965, οι 65 δασικοί καταυλισμοί που λειτουργούσαν, στέγαζαν 9.720 Αρκί (Harkis) και τις οικογένειές τους, ενώ μία δεκαετία αργότερα ο αριθμός των καταυλισμών και ο πληθυσμός τους μειώθηκε στο μισό.

Εναλλακτικός τόπος μετεγκατάστασης των Αρκί (Harkis) - μετά τη φυγή από το στρατόπεδο - ήταν μία από τις 42 ειδικές ζώνες κατοικίας, οι οποίες βρίσκονταν στα περίχωρα των πόλεων όπως στην Amiens, στη Dreux και στο Montpellier.

Η μετακίνηση από το στρατόπεδο στο δασικό καταυλισμό και από τον καταυλισμό στην κοινωνική στέγαση σηματοδοτούσε μία άνοδο όχι μόνο του βιοτικού επιπέδου - καλύτερες υλικές συνθήκες και βελτιωμένες συνθήκες διαβίωσης γενικά, συγκριτικά με τα στρατόπεδα - αλλά αποτελούσε ταυτόχρονα και μία ένδειξη προοδευτικής ενσωμάτωσης στην κοινωνική ζωή της μητρόπολης.¹⁹⁸

Οι συνθήκες που επικρατούσαν στα στρατόπεδα εγκατάστασης ήταν δύσκολες και στις περισσότερες περιπτώσεις ανυπόφορες. Το καθεστώς ελέγχου, ο πλήρης απομονωτισμός, η ανελευθερία κινήσεων, η λογοκρισία, η στρατιωτική πειθαρχία, οι διαφόρων ειδών απαγορεύσεις και περιορισμοί (για παράδειγμα απαγόρευση κυκλοφορίας μετά από ορισμένη ώρα, αίτηση άδειας για να φύγει κανείς απ' το στρατόπεδο,¹⁹⁹ υποχρεωτική παρουσία στην έπαρση της σημαίας²⁰⁰), δημιουργούσαν ένα περιβάλλον ιδρυματισμού ενώ τα συρματοπλέγματα, η περίφραξη και οι ψηλοί πύργοι όπου έστεκαν οι σκοποί συνέθεταν μία εικόνα δυστοπίας. Ένας ολόκληρος κόσμος ήταν πλασμένος στο εσωτερικό των εγκαταστάσεων. Ένας κόσμος αποκομμένος από την υπόλοιπη κοινωνία, αθέατος, ξεχασμένος, ένας “μη τόπος” θα

¹⁹⁷ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 132.

¹⁹⁸ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 74.

¹⁹⁹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 125.

²⁰⁰ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 75.

λέγαμε ο ο οποίος φιλοξενούσε την απλή ζωή και όχι τον βίο των ανθρώπων (χρησιμοποιώντας τις έννοιες του Αγκάμπεν).^{*201}

Το ρεύμα, το νερό και το φαγητό παρέχονταν σε συγκεκριμένες ώρες της ημέρας. Στις εγκαταστάσεις λειτουργούσαν σχολεία, ιατρεία, ταχυδρομεία ενώ συστάθηκαν υπηρεσίες καταγραφής της κοινωνικής κατάστασης των Αρκί (Harkis). Σε αρκετές περιπτώσεις οι Αρκί (Harkis) δεν είχαν δικαίωμα να ονομάσουν οι ίδιοι τα παιδιά τους, κάτι που έκαναν οι κοινωνικοί λειτουργοί δίνοντάς τους γαλλικά ονόματα.²⁰² Οι Αρκί (Harkis) απέφευγαν την επαφή με τον έξω κόσμο ενώ σε πολλές περιπτώσεις δεν φανέρωναν την καταγωγή τους, καθώς η ρατσιστική αντιμετώπιση σε βάρος τους δεν ήταν σπάνιο φαινόμενο. Η εύρεση εργασίας ήταν πρωταρχικής σημασίας για τους Αρκί (Harkis) οι οποίοι βρίσκονταν σε δυσχερή θέση όντας απολύτως εξαρτημένοι οικονομικά. Μία έκθεση του 1965 αναφέρει μία σχετική επιτυχία στη διασφάλιση εργασίας για τους Αρκί (Harkis), σημειώνοντας έναν αριθμό 13.001 θέσεων. Από αυτές, οι 7.053 στελεχώθηκαν στον τομέα της βιομηχανίας, 2.189 στον τομέα δασικής υπηρεσίας και 1.634 στην γεωργία.²⁰³

Η “εκμάθηση” δυτικών προτύπων σε κάθε πτυχή της καθημερινής ζωής των Αρκί (Harkis) αποτελούσε μέρος μιας “νέας” *mission civilisatrice* στα πλαίσια της “ενσωμάτωσης” στη γαλλική κοινωνία. Έτσι στις γυναίκες προσφερόταν μια ποικιλία πρακτικών οικιακών μαθημάτων όπως το πλέξιμο (ευρωπαϊκού στυλ) ρούχων, η γαλλική μαγειρική και η εκμάθηση γαλλικής γλώσσας.²⁰⁴ Τα παιδιά αποτελούσαν βασικό στοιχείο της πολιτικής αφομοίωσης αποτελώντας το έναυσμα για τη δημιουργία εκπαιδευτικών και σχολικών εγκαταστάσεων. Τα σχολεία βρίσκονταν στο εσωτερικό των στρατοπέδων, επομένως η επαφή των παιδιών με τον έξω κόσμο ήταν ελάχιστη. Μόνο όταν έφταναν στο γυμνάσιο πήγαιναν σε σχολείο εκτός στρατοπέδου, ανακαλύπτοντας ταυτόχρονα τον έξω κόσμο. Οι εμπειρίες τις οποίες συνέλεξαν, συχνά έρχονταν σε αντίθεση με τις παραδοσιακές αξίες των οικογενειών τους, δημιουργώντας περαιτέρω προβλήματα στις οικογενειακές σχέσεις.²⁰⁵

Αρκετά παιδιά των Αρκί (Harkis) περιέγραψαν την αποξένωση που βίωσαν και την αδιαφορία που εισέπραξαν τις πρώτες ημέρες του σχολείου. Όσοι τελείωναν με επιτυχία το σχολείο έδειχναν ιδιαίτερη επιθυμία να βρουν εργασία μετά. Τα

²⁰¹ Βλ. Αντώνης Λιάκος, *ο.π.*, σ.115-116.

²⁰² Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 75.

²⁰³ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 76.

²⁰⁴ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 76-77.

²⁰⁵ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 128.

φαινόμενα βίας στα σχολεία δεν έλειπαν. Κάποια παιδιά μαρτυρούν τις βίαιες συμπεριφορές σε βάρος τους και τις σκληρές πολλές φορές τιμωρίες από μέρους των δασκάλων. Σε προσωπικές μαρτυρίες αναφέρονται περιστατικά δημοσίου εξευτελισμού, προσωπικής ταπείνωσης και βίας²⁰⁶ με στόχο την υποταγή και τη συμμόρφωση των Αρκί (Harkis) στα πλαίσια μιας “αποικιοκρατικής” λογικής. Εντούτοις, είναι σημαντικό στην περίπτωση που εξετάζουμε –δίχως να αναιρούμε την πιστότητα της αφήγησης- να βλέπουμε τις προσωπικές μαρτυρίες ως ίχνη μιας συλλογικά διαμορφωμένης μνήμης. Αυτό σημαίνει ότι η προσωπική μαρτυρία εγγράφεται (και ουσιαστικά υπάρχει) μέσα στα κοινωνικά πλαίσια της μνήμης, προϊόν μιας συλλογικά διαμορφωμένης εμπειρίας.

Οι Αρκί (Harkis), (αναφέρομαι όχι μόνο σε όσους πολέμησαν αλλά και στους απογόνους τους που μεγάλωσαν στα στρατόπεδα αλλά δεν έχουν προσωπική ανάμνηση του πολέμου) ως κοινότητα μνήμης (memory community) θα αρθρώσουν σταδιακά, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και πολύ πιο σθεναρά στη δεκαετία του 1990 μέσω ακτιβισμού, συσσωματώσεων και οργανώσεων έναν λόγο (discourse) αναφορικά με τα “γεγονότα στην Αλγερία” διεκδικώντας την αναγνώρισή τους, επιδιώκοντας όπως θα δούμε παρακάτω να αποτελέσουν μέρος του εθνικού γαλλικού αφηγήματος σε μία διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητάς τους.

Επιστρέφοντας στις μαρτυρίες και στις συνθήκες διαβίωσης, θα εξετάσουμε μερικά παραδείγματα στην προσπάθειά μας να σκιαγραφήσουμε τη ζωή στα στρατόπεδα των Αρκί (Harkis).

Τα παιδιά όπως είδαμε θα αποτελέσουν το πιο “εύπλαστο υλικό” επομένως αρκετή βαρύτητα δόθηκε στην εκπαίδευσή τους η οποία περιελάμβανε και την εκμάθηση της γλώσσας καθώς θα αποτελούσαν τους μελλοντικούς φορείς (αυτός τουλάχιστον ήταν ο στόχος) της γαλλικής κουλτούρας στη μακρόχρονη διαδικασία της πολιτισμικής και όχι μόνο ενσωμάτωσης. Η διαδικασία θα ξεκινούσε με την ίδρυση και τη λειτουργία εκπαιδευτικών ιδρυμάτων μέσα στους χώρους εγκατάστασης. Ακόμη και στο Larzac το οποίο αποτελούσε στρατόπεδο υποδοχής - προσωρινής δηλαδή κράτησης, επτά δάσκαλοι, όλοι μέλη του στρατιωτικού προσωπικού, ανέλαβαν τη διδασκαλία πεντακοσίων μαθητών. Κατά τον ίδιο τρόπο, από το 1963 στο στρατόπεδο Rivesaltes λειτουργούσαν σαράντα τάξεις και απασχολούνταν πενήντα ένας δάσκαλοι εκ των οποίων οι είκοσι εννέα ανήκαν σε στρατιωτικό προσωπικό.

²⁰⁶ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 128-129.

Οι συνθήκες διαβίωσης στα στρατόπεδα των Αρκί (Harkis) εκτός από τις εγγενείς δυσκολίες που αναφέρθηκαν παραπάνω και απαντώνται σε μαζικούς χώρους εγκατάστασης (όσα σχετίζονται με τις βασικές ανάγκες στέγασης, διατροφής, νερού, συνθηκών υγιεινής κ.α), αντανακλούν και τις σχέσεις εξουσίας μεταξύ των φιλοξενούμενων και των υπεύθυνων για τη λειτουργία των εγκαταστάσεων και όσων κατέχουν θέσεις εξουσίας (από τον αστυνομικό και τον στρατιώτη μέχρι τον δάσκαλο).

Ιστοριοποιώντας τις παραπάνω σχέσεις εξουσίας (οι οποίες μεταφράζονταν σε τιμωρίες, βίαιες πολλές φορές συμπεριφορές, απαξίωση και ολοκληρωτικό έλεγχο), είναι σημαντικό να τις εντάξουμε στον απόηχο της από-αποικιοποίησης, προϊόν της δυναμικής που απορρέει από το τέλος της αποικιοκρατίας. Της αποικιοκρατίας όχι ως μιας μανιχαϊστικής πάλης καλού-κακού, αποικιοκράτη-αποικιοκρατούμενου, αλλά ως μιας μακραίωνης διαδικασίας αλληλόδρασης, βίαιης σύγκρουσης και ταυτόχρονα πολιτισμικής ώσμωσης δύο κόσμων. Η συμβολική αναπαράσταση του αποικιοκράτη και του αποικιοκρατούμενου στον μικρόσκομο του στρατοπέδου θα συντελέσουν στον μετασχηματισμό του “συνδρόμου της Αλγερίας” σε έναν πόλεμο της μνήμης τροφοδοτώντας το συλλογικό φαντασιακό της γαλλικής κοινωνίας. Από την επίσημη Λήθη που θα χαρακτηρίσει για μία τριακονταετία περίπου - από τη λήξη του πολέμου - τη γαλλική κοινωνία αναφορικά με τα γεγονότα της Αλγερίας, θα περάσουμε στην αφύπνιση και στην ανάδυση στο δημόσιο λόγο μιας εποχής υπερμνησίας (*hyper-memory*)²⁰⁷ του “πολέμου της Αλγερίας” όπως θα αποκαλείται εφεξής στη δεκαετία του 1990. Για να γίνει σαφέστερη, η θέση που υποστηρίζεται είναι ότι τα στρατόπεδα λειτουργούν ως χώροι ανάμνησης και συμβολικής αναπαράστασης της αποικιακής δυναμικής, συντελώντας στον μετασχηματισμό του πολέμου της Αλγερίας σε έναν πόλεμο μνήμης.

Ένα από τα σοβαρότερα ζητήματα που ανέκυψαν και συνέδραμαν στην επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης στα στρατόπεδα, ήταν ο υπερπληθυσμός. Το Σεπτέμβριο του 1962, πάνω από 1.200 άτομα που υπηρετούσαν σε βοηθητικές μονάδες κατά τη διάρκεια του πολέμου έφτασαν στο στρατόπεδο Larzac, το οποίο είχε προδιαγραφές στέγασης περίπου 200 ατόμων. Οχτακόσιες στρατιωτικές σκηνές στήθηκαν σε σειρές, η καθεμιά από τις οποίες φιλοξενούσε από μία έως τρεις οικογένειες-αυτό σημαίνει πρακτικά οχτώ με είκοσι παιδιά και ενήλικες σε 20τ.μ. Οι

²⁰⁷ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 7-10.

συνθήκες ήταν φρικτές. Οι ασθένειες εξαπλώνονταν, οι εντάσεις ήταν συχνό φαινόμενο. Σε αρκετές περιπτώσεις ούτε η στρατιωτική πειθαρχία ήταν ικανή να επιβάλλει την τάξη. Το φαγητό μαγειρευόταν σε φωτιές με ξύλα έξω από τις σκηνές. Οι Αρκί (Harkis) που έμειναν σε αυτές τις εγκαταστάσεις θυμούνται σοκαρισμένοι το γεγονός ότι έπρεπε να μείνουν μεταξύ αγνώστων και να μοιραστούν τη σκηνή με ξένους ανθρώπους. Θυμούνται τη βροχή, τη λάσπη, το κρύο. Το στρατόπεδο βρισκόταν περίπου ένα χιλιόμετρο από την επιφάνεια της θάλασσας.²⁰⁸

Το στρατόπεδο Rivesaltes, 165 στρεμμάτων, βρισκόταν σε μία ανεμοδαρμένη άγονη πεδιάδα με ελάχιστη βλάστηση, σχεδόν χωρίς δέντρα, ως εκ τούτου χωρίς σκιά. Ο υπερπληθυσμός στο στρατόπεδο Saint-Maurice l'Ardoise επέβαλλε τη λήψη έκτακτων μέτρων σχετικά με την ποσότητα και τη διανομή φαγητού. Οι συνθήκες ήταν άθλιες, οι στρατώνες ήταν παγωμένοι και βρώμικοι. Οι σκηνές και οι στρατώνες γέμιζαν με λάσπη όταν έβρεχε ή όταν έλιωνε το χιόνι ανέφερε ο επικεφαλής παιδίατρος του νοσοκομείου Saint-Marthe στην Avignon. Σημείωνε επίσης ότι υπήρχε ένα θερμόμετρο για όλο το στρατόπεδο και ότι οι γιατροί χρησιμοποιούσαν το φως των κεριών για να εξετάσουν το λαιμό κάποιου ασθενή.²⁰⁹

Παρά τις αντίξοες συνθήκες κάποιοι κατάφεραν να βρουν εργασία, να ανοίξουν μικρές βιοτεχνίες, υφαντουργεία και κουρεία. Η επιθυμία για ιδιωτικότητα, για ένα σπίτι, αυξανόταν με το πέρασμα του χρόνου. Οι συνθήκες βελτιώνονταν σταδιακά. Σε κάποια στρατόπεδα κατασκευάστηκαν γήπεδα ποδοσφαίρου, δημιουργήθηκε συνεταιρισμός τροφίμων καθώς και ένα κέντρο στο οποίο τοποθετήθηκε τηλεόραση, φτιάχτηκε δωμάτιο για παιχνίδια και καφετέρια, λειτουργώντας ως σημείο συνάντησης. Το 1969 άνοιξε κινηματογράφος, κέντρο εκμάθησης πλεξίματος, μαγειρικής και ανάγνωσης.²¹⁰

Σοβαρό πρόβλημα αποτελούσε και η ενδοοικογενειακή βία σε αρκετές περιπτώσεις η οποία σχετίζεται με τα φαινόμενα αλκοολισμού που παρατηρήθηκαν, απόρροια της κατάθλιψης, της μοναξιάς, της απογοήτευσης και της τραυματικής μνήμης του πολέμου και των επιλογών των Αρκί (Harkis) οι οποίοι μιλούσαν μέσω της “σιωπής” τους. Αναφορές επίσης για βανδαλισμούς, ανθρωποκτονίες, βιασμούς, ληστείες, ταραχές υπό την επήρεια μέθης και άλλες μορφές εγκλημάτων και μη

²⁰⁸ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 120-121.

²⁰⁹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 121, 124-125.

²¹⁰ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 125.

καταγεγραμμένων επιθέσεων και αναφορών, συνθέτουν το φορτισμένο κλίμα που αρκετές φορές υπήρχε στα στρατόπεδα.

Οι αντίξοες συνθήκες διαβίωσης, ο υπερπληθυσμός, η βάνανυση πολλές φορές συμπεριφορά απέναντι στους Αρκί (Harkis), το καθεστώς στρατιωτικής πειθαρχίας, απομόνωσης, ολοκληρωτικού ελέγχου, η έλλειψη ελευθερίας, ο κοινωνικός και γεωγραφικός αποκλεισμός θα αναγκάσουν τους Αρκί (Harkis) να διεκδικήσουν σθεναρά καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, βγαίνοντας ταυτόχρονα από τη λήθη της ιστορίας. Οι αναταραχές που θα ξεσπάσουν το καλοκαίρι του 1975 στο στρατόπεδο Bias και θα εξαπλωθούν στο Saint-Maurice-l'Ardoise και στη συνέχεια σε άλλους δασικούς καταυλισμούς, θα αποτελέσουν το εναρκτήριο λάκτισμα της αντίδρασης των Αρκί (Harkis) προκαλώντας ένα ντόμινο εξελίξεων που θα απασχολήσει τη γαλλική πολιτεία εφεξής και θα την αναγκάσει να αντιμετωπίσει ένα ακόμη σύνδρομο μετά το Vichy, αυτό της Αλγερίας.

Οι διαμαρτυρίες του 1975 θα αποτελέσουν μία τομή στην ιστορία των Αρκί (Harkis) και θα σηματοδοτήσουν τη μετάβαση από τη “γενιά της σιωπής” στη “γενιά της ανάμνησης”, τα μέλη της οποίας μέσω διαδηλώσεων, ακτιβισμού, οργανώσεων και συλλογικών συσσωματώσεων θα διεκδικήσουν την ιστορική αποκατάσταση των γονιών τους - πολιτικά και υλικά (μέσω αποζημιώσεων) - στο πλευρό της επίσημης γαλλικής ιστορίας, προσπαθώντας να εντάξουν τη διαφορετικότητά τους στο εθνικό γαλλικό αφήγημα που για χρόνια τους άφηνε να είναι οι “αθέατοι μετανάστες της Ευρώπης”.^{*211}

²¹¹ * Για τον όρο βλ. Andrea L. Smith, *Europe's Invisible Migrants*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2003.

Μέρος II

Η Εποχή Της Αφύπνισης.

6. Μνήμη και Λήθη ενός “γαλλο-γαλλικού” Πολέμου

Μπαίνοντας κανείς στους διαδρόμους της εθνικής βιβλιοθήκης του Παρισιού, στην οδό Richelieu, θα δει χαραγμένα στον τοίχο, πάνω από την είσοδο του κεντρικού αναγνωστηρίου, τα ονόματα υπαλλήλων της βιβλιοθήκης οι οποίοι έχασαν τη ζωή τους στα παιδιά μαχών της Γαλλίας, «morts pour la patrie». Κάτω από την κύρια επιγραφή, υπάρχουν τρεις μικρότερες στις οποίες αναγράφονται τρεις χρονολογίες:

- α) 1914-1918-η οποία περιλαμβάνει τα ονόματα όσων στρατιωτών σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου
- β) 1939-1945- με τα ονόματα όσων σκοτώθηκαν το 1940 και
- γ) 1958- με το όνομα ενός μόνο υπαλλήλου που σκοτώθηκε εκείνη τη χρονιά στην Αλγερία.²¹²

Το αξιοσημείωτο σε αυτή την περίπτωση είναι ότι στην τρίτη επιγραφή έχουμε μία μόνο χρονιά. 1958. Αυτό το έτος όμως δεν σηματοδοτεί μία χρονολογία ενός πολέμου. Δεν εγγράφεται στην ίδια λογική με τις παραπάνω χρονολογίες οι οποίες περιγράφουν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Για να υπάρξει μία συμμετρία, θα έπρεπε να αναγράφεται στην τρίτη επικεφαλίδα μία περίοδος όπως 1954-1962 για παράδειγμα, υποδηλώνοντας τον πόλεμο της Αλγερίας. Αντ’ αυτού, αναγράφεται μόνο το 1958. Επομένως ο θάνατος αυτού του στρατιώτη δεν εγγράφεται στις χρονολογίες τις οποίες ταυτίζουμε με τον πόλεμο στην Αλγερία. Την παραπάνω ιστορία αναφέρει σε άρθρο του ο William B. Cohen υπογραμμίζοντας την απροθυμία της γαλλικής πολιτείας να χαρακτηρίσει ως πόλεμο τα γεγονότα της Αλγερίας. Στο κτίριο το οποίο μέχρι πρόσφατα λειτουργούσε ως κεντρική αποθήκη της γαλλικής μνήμης, οι τοίχοι απέτυχαν να μνημονεύσουν έναν πόλεμο, αφήνοντάς τον-όπως οι επικριτές του αποκαλούσαν τη σύγκρουση-, “έναν ανώνυμο πόλεμο” “a war without a name”.²¹³

²¹² William B. Cohen, «The Algerian War, the French State and Official Memory», *ο.π.*, σ. 219.

²¹³ William B. Cohen, «The Algerian War, the French State and Official Memory», *ο.π.*, σ. 219.

Στις 23 Φεβρουαρίου 2005, το γαλλικό κράτος ψήφισε έναν νόμο ο οποίος προκάλεσε αντιδράσεις και συζητήσεις, απασχολώντας τον ακαδημαϊκό και όχι μόνο χώρο. Το νομοσχέδιο, προωθούμενο από μέλη της δεξιάς στη Γαλλία (βασικός του φορέας ήταν το συντηρητικό κόμμα UMP), στα πλαίσια της ιστορίας της Γαλλίας ως αποικιακής δύναμης, προωθούσε μια πολιτική εθνικής αναγνώρισης όσων είχαν συμμετάσχει στο αποικιακό εγχείρημα της Γαλλίας, (μεταξύ άλλων και των Αρκί (Harkis) που μας ενδιαφέρουν στην προκειμένη περίπτωση), λαμβάνοντας μία σειρά οικονομικών μέτρων, υπέρ όσων είχαν εκτοπιστεί ως αποτέλεσμα της από-αποικιοποίησης, δηλαδή τους επαναπατρισμένους (repatriés).²¹⁴

Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος Hamlaoui Mekachera θεσπίστηκε για την καταδίκη της αποικιοκρατίας αλλά και την παράλληλη αναγνώριση του ιστορικού ρόλου των Γάλλων εποίκων στην Ινδοκίνα και στη βόρεια Αφρική, αλλά και όσων Αλγερινών με εθνικό φρόνημα (Harkis) ή Ευρωπαίων (pieds-noirs) κατέφυγαν στη γαλλική επικράτεια μετά την κατάρρευση του αποικιοκρατικού συστήματος.²¹⁵ Σημείο τριβής του νόμου αποτέλεσε το άρθρο 4 σύμφωνα με το οποίο αναγνωρίζονται όχι μόνο οι αρνητικές αλλά και οι θετικές διαστάσεις της γαλλικής αποικιοκρατίας στη βόρεια Αφρική και επιβάλλεται η διδασκαλία του σχετικού κεφαλαίου στο Λύκειο.²¹⁶

Τα δύο παραπάνω γεγονότα αναφέρθηκαν διότι περικλείουν με έναν τρόπο θα λέγαμε, την εξέλιξη της διαμόρφωσης της συλλογικής μνήμης του πολέμου της Αλγερίας, και την αποτύπωση αυτής της τραυματικής μνήμης στη δημόσια σφαίρα. Οι πολιτικές της μνήμης επομένως αναφορικά με το τραύμα του πολέμου, οι ιστοριογραφικές προσεγγίσεις του πολέμου της Αλγερίας και το πέρασμα από τη συλλογική Λήθη στην αναγνώριση και τη διαχείριση της μνήμης του πολέμου, ο ρόλος των οργανώσεων και των συλλογικών συσσωματώσεων των Αρκί (Harkis) -ως φορέων μνήμης- στην διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους και των αιτημάτων αναγνώρισής τους (και κυρίως αναγνώρισης των προγόνων τους) από τη γαλλική πολιτεία, οι προσπάθειες ενσωμάτωσης της κοινότητάς τους στο ευρύτερο γαλλικό εθνικό αφήγημα, ο ακτιβισμός, οι απεργίες και οι κινητοποιήσεις των Αρκί (Harkis) στο πλαίσιο της διεκδίκησης της ιστορικής τους αναγνώρισης, η διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης των Αρκί (Harkis) και η συγκρότηση της ταυτότητάς τους ως

²¹⁴ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 1.

²¹⁵ Γιώργος Κόκκινος, «Η Δυναμική της Μνήμης και της Λήθης στη Δημόσια Σφαίρα και οι Νόμοι για τη Μνήμη στη Γαλλία.», *Το Τραύμα και οι Πολιτικές της Μνήμης. Ενδεικτικές Όψεις των Συμβολικών Πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη*, Ταξιδευτής, Αθήνα, 2010, σ. 114.

²¹⁶ Στο ίδιο, σ. 114-115.

ιστορικών υποκειμένων και τέλος οι αποτυπώσεις της τραυματικής μνήμης των γεγονότων στην Αλγερία σε επίπεδο πολιτικού συμβολισμού (μνημονικοί τόποι, ανέγερση μνημείων, δημόσιες εκδηλώσεις μνήμης, εορτασμοί, εθνική ημέρα αναγνώρισης των Αρκί (Harkis), επέτειος του πολέμου), θα αποτελέσουν τα βασικά σημεία μελέτης της δεύτερης ενότητας.

Από τη Λήθη στη Μνήμη ή πώς τα «Γεγονότα» έγιναν Πόλεμος

Όπως αναφέρει ο Γιώργος Κόκκινος, τρεις είναι οι φάσεις που χαρακτηρίζουν τη συλλογική αντιμετώπιση του τραυματικού πολέμου της Αλγερίας από τη γαλλική κοινωνία. Η πρώτη περίοδος εκτείνεται από το 1962 έως το 1992 και χαρακτηρίζεται από την πλήρη σχεδόν απώθηση του τραύματος. Η δεύτερη περίοδος, η οποία είναι συντομότερη, εκτείνεται από το 1992 έως το 2002 και διακρίνεται από τις προσπάθειες της γαλλικής κοινωνίας να επεξεργαστεί το τραύμα. Τέλος, η τρίτη περίοδος η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, διαφοροποιείται από τις προηγούμενες καθώς το απωθημένο τραύμα εγγράφεται πλέον, παρά την έντονη πολιτικό-κοινωνική διαμάχη, στο συλλογικό φαντασιακό, εντάσσεται στο υπό διαμόρφωση νέο εθνικό αφήγημα, ενώ από ορισμένους κύκλους διαπιστώνεται-έστω και με κάποια υπερβολή-η πανταχού παρουσία του στον δημόσιο λόγο.²¹⁷

Η πρώτη περίοδος η οποία ξεκινά την επαύριο της λήξης του πολέμου, θα εισάγει μια εποχή συλλογικής Λήθης στη γαλλική κοινωνία αναφορικά με τα γεγονότα στην Αλγερία, στα πλαίσια της απώθησης της τραυματικής μνήμης ενός πολέμου που στοίχισε τις ζωές εκατομμυρίων ανθρώπων και από τις δύο πλευρές της Μεσογείου.

Ο ιστορικός ο οποίος πρώτος ασχολήθηκε με τη μνήμη του πολέμου της Αλγερίας και προσπάθησε μέσα από μία σειρά ντοκιμαντέρ με τίτλο: “Les années algériennes” -η οποία προβλήθηκε στη Γαλλία το 1991- να αφηγηθεί τις όψεις μιας σύγκρουσης μέσα από μαρτυρίες ανθρώπων που ενεπλάκησαν στον πόλεμο, προσπαθώντας όχι να δώσει μια ιστορική αλήθεια, αλλά να φωτίσει ποικίλες πλευρές μιας τραυματικής μνήμης η οποία κυριάρχησε στο συλλογικό φαντασιακό της γαλλικής κοινωνίας για τριάντα περίπου χρόνια, ήταν ο Benjamin Stora. Η πρώτη του μελέτη σχετικά με την πρόσληψη και τη μνήμη του πολέμου της Αλγερίας από τη γαλλική κοινωνία εκδόθηκε υπό τον τίτλο: “La gangrène et l'oubli, la mémoire de la guerre

²¹⁷ Γιώργος Κόκκινος, *ο.π.*, σ. 119.

d'Algérie,”*²¹⁸, στον οποίο αναλύεται η επιβεβλημένη πολιτική της Λήθης αναφορικά με τα γεγονότα καθώς και η άρνηση της Γαλλίας να αντιμετωπίσει το τραυματικό παρελθόν επιβάλλοντας μια πολιτική καταπιεσμένης μνήμης. Το δεύτερο βιβλίο του σχετικά με τη μνήμη, “*imaginaires de guerre*”, είναι μια συγκριτική μελέτη της μνήμης του γαλλικού πολέμου στο Βιετνάμ και την Αλγερία και της μνήμης του αμερικανικού πολέμου στο Βιετνάμ. Μεγάλο μέρος του βιβλίου μελετά πως η μνήμη των πολέμων και οι κοινωνικές τους αναπαραστάσεις έχουν αποτυπωθεί στο συλλογικό φαντασιακό μέσα από τις κινηματογραφικές ταινίες.²¹⁹

Το ντοκιμαντέρ του Stora “*Les années algériennes*” (1991) αποτέλεσε έναν συγκερασμό πολλαπλών, ετερόκλητων οπτικών, επιδιώκοντας να δημιουργήσει ένα μωσαϊκό αναπαραστάσεων και όχι μία γραμμική αφήγηση των γεγονότων, στα πλαίσια της ευρύτερης τάσης της εποχής για μία απομάκρυνση από τα επίσημα και θεσμικά αφηγήματα του πολέμου, σηματοδοτώντας τη στροφή προς μία νέα οπτική, παρουσιάζοντας τους Γάλλους και τους Αλγερινούς της καθημερινότητας οι οποίοι έζησαν τα γεγονότα στην περίοδο 1954-1962. Τα έργα του Benjamin Stora και κυρίως το “*Les années algériennes*” αποτέλεσαν τη θρυαλλίδα ενός νέου ιστοριογραφικού πνεύματος, ανοίγοντας το δρόμο για την έρευνα και την ενσωμάτωση νέων οπτικών του πολέμου της Αλγερίας, ενσωματώνοντας νέες φωνές, συμβάλλοντας στον πλουραλισμό της ιστορικής αφήγησης και αποτελώντας ορόσημο για τις δεκαετίες του 1980 και του 1990.²²⁰

1962-1992

Το Χρονικό μιας Προαναγγελθείσας Λήθης

Η πρώτη τριακονταετία μετά τη λήξη του πολέμου της Αλγερίας χαρακτηρίστηκε από μια συλλογική αμνησία της γαλλικής κοινωνίας. Η λήθη του πολέμου και το απωθημένο τραύμα σχετίζονται άμεσα με τις πολιτικές της μνήμης τις οποίες χρησιμοποίησε και επέβαλλε η κυβέρνηση De Gaulle αρχικά και ακολούθησαν οι υπόλοιπες κυβερνήσεις στη συνέχεια. Ο Πόλεμος της Αλγερίας αποτέλεσε για χρόνια ένα ζήτημα ταμπού για τη γαλλική κοινωνία και τις γαλλικές κυβερνήσεις έως τη δεκαετία του 1990. Για πολλά χρόνια (έως το 1999) ο πόλεμος της Αλγερίας αναφερόταν ως “ Τα γεγονότα της Αλγερίας” ή ως επιχειρήσεις της

²¹⁸ *Βλ. Benjamin Stora, *La gangrène et l'oubli, la mémoire de la guerre d'Algérie*, Paris, , La Découverte, 1991

²¹⁹ William B. Cohen, «The Algerian War and French Memory», *ο.π.*, σ. 489.

²²⁰ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 16-17.

αστυνομίας για την “διατήρηση της τάξης” (*maintien de l'ordre*). Ποιοι λόγοι συνέβαλλαν στην επιβολή της συγκεκριμένης πολιτικής από τις γαλλικές κυβερνήσεις και πώς εξηγείται η συλλογική λήθη του πολέμου;

Από το ξέσπασμα του πολέμου το 1954, οι επίσημες γαλλικές αρχές βρίσκονταν σε άρνηση. Αρνούνταν να δεχτούν ότι επρόκειτο για πόλεμο με το ίδιο σθένος που αρνούνταν να δουν τις βιαιότητες που διαπράττονταν. Τα αίτια αυτής της στάσης είναι πολιτικά, οικονομικά αλλά και κοινωνικά. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η Αλγερία αποτελούσε γαλλικό έδαφος και συνεπώς κομμάτι της Γαλλίας ήδη από το 1848 εν αντιθέσει με τις υπόλοιπες γαλλικές αποικίες. Διοικητικά υπαγόταν στο υπουργείο εσωτερικών έχοντας πάνω από ένα εκατομμύριο ευρωπαίους αποίκους, οι περισσότεροι εκ των οποίων θεωρούνταν Γάλλοι πολίτες.²²¹ Επομένως το να χαρακτηρίσει κανείς τα γεγονότα ως πόλεμο θα σηματοδοτούσε την αναγνώριση της διαμάχης ως μίας σύγκρουση δύο διακριτών εθνών, της Γαλλίας και της Αλγερίας, προσφέροντας στους Αλγερινούς εθνικιστές νομιμοποίηση και αναγνωρίζοντας κατ' επέκταση την Αλγερία ως ξεχωριστό έθνος. Αντ' αυτού, όπως δήλωνε ο πρόεδρος της Γαλλίας το 1954 Pierre Mendès-France με το ξέσπασμα του πολέμου, η Αλγερία ήταν “Γαλλία”.²²²

Οι σφαγές των Αρκί (Harkis) που ακολούθησαν το τέλος του πολέμου, η παθητική στάση της Γαλλίας μπροστά στις βιαιότητες που διαπράττονταν, η πολιτική της μη επέμβασης με την προσχηματική οπτική της διακινδύνευσης της συμφωνίας του Εβιάν, η ενοχική στάση των γαλλικών αρχών αναφορικά με τις κατηγορίες που τους προσάπτονταν για την εγκατάλειψη των Αρκί (Harkis) - με τις τραγικές συνέπειες που αναφέρθηκαν - οδήγησαν τη γαλλική κυβέρνηση στην απώθηση του τραύματος του πολέμου. Τα παραπάνω γεγονότα υποδεικνύουν τους λόγους για τους οποίους η γαλλική κυβέρνηση επέδειξε απροθυμία να μνημονεύσει τον πόλεμο και εξηγούν μία σειρά από αμνηστίες που χορηγήθηκαν (το 1962, 1966, 1968 και 1982), στο πλαίσιο της επίσημης διαγραφής της τραυματικής μνήμης του πολέμου της Αλγερίας και της εθνικής συμφιλίωσης.²²³

Επιπλέον, τα γεγονότα που αναφέρθηκαν, οι βιαιότητες των Γάλλων στον πόλεμο και οι σφαγές που ακολούθησαν, έπρεπε να αποσυρθούν από τη δημόσια σφαίρα καθώς σε πολιτικό επίπεδο θα αμαύρωναν την κατασκευασμένη εικόνα του De

²²¹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 35.

²²² William B. Cohen, «The Algerian War and French Memory», *ο.π.*, σ. 498-499.

²²³ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 115.

Gaulle ως του ανθρώπου που διεξήγαγε με επιτυχία την από-αποικιοποίηση.²²⁴ Απώτερος στόχος του De Gaulle ήταν να θέσει τις βάσεις και να εγκαινιάσει μία εποχή επίσημης Λήθης.²²⁵ Κάτι που κατάφερε με επιτυχία. Ακόμη και σε επίπεδο ιστοριογραφικής έρευνας, η πρόσβαση ιστορικών οι οποίοι ήθελαν να ερευνήσουν τα γεγονότα στα αρχεία του κράτους, ήταν απαγορευμένη. Συνεπώς, τα γεγονότα της περιόδου 1954-1962 δεν εγγράφηκαν στην επίσημη μνήμη του έθνους. Αντ' αυτού ξεχάστηκαν, καταδυόμενα στην άβυσσο μιας συλλογικής εθνικής αμνησίας.²²⁶

Εντούτοις, δεν ήταν μόνο ιδεολογικοί και πολιτικοί οι λόγοι που επέβαλλαν μια πολιτική Λήθης και μη αναγνώρισης των “γεγονότων” ως πόλεμο αλλά και οικονομικοί. Όπως αναφέρει ο Benjamin Stora, εάν η Γαλλία είχε αναγνωρίσει τον πόλεμο τότε θα ήταν αναγκασμένη να αποζημιώσει τους χιλιάδες πληγωμένων και τραυματισμένων στρατιωτών ανάμεσα στους 1.4 εκατομμύρια που πολέμησαν.²²⁷

Οι αλλαγές και οι μετασχηματισμοί στο κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1990 στη Γαλλία αλλά και διεθνώς, θα επιτρέψουν - όπως θα δούμε στη συνέχεια - την ανάδυση της καταπιεσμένης μνήμης του πολέμου στη δημόσια σφαίρα, φέρνοντας τη Γαλλία αντιμέτωπη με αυτό που ο David Shalk προσδιόρισε ως “το σύνδρομο της Αλγερίας” (*the algerian syndrome*).²²⁸

1992-2002

Η Δεκαετία της Αφύπνισης

Η δεύτερη περίοδος (1992-2002) αποτελεί ορόσημο για την ιστοριογραφία του πολέμου της Αλγερίας καθώς το τραύμα του πολέμου αναδύεται στην επιφάνεια διεκδικώντας τη θέση του στο δημόσιο λόγο. Η δεκαετία του 1990 θα εγκαινιάσει σε διεθνές επίπεδο μία εποχή μνήμης καθώς το τέλος του ψυχρού πολέμου θα επιτρέψει σε αρκετές χώρες να επαναπροσδιορίσουν τις σχέσεις τους με το παρελθόν, αντιμετωπίζοντας η καθεμιά τα ιστορικά κληροδοτήματα του παρελθόντος σε ένα ευρύτερο πλαίσιο μετασχηματισμού των πολιτικών της μνήμης.²²⁹

Στην περίπτωση της Γαλλίας το νέο κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1990 θα σηματοδοτήσει το τέλος της “εμμονής” με τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο

²²⁴ Homer B. Sutton, «Postcolonial Voices: Vindicating the Harkis», *ο.π.*, σ. 232.

²²⁵ Geraldine Enjelvine, *ο.π.*, σ. 115.

²²⁶ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 6.

²²⁷ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 36.

²²⁸ James D. Le Sueur and William B. Cohen, «France and Algeria: From Colonial Conflicts to Postcolonial Memories», *Historical Reflections* 28 (2002) 139.

²²⁹ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, *ο.π.*, σ. 154.

και αυτού που ο Henry Rouseau είχε ονομάσει “σύνδρομο Βισύ”, “Vichy syndrome”. Σημείο καμπής θα αποτελέσει η τελευταία “μεγάλη δίκη μνήμης” στη Γαλλία η οποία σχετίζεται με τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η δίκη του Maurice Paron.²³⁰ Η δίκη του Paron το 1997, ο οποίος καταδικάστηκε (το 1998) για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, θα φέρει στην επιφάνεια το “σύνδρομο της Αλγερίας” και τη γαλλική πολιτεία αντιμέτωπη με τις μνήμες του πολέμου. Κατά τη διάρκεια της δίκης, ήρθε στο φως η εμπλοκή του Paron στην αιματηρή καταστολή της διαδήλωσης των Αλγερινών από τη γαλλική αστυνομία, στις 17 Οκτωβρίου 1961 στο Παρίσι, του οποίου τελούσε τότε αστυνομικός διοικητής.²³¹ Ο Θάνατος του François Mitterand το 1996, η δίκη του Maurice Paron το 1997, και η επιστροφή της αριστεράς στην εξουσία με τον Lionel Jospin, διευκόλυναν την ανάδυση των συζητήσεων για την πρόσληψη της μνήμης του πολέμου της Αλγερίας²³² στρέφοντας τη γαλλική κυβέρνηση προς μία νέα πολιτική εθνικής αναγνώρισης, πολιτικής και πολιτισμικής ενσωμάτωσης των “επαναπατρισμένων κοινοτήτων”, όπως των Αρκί (Harkis). Η εκκίνηση θα γίνει με την αναγνώριση του πολέμου της Αλγερίας το 1999 και θα κορυφωθεί από το 2000 και έπειτα καθώς οι πιέσεις και οι διεκδικήσεις των Αρκί (Harkis) και των οργανώσεων που τους εκπροσωπούν θα ενταθούν, στην προσπάθειά τους να αρθρώσουν τον δικό τους Λόγο, δημιουργώντας το δικό τους αφήγημα και διεκδικώντας ως μνημονική κοινότητα, το δικαίωμα να αποτυπώσουν στη δημόσια σφαίρα τις δικές τους κοινωνικές αναπαραστάσεις, στην προσπάθεια συγκρότησης της ταυτότητάς τους και της ένταξής τους στο εθνικό αφήγημα.

Από ακαδημαϊκή σκοπιά, η δεκαετία του 1990 υπήρξε μάρτυρας ανανέωσης του ενδιαφέροντος για ενασχόληση με την ιστορία της αποικιοκρατίας και της μετά-αποικιοκρατίας με ιδιαίτερη αναφορά στην περίπτωση της Αλγερίας.²³³

2002...

Re-membling

Οι πολιτικές χρήσεις της μνήμης από τη γαλλική κυβέρνηση (ανέγερση μνημείων, αναγνώριση προσφοράς των Αρκί (Harkis) και των προγόνων τους, υλικές αποζημιώσεις για τα δεινά που υπέφεραν, δημόσιες εκδηλώσεις μνήμης και

²³⁰ Jo McCormack, «Social Memories in (Post) colonial France: Remembering the Franco-Algerian War». *Journal of Social History* 44 (2011) 1.131.

²³¹ Εφημ. *Καθημερινή*, ο.π., 10.01.2016.

²³² Jo McCormack, ο.π., σ. 1133.

²³³ Claire Eldridge, ο.π., σ. 7.

εορτασμοί επετείων, θέσπιση ημέρας εθνικής αναγνώρισης των Αρκί (Harkis) κ.α), θα συγκροτήσουν το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο οι Αρκί (Harkis) θα προσπαθήσουν να επινοήσουν τον εαυτό τους. Η γενιά της σιωπής θα δώσει τη θέση της στη γενιά των διεκδικήσεων. Η Τρίτη (εν εξελίξει) περίοδος (2002 έως σήμερα) αποτελεί το αποκορύφωμα μια μακράς και συνεχιζόμενης διαδικασίας συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis), καθώς η συλλογική μνήμη (το τραύμα του πολέμου προϊόν διεργασίας συλλογικού πένθους, ανάμνησης, πρόσληψης του παρελθόντος, κοινής εμπειρίας και όσων στοιχείων συνέβαλλαν στη συγκρότηση των Αρκί Harkis ως κοινότητας μνήμης²³⁴) - *memory community*- εγγράφεται στο φαντασιακό της γαλλικής κοινωνίας σε μία προσπάθεια ενσωμάτωσής τους στο εθνικό γαλλικό αφήγημα.

Από το 2001 κι έπειτα, η γαλλική κυβέρνηση επέσπευσε τις διαδικασίες του ανοίγματος των σχετικών αρχείων του πολέμου της Αλγερίας, διευκολύνοντας τις μελέτες στα επόμενα χρόνια. Παράλληλα, την ίδια περίοδο, άνοιξε το θέμα της χρήσης των βασανιστηρίων από το γαλλικό στρατό, κατά τη διάρκεια του πολέμου, έπειτα από τη δημοσίευση της μαρτυρίας της Louise Ighilariz.²³⁵ (βλ. παραπάνω).

Ο νόμος Mekachera του 2005 (βλ. παραπάνω) θα φέρει στο προσκήνιο τις πολιτικές χρήσεις της μνήμης και τον αμφίσημο ρόλο της δικαιοσύνης στην ιστορία, προκαλώντας έντονες συζητήσεις και αντιδράσεις στη δημόσια σφαίρα καθώς ανέκυψε το σοβαρό ζήτημα ποινικοποίησης της ιστορικής σκέψης και του ελεύθερου λόγου. Κάτι ανάλογο είδαμε προσφάτως και στην ελληνική κοινωνία με τη δίκη του Χάιντς Ρίχτερ. Ευτυχώς η υπόθεση της δίκης είχε αίσιο τέλος, όπως ευτυχές ήταν και το γεγονός της απόσυρσης του επίμαχου άρθρου 4 στη Γαλλία το 2005, διατηρώντας την ακαδημαϊκή (και όχι μόνο) ιστορική κοινότητα, έναν τόπο ελεύθερης έκφρασης και κυρίως ένα χώρο συνεχούς και αδιάλειπτου αναστοχασμού πάνω σε ιστορικά ζητήματα, δίχως την επιβολή του φόβου της ποινικοποίησης οποιασδήποτε ιστορικής σκέψης εκφράζεται με επιχειρήματα και τίθεται σε κρίση, σε συζήτηση και σε δημόσιο διάλογο, μακριά από κάθε δικαστική αίθουσα.

Το 2003 εκδόθηκαν τέσσερις αυτοβιογραφίες (οι οποίες συγχρόνως αποτελούν και συλλογικές βιογραφίες “*collective autobiographies*”) από τέσσερις κόρες Αρκί (Harkis). Πρόκειται για τις: Hadjila Kemoum, Zahia Rahmani, Dalila Kerchouche και Fatima Besnaci-Lancou. Οι αφηγήσεις των τεσσάρων γυναικών θα λειτουργήσουν ως

²³⁴ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 160.

²³⁵ Εφημ. *Καθημερινή*, *ο.π.*, 10.01.2016.

φορείς πολιτισμικής μνήμης στοχεύοντας σε μία διττή αποκατάσταση των Αρκί (Harkis) - ως πατεράδων και ως Γάλλων -, επιδιώκοντας ταυτόχρονα να δώσουν ένα τέλος στην ντροπιαστική κληρονομιά που συνοδεύει την κόρη ενός Αρκί (Harki) χαρακτηρίζοντάς την ως κόρη προδότη.²³⁶

Όπως θα δούμε στο κεφάλαιο της συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis), οι τέσσερις αυτοβιογραφίες θα διαδραματίσουν καταλυτικό ρόλο στη συγκρότηση της συλλογικής μνήμης των Αρκί (Harkis), λειτουργώντας ως φορείς μνήμης και ταυτόχρονα δημιουργώντας και εισάγοντας στη δημόσια σφαίρα ένα συλλογικό αφήγημα της πρόσληψης των γεγονότων της Αλγερίας. Η κοινότητα των Αρκί (Harkis) θα επιδιώξει να ενταχθεί στο επίσημο εθνικό αφήγημα και να δημιουργήσει τις δικές της αναπαραστάσεις του παρελθόντος στη δημόσια σφαίρα, διεκδικώντας τον έλεγχο της εικόνας της στο ευρύτερο πλαίσιο των “πολέμων μνήμης”²³⁷ (*memory wars*) που σαρώνουν τη Γαλλία.

²³⁶ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, *ο.π.*, σ. 155.

²³⁷ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 3.

7. Το Άκουσμα της Σιωπής

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσουμε τις διεργασίες μέσα από τις οποίες οι Αρκί (Harkis) αρθρώνουν για πρώτη φορά τον λόγο τους και αναδύονται στην επιφάνεια της δημόσιας σφαίρας. Θα παρακολουθήσουμε τη μετάβαση από τη “γενιά της σιωπής” στη γενιά των διεκδικήσεων και θα εξετάσουμε το ακτιβιστικό κίνημα των Αρκί (Harkis) και τη δυναμική που αναπτύσσεται. Πότε δημιουργούνται οι πρώτες οργανώσεις που εκπροσωπούν τους Αρκί (Harkis) και με ποιους τρόπους αρθρώνεται ο λόγος τους στη Γαλλία; Τι σηματοδοτεί ο ακτιβισμός των Αρκί (Harkis) για την πορεία της ενσωμάτωσής τους στη γαλλική κοινωνία; Που οδήγησαν οι απεργίες, οι κινητοποιήσεις και οι διαδηλώσεις των Αρκί (Harkis) στη δεκαετίες του 1970, και του 1990; Ποια στάση τηρεί η γαλλική κυβέρνηση και πότε ξεκινούν οι διαδικασίες αναγνώρισης και ενσωμάτωσης; Τι σηματοδοτούν οι διαδηλώσεις του 1975 και του 1991 για την πορεία της αναγνώρισης των Αρκί (Harkis) από τη γαλλική πολιτεία και τη διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητάς τους; Ποιες δυναμικές δημιουργούνται και με ποιους τρόπους φτάνουν οι φωνές των Αρκί (Harkis) στη δημόσια σφαίρα; Πως δημιουργούν την εικόνα τους και τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του πολέμου; Σε ποιο βαθμό οι φωνές που αρθρώνονται ταυτίζονται με την κοινότητα των Αρκί (Harkis) και πως θα επηρεάσουν τις μορφές των κινητοποιήσεων και τη συλλογική τους δράση;

Αμνησία ή Απουσία Μνημόνευσης;

Ο Κοινωνικός αποκλεισμός των Αρκί (Harkis), οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης στα στρατόπεδα και τους χώρους φιλοξενίας, η ζωή στο περιθώριο της ιστορίας, η καταπιεσμένη μνήμη μιας γενιάς η οποία επέλεξε να σιωπήσει και η επιβεβλημένη Λήθη αναφορικά με τα γεγονότα της Αλγερίας, λειτούργησαν ως ωρολογιακή βόμβα η οποία δεν θα αργούσε να εκραγεί, διασπείροντας τη συσσωρευμένη οργή της.

Η πολιτική συλλογικής αμνησίας του De Gaulle και η “γενναιοδωρία” που επέδειξε στην χορήγηση αμνησιών ακόμη και σε γνωστούς βασανιστές, δεν επέτρεψαν στη Γαλλία να αντιμετωπίσει το παρελθόν της και τα εγκλήματα που το συνόδευαν.²³⁸ Η σχέση της μητροπολιτικής Γαλλίας με τους Αρκί (Harkis) υπήρξε εξ' αρχής προβληματική. Οι Αρκί (Harkis) θύμιζαν στους Γάλλους την αποτυχία της συμφωνίας του Εβιάν με την οποία τερματίστηκε ο πόλεμος, καθώς το FLN δεν

²³⁸ James D. Le Sueur and William B. Cohen, *ο.π.*, σ. 139.

τήρησε την υπόσχεση να μην προβεί σε αντίποινα όσων είχαν υποστηρίξει τη Γαλλία, με αποτέλεσμα τις γνωστές φρικαλεότητες και τις σφαγές που ακολούθησαν.²³⁹ Έτσι, οι Αρκί (Harkis) σε επίπεδο πολιτικού συμβολισμού λειτουργούσαν ως μάρτυρες, ζώσες μνήμες ενός τραυματικού παρελθόντος. Ο γεωγραφικός αποκλεισμός των Αρκί (Harkis) στα στρατόπεδα συγκέντρωσης, μακριά από κάθε ίχνος κοινωνικής ζωής, η πολιτική της αμνησίας και οι άρνηση να χαρακτηριστούν τα γεγονότα ως πόλεμος στόχευαν στην μείωση της σημασίας της καταστροφής που προκάλεσε ο πόλεμος της Αλγερίας. Θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τη γαλλική πολιτική αναφορικά με τη διαχείριση της μνήμης του πολέμου και την αντιμετώπιση των Αρκί (Harkis) λέγοντας πως ό,τι είναι αθέατο είναι μη υπαρκτό. Το αθέατο δεν αποτελεί καν παρελθόν. Η ολοκληρωτική απουσία οποιονδήποτε κοινωνικών εκδηλώσεων, αναπαραστάσεων, εορτασμών μνήμης, επετείων και μνημείων στη δημόσια ζωή της Γαλλίας, στόχευαν στην σταδιακή αποδόμηση και απογύμνωση του ίδιου του γεγονότος του πολέμου από την ιστορική δυναμική του. Με έναν τρόπο η αμνησία ή καλύτερα η μη μνημόνευση θα ισοδυναμούσε με μη ύπαρξη. Όπως έλεγε ο Lucien Febvre για την κατασκευή ενός ιστορικού γεγονότος: «Πραγματεύομαι ένα γεγονός = κατασκευάζω. Αν προτιμάτε = παρέχω μία απάντηση σε ένα ερώτημα. Κι αν δεν υπάρχει ερώτημα δεν υπάρχει τίποτα». Δεν υφίσταται ιστορικό γεγονός παρά στο εσωτερικό μιας ιστορίας-προβλήματος.²⁴⁰ Η Γαλλία δεν έθετε ερωτήματα, απέφευγε τις αναφορές, οι Αρκί (Harkis) σιωπούσαν, θάβοντας τις μνήμες τους, αμίλητοι, αθέατοι, στις εσχατιές της ιστορίας, φαντάσματα ενός δυνάμει ανύπαρκτου πολέμου. Μέχρι την αφύπνιση της επόμενης γενιάς.

Εντούτοις, όπως αναφέρει η Claire Eldridge αναφορικά με τον πόλεμο της Αλγερίας, η απουσία οποιασδήποτε μορφής δημόσιας εκδήλωσης μνήμης και η προσοχή την οποία εξέλαβε, λειτούργησε ως συγκάλυψη μιας πλούσιας, λανθάνουσας, σταδιακά αναπτυσσόμενης, ανεπίσημης διεργασίας, η οποία προηγήθηκε της επίσημης πολιτικής, συντελώντας στην ανάδυση της μνήμης στη δημόσια σφαίρα.²⁴¹ Όπως σημειώνει ο Benjamin Stora, η πραγματική μνήμη αυτού του πολέμου... δεν έπαψε ποτέ να λειτουργεί. Κανένας άνθρωπος, καμία κοινωνία, κανένα άτομο δεν μπορεί να υπάρξει και να διαμορφώσει την ταυτότητά του σε

²³⁹ William B. Cohen, «The Algerian War and French Memory», *ο.π.*, σ. 498.

²⁴⁰ Ζακ Λε Γκοφ, *Ιστορία και Μνήμη*, Αθήνα, Νεφέλη, 1998, σ. 162.

²⁴¹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 12.

κατάσταση αμνησίας. Μία παράλληλη, ατομική μνήμη, πάντοτε βρίσκει καταφύγιο όταν οι δυνάμεις επιδιώκουν να την καταστήσουν αιχμάλωτη ή να την ξεχάσουν.²⁴²

Η δυναμική αυτών των αθέατων διεργασιών μετουσιώθηκε σε πράξη στη δεκαετία του 1970 και συγκεκριμένα το καλοκαίρι του 1975 όταν ένα κύμα διαδηλώσεων, αναταραχών και κινητοποιήσεων των Αρκί (Harkis) ξέσπασαν μέσα στα στρατόπεδα όπου διαβιούσαν, δημιουργώντας τεράστια προβλήματα στη γαλλική κυβέρνηση η οποία αναγκάστηκε να λάβει μέτρα. Οι πρώτες διαμαρτυρίες - και οι πιο αποτελεσματικές - ξεκίνησαν το 1975 από το στρατόπεδο Bias και γρήγορα διαδόθηκαν έως το Saint-Maurice-l'Ardoise και στη συνέχεια σε μερικούς δασικούς καταυλισμούς. Η επίδραση των κινητοποιήσεων ήταν τόσο αποτελεσματική που ανάγκασε τη γαλλική κυβέρνηση να παύσει τη λειτουργία των δύο τελευταίων στρατοπέδων, εκκινώντας τις διαδικασίες κλεισίματος και των δασικών καταυλισμών.²⁴³

1975

Η Πρώτη Κραυγή

Η δεκαετία του 1970 και κυρίως οι αναταραχές του 1975 θα αποτελέσουν ορόσημο για την κλιμάκωση των κινητοποιήσεων των Αρκί (Harkis), δημιουργώντας τις προϋποθέσεις ίδρυσης οργανώσεων, συλλόγων και συσσωματώσεων που θα λειτουργήσουν στο μέλλον ως φωνές εκπροσώπησης της κοινότητας των Αρκί (Harkis), συμβάλλοντας μέσω του ακτιβισμού, όχι μόνο στην ισχυροποίηση των διεκδικήσεών τους αλλά και στην συγκρότηση της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) διαμορφώνοντας παράλληλα τη συλλογική τους μνήμη.

Στις 22 Απριλίου 1975 ένας Αλγερινός, μέλος της ελίτ, ο M'hamed Laradji, ηγήθηκε των αναταραχών στο Bias. Δύο χρόνια νωρίτερα είχε ιδρύσει μία από τις πρώτες ενώσεις οργανωμένη από ένα Αλγερινό προς όφελος των επαναπατρισμένων Μουσουλμάνων: τη Συνομοσπονδία των επαναπατρισμένων Γάλλων-Μουσουλμάνων της Αλγερίας και των φίλων τους (CFMRAA). Μέχρι εκείνη τη στιγμή υπήρχαν μόνο οι Ενώσεις για τους επαναπατρισμένους Γάλλους-Μουσουλμάνους όπως η εθνική Ένωση Γάλλων της Βόρειας Αφρικής, του εξωτερικού και των φίλων τους (ANFANOMA) και η επιτροπή Parodi (Comité Parodi), οι οποίες δεν ήταν

²⁴² Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 12-13.

²⁴³ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 146.

οργανωμένες και στελεχωμένες από τους ίδιους τους επαναπατρισμένους.²⁴⁴ Ο Laradji ξεκίνησε το 1974 απεργία πείνας στο Ένρεux η οποία επεκτάθηκε στη Lille, στο Longwy, στο Saint-Étienne καταλήγοντας στην εκκλησία της Madeleine στο Παρίσι έχοντας την υποστήριξη πολλών Αρκί (Harkis) οι οποίοι διαδήλωναν δηλώνοντας την υποστήριξή τους. Το γεγονός έλαβε μεγάλη δημοσιότητα όταν ο Valérie Giscard d'Estaing έφτασε για να επιβεβαιώσει το προσωπικό ενδιαφέρον του προέδρου για τους Γάλλους-Μουσουλμάνους.²⁴⁵ Ποια ήταν τα κύρια αιτήματα των Αρκί (Harkis) στις διαδηλώσεις και τις αναταραχές που ξέσπασαν το 1975;

Οι διαδηλώσεις του 1975 έφεραν για πρώτη φορά στο φως της δημοσιότητας, γνωστοποιώντας στην κοινή γνώμη, την κατάσταση που επικρατούσε στα στρατόπεδα των Αρκί (Harkis). Οι μήνες από τον Μάιο έως τον Ιούλιο του 1975 είδαν μέλη της κοινότητας των Αρκί (Harkis) να εμπλέκονται σε κινητοποιήσεις, πορείες, απεργίες, κλείσιμο δρόμων και καταλήψεις συμβολικών κτιρίων μέσα στα στρατόπεδα και στους δασικούς καταυλισμούς, ξεκινώντας από το Bias μέχρι την εξάπλωσή τους και σε άλλους χώρους. Τα αιτήματα των Αρκί (Harkis) αφορούσαν τις εκκλήσεις για οριστικό κλείσιμο των στρατοπέδων, τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στους δασικούς καταυλισμούς και αξίωναν τη λήψη μέτρων που θα διευκόλυναν την ενσωμάτωσή τους.²⁴⁶

Μία ακόμη πτυχή των κινητοποιήσεων ήταν ότι η κοινότητα των Αρκί (Harkis) αντιδρούσε στον διττό αποκλεισμό της, δηλώνοντας την αντίθεσή τους απέναντι στην εξορία τους από την Αλγερία αφενός και αφετέρου απέναντι στην απόρριψη τους από τη Γαλλία. Για την πλειοψηφία των διαδηλωτών όμως, ήταν οι καθημερινές συνθήκες επιβίωσης που τους ώθησαν να αναλάβουν δράση.²⁴⁷ Οι συνθήκες στα δύο εναπομείναντα στρατόπεδα (Bias και Saint-Maurice-l'Ardoise) και στους δασικούς καταυλισμούς επιδεινώνονταν σημαντικά καθώς οι κτιριακές εγκαταστάσεις που είχαν δημιουργηθεί και προορίζονταν για προσωρινή χρήση ως καταφύγια και ως χώροι στέγασης, λειτουργούσαν πλέον για πάνω από δύο δεκαετίες. Σύμφωνα με την ετήσια αναφορά του Bias το 1972, αιτούνταν να εγκατασταθούν ντους στα σπίτια των Αρκί (Harkis) αντί των δημοσίων λουτρών που υπήρχαν και για τα οποία απαιτούνταν να πληρώνουν για τη χρήση τους, ζητούσαν την απολύμανση των κτιρίων, την εγκατάσταση φωτισμού στους δρόμους, την προσθήκη λεωφορείου στη

²⁴⁴ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 146-147.

²⁴⁵ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 147.

²⁴⁶ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 139-140.

²⁴⁷ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 140.

διπλανή πόλη Villeneuve και την αποκατάσταση του δημοσίου τηλεφώνου καθώς το προηγούμενο είχε καταστραφεί μυστηριωδώς αρκετούς μήνες πριν.²⁴⁸

Ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση εξέθρεψαν επίσης ρατσιστικές συμπεριφορές απέναντι στους Αρκί (Harkis), κατασκευάζοντας την εικόνα του “άλλου”, εντείνοντας τις δυσκολίες, καθώς τα παιδιά που μεγάλωσαν μέσα στα στρατόπεδα ενηλικιώνονταν πια. Περιγράφοντας το Saint-Maurice-l’Ardoise το 1975, η *Le Monde* αναφερόταν σε αυτό ως ένα «αληθινό γκέτο» το οποίο «φυσικά και ηθικά» απομόνωνε τους Αρκί (Harkis) από τον υπόλοιπο πληθυσμό, ενισχύοντας την αντίληψη ότι η κοινότητα των Αρκί (Harkis) ήταν διαφορετική από τον υπόλοιπο γαλλικό πληθυσμό. Σύμφωνα με έναν πρώην κάτοικο του Bias, οι Αρκί (Harkis) στα στρατόπεδα αντιμετωπίζονταν ως παρίες.²⁴⁹

Το βάρος, η αγανάκτηση και η απογοήτευση της επόμενης γενιάς ήταν ακόμη πιο ισχυρές, καθώς παιδιά τα οποία είχαν γεννηθεί στη Γαλλία και δεν γνώρισαν ποτέ την Αλγερία, γίνονταν αποδέκτες ρατσιστικών συμπεριφορών και κοινωνικών διακρίσεων. Απαγορεύσεις εισόδου σε καφετέριες και νυχτερινά μαγαζιά, δυσκολίες στην εύρεση εργασίας λόγω καταγωγής είναι μερικά από τα περιστατικά που έχουν αναφερθεί και τους ακολουθούσαν στην καθημερινότητά τους. Όπως ανέφεραν οι τέσσερις νεαροί οι οποίοι κράτησαν όμηρο τον διευθυντή του στρατοπέδου Saint-Maurice-l’Ardoise κατά τη διάρκεια των αναταραχών του 1975, πάγιο αίτημά τους ήταν: «Θέλουμε να είμαστε Γάλλοι ολοκληρωτικά και όχι μισοί Γάλλοι».²⁵⁰

Ένα από τα βασικά αιτήματά τους ήταν όπως αναφέρθηκε το κλείσιμο των στρατοπέδων, τα οποία αποτελούσαν το σύμβολο της περιθωριοποίησης, θυμίζοντας συνεχώς τη «μη γαλλικότητα» των Αρκί (Harkis). Η νίκη φάνηκε να έρχεται στις 6 Αυγούστου 1975, όταν η κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι το Saint-Maurice-l’Ardoise θα σταματούσε να λειτουργεί έως το τέλος του 1976. Δύο μέρες μετά, ο πρώτος από τους 744 ανθρώπους που ζούσαν ακόμη εκεί, αναχώρησε. Οι τελευταίες οικογένειες εγκατέλειψαν το στρατόπεδο 14 μήνες αργότερα, στις 22 Οκτωβρίου 1976, λίγο πριν κατεδαφιστεί. Όπως αναφέρει η Claire Eldridge, εγκαινιάστηκε έτσι μια νέα προσέγγιση της γαλλικής κυβέρνησης απέναντι στους Αρκί (Harkis), αυτή της διασποράς “dispersal”.²⁵¹ Εντούτοις, οι πραγματικές αλλαγές που επέφερε η νέα πολιτική της διασποράς δεν ήταν όσο ριζοσπαστικές φάνηκαν αρχικά. Οι κάτοικοι

²⁴⁸ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 140.

²⁴⁹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 140.

²⁵⁰ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 141.

²⁵¹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 142.

του Saint-Maurice l'Ardoise για παράδειγμα απλά μεταφέρθηκαν σε κοντινές τοποθεσίες, οι οποίες διατίθεντο και ήταν υπό την παρακολούθηση του κράτους. Κατά τον ίδιο τρόπο, οι εναπομείναντες κάτοικοι του Bias είδαν τη γη που διέμεναν να πωλείται στο δήμο, να αναβαπτίζεται ως “Hameau Astor” και να λειτουργεί ως συγκρότημα εργατικών κατοικιών. Όσοι δεν κατανεμήθηκαν από το κράτος σε άλλες περιοχές, συνέχισαν να ζουν στις εγκαταστάσεις στη δεκαετία του 1980, ενώ όσοι μετακινήθηκαν, παρέμειναν ουσιαστικά σε άμεση γειτνίαση με τους προηγούμενους χώρους φιλοξενίας και συνεπώς στο περιθώριο της κοινωνίας.²⁵²

Εντούτοις, υπήρχαν περιπτώσεις στις οποίες η γκετοποίηση μιας περιοχής παρουσίαζε για τους ανθρώπους που ζούσαν μαζί ορισμένα πλεονεκτήματα, δεδομένης της αντιμετώπισης που γνώριζαν από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο. Γι' αυτούς τους ανθρώπους, τις γυναίκες, τους άντρες και τα παιδιά που ζούσαν μαζί, η αίσθηση της οικειότητας και του ανήκειν σε μία κοινότητα είχαν σφυρηλατηθεί μέσα στα χρόνια. Τα γκέτο προσέφεραν επομένως μία αίσθηση προστασίας από εξωγενείς κινδύνους, καθώς μείωναν τις πιθανότητες να υποστεί κανείς διακρίσεις και να έρθει αντιμέτωπος με ρατσιστικές συμπεριφορές. Αντιθέτως, δημιουργούσαν έναν χώρο αμοιβαίας αποδοχής και αναγνώρισης μεταξύ των μελών. Συνεπώς, ακόμη κι αν η εγκατάλειψη του στρατοπέδου σήμαινε το πέρασμα σε καλύτερες συνθήκες διαβίωσης, προσφέροντας την ευκαιρία μιας νέας ζωής, για κάποιους - όπως για την τριαντα-εννιάχρονη Akila - ήταν κάτι πολύ δύσκολο. Η οικογένειά της, όπως η ίδια εξηγούσε, απλά δεν είχε τις δυνάμεις να αντιμετωπίσει έναν «δεύτερο ξεριζωμό».²⁵³

Οι διαδηλώσεις του 1975 επέφεραν δραματικές αλλαγές στις ζωές των Αρκί (Harkis). Ως μία πρώτη μορφή συλλογικής δράσης αποτέλεσε σημαντικό μελλοντικό παράδειγμα, καθώς είδαν την αποτελεσματικότητα της διαμαρτυρίας ως μορφής συλλογικής δράσης και αναγνώρισαν την αξία και την αναγκαιότητα των πολιτικά ενεργών ενώσεων. Το αίσθημα της χειραφέτησης τούς δημιούργησε μία αίσθηση του πιθανού, έστω και περιορισμένα, αν αναλογιστεί κανείς το τραυματικό παρελθόν και την πραγματικότητα που τους επεφύλασσε έως τώρα.²⁵⁴

²⁵² Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 142.

²⁵³ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 143.

²⁵⁴ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 148.

Φωνές των Αρκί (Harkis)

Οργανώσεις-Ενώσεις-Σύλλογοι-Συσσωματώσεις

Μία από τις μορφές που πρωτοστάτησαν και αναδείχθηκαν μέσα από τις κινητοποιήσεις και τις διαδηλώσεις του 1975 ήταν ο M'hamed Laradji. Ο Laradji θα αποτελέσει τον συνδετικό κρίκο ανάμεσα στους ακτιβιστές και τις αρχές όσο εκτυλίσσονταν τα γεγονότα του 1975. Σημαντικός παράγοντας που του επέτρεψε να επιτελέσει το ρόλο του συνομιλητή εκπροσωπώντας την κοινότητα των Αρκί (Harkis) ήταν η πρότερη εμπειρία του καθώς ήταν ο ιδρυτής και ηγέτης της CMFRAA.²⁵⁵

Η CMFRAA αποτελούσε μία από τις οργανώσεις -οργανωμένες από τους Αρκί (Harkis) - που είχαν εμφανιστεί στη δεκαετία του 1970 και οι οποίες είχαν αποκοπεί και διαχωρίσει τη θέση τους από την υπάρχουσα νόρμα της εποχής που επέτρεπε σε άλλες, εξωτερικές φωνές να μιλούν για λογαριασμό της κοινότητάς τους. Μία από τις πρώτες τέτοιες οργανώσεις ήταν η MADRAN η οποία είχε ιδρυθεί το 1971 με πρόεδρο τον Ahmed Kaberseli. Σύντομα ενισχύθηκε από το εθνικό Μέτωπο Γάλλων επαναπατρισμένων ισλαμικού θρησκειύματος (FNRFCI) υπό την ηγεσία του Ahmed Djebbour, με την στενή συμμετοχή του Jean-Claude Khiari και τη σύμπραξη της εθνικής Ένωσης Παλαιών Γάλλων πολεμιστών ισλαμικού θρησκειύματος (UNACFCI) υπό την καθοδήγηση του Αρχηγού Rabah Khelif. Μαζί με την οργάνωση του Laradji, αυτές οι συλλογικότητες εμφύσησαν ένα νέο δυναμισμό και μια αίσθηση αυτονομίας στο εσωτερικό της κοινότητας των Αρκί (Harkis).²⁵⁶

Εντούτοις η πραγματικότητα αποδείχθηκε διαφορετική. Πίσω από τη ραγδαία εμφάνιση και εξάπλωση του δικτύου ενώσεων κρυβόταν μία πιο σύνθετη κατάσταση, ένα μείγμα συνέχειας και αλλαγής αναφορικά με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις των Αρκί (Harkis) στη δημόσια σφαίρα, συγκροτώντας το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ξεδιπλώνονταν τα γεγονότα του 1991 που θα δούμε στη συνέχεια. Πιο συγκεκριμένα, κανένας από τους νέους εκπροσώπους των Αρκί (Harkis) δεν ήταν στην πραγματικότητα Αρκί (Harkis)²⁵⁷ –με την στενή πρωταρχική έννοια του όρου, λαμβάνοντας υπόψη χαρακτηριστικά όπως η ταξική ένταξη, και η θέση από την οποία υπηρέτησαν και όχι με τη μετέπειτα εξέλιξη της σημασίας του όρου). Τι εννοούμε. Για παράδειγμα ο Khelif είχε υπηρετήσει στο γαλλικό στρατό αλλά αυτό αποτελούσε στρατιωτική επαγγελματική καριέρα και διαφέρει από τις βοηθητικές

²⁵⁵ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 144.

²⁵⁶ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 144.

²⁵⁷ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 144.

μονάδες που συγκρότησαν οι Αρκί (Harkis), οι οποίες είχαν διαφορετικά χαρακτηριστικά. Κάποιοι άλλοι, όπως ο Laradji είχαν ένα παρελθόν το οποία πολιτικά και διοικητικά σχετιζόταν με τις αποικιακές αρχές. Ο Djebbour είχε υπηρετήσει ως βοηθός στο Αλγέρι. Κοινός τόπος ήταν το ενδιαφέρον τους για τους Αρκί (Harkis), εντούτοις, το χάσμα ανάμεσα σε αυτούς τους ηγέτες και σε όσους επεδίωκαν να εκπροσωπήσουν υποδηλώνεται από την κυριαρχία του όρου “Γάλλος-Μουσουλμάνος” έναντι του όρου “Αρκί” (Harkis) στις ονομασίες των ενώσεών τους, στις δημόσιες δηλώσεις και στις έντυπες αναφορές τους (φυλλάδια ή περιοδικά που εξέδιδαν κάποιες οργανώσεις).²⁵⁸ Το σημαντικό πρόβλημα των Αρκί (Harkis) ήταν ότι οι φωνές τους είχαν διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά από τις εμπειρίες τους. Ο λόγος τους και κατ’ επέκταση η εκπροσώπησή τους, αρθρώθηκε από μία ελίτ ανθρώπων οι οποίοι γρήγορα θα έδειχναν ότι τα πραγματικά τους κίνητρα δεν ήταν τόσο η αληθινή εκπροσώπηση της κοινότητας και η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των Αρκί (Harkis), αλλά η πολιτική ανέλιξη στη δημόσια ζωή και η τελική επικράτηση μίας οργάνωσης ως επίσημου φορέα εκπροσώπησης. Αυτό είχε ως συνέπεια τη δημιουργία πολλών μικρότερων οργανώσεων οι οποίες λειτουργούσαν περισσότερο σε τοπικό επίπεδο δίχως να γίνει εφικτή μία σοβαρή, οργανωμένη επίσημη, αληθινή φωνή των Αρκί (Harkis).²⁵⁹

Οι εσωτερικές διαμάχες, οι διαφορετικές πολιτικές, οι έριδες μεταξύ των οργανώσεων καθώς και οι ανταγωνισμοί που αφορούσαν τη λήψη επιδοτήσεων δεν άργησαν να φανούν, αντανakλώντας τις αδυναμίες τους.²⁶⁰ Το δίκτυο ενώσεων εκπροσώπησης και οι οργανώσεις που ραγδαία εμφανίστηκαν και εξαπλώθηκαν στη δεκαετία του 1970 δεν μπόρεσαν να μετουσιώσουν σε έργα τη δυναμική των διαδηλώσεων του 1975. Η ελπίδα και η προσδοκία που ήρθαν ως απόρροια της συλλογικής φωνής των Αρκί (Harkis) το 1975, η οποία για πρώτη φορά αρθρώθηκε δημόσια, όχι από τη γενιά της σιωπής αλλά από τη νέα γενιά των διεκδικήσεων, δεν θα διατηρηθούν ζωντανές. Οι πολιτικές σκοπιμότητες και κυρίως τα διακριτά χαρακτηριστικά μεταξύ ηγετών και κοινότητας θα υπερισχύσουν της ενότητας.

Εντούτοις, η αρχή είχε γίνει, οι Αρκί (Harkis) δεν ήταν πια σιωπηλοί, ίσως έμαθαν πρώτα να φωνάζουν και μετά να μιλούν, ίσως ήταν ένα κοινωνικό αντανakλαστικό που οφείλεται στην καταπιεσμένη μνήμη η οποία μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν έβρισκε

²⁵⁸ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 144-145.

²⁵⁹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 145.

²⁶⁰ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 145.

διαφυγή παρά μόνο στο αλκοόλ, και στα ξεσπάσματα βίας. Οι γονείς έδωσαν τη θέση στις κόρες και στους γιους τους, αφήνοντας τα παιδιά τους να διαχειριστούν το διπλό φορτίο του παρελθόντος. Το τραύμα των γονιών τους, και το δικό τους προσωπικό μαρτύριο μιας ιστορίας που δεν γνώρισαν αλλά βίωναν “αναχρονιστικά”. Και το έκαναν φωνάζοντας. Η πρώτη αυτή φωνή μπορεί να μην είχε τα αποτελέσματα που επιθυμούσαν αλλά πέτυχε έναν σημαντικό στόχο. Και αυτός ήταν να ακουστεί. Η κραυγή των Αρκί (Harkis) θα χαθεί αρχικά στο φαράγγι της ιστορίας, για να βγει δυνατότερη λίγο μετά, αντηχώντας προς όλες τις κατευθύνσεις.

Η δεκαετία του 1980 είδε το ακτιβιστικό κίνημα των Αρκί (Harkis) να εξασθενεί, γεγονός που τους οδήγησε να στραφούν στην κοινότητα των *pieds-noirs*, επιδιώκοντας στο πλαίσιο της κοινής δράσης να συγκροτήσουν το δικό τους αφήγημα και να διαμορφώσουν οι ίδιοι τη δημόσια εικόνα τους. Η κοινή δράση δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα καθώς τα πλεονεκτήματα και τα οφέλη δεν ήταν ισομερώς κατανεμημένα, αφήνοντας τους Αρκί (Harkis) θεατές της εικόνας τους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αυξανόμενης δυσaráσκειας, αποκλεισμού από τη δημόσια σφαίρα και αδυναμίας συγκρότησης ενός συλλογικού αφηγήματος των Αρκί (Harkis), θα δημιουργηθούν οι συνθήκες που θα οδηγήσουν στις διαδηλώσεις του 1991 οι οποίες θα σηματοδοτήσουν μια νέα εποχή για την αναγνώρισή τους, τη συγκρότηση της ταυτότητάς τους και τη διαμόρφωση της συλλογικής τους μνήμης.²⁶¹

1991

Οι Φωνές Αντηχούν

Η αδυναμία αυτοπροσδιορισμού και συγκρότησης ενός συλλογικού αφηγήματος μέσω μιας “αυτόνομης φωνής” που θα αντηχούσε στη δημόσια σφαίρα και θα καθιστούσε τους Αρκί (Harkis) “σκηνοθέτες” της εικόνας τους, χαμήλωσε σταδιακά την ένταση με την οποία ακούστηκε η πρώτη φωνή των Αρκί (Harkis) το 1975. Εντούτοις, η συλλογική δράση και οι διεργασίες τις οποίες έθεσαν σε κίνηση οι πρώτες κινητοποιήσεις της δεκαετίας το 1970 θα συμβάλουν στη διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis)²⁶², μέρος της οποίας θα αποτελέσουν οι διεκδικήσεις και οι διαδηλώσεις του 1991.

²⁶¹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 150.

²⁶² Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 118.

Η αποτυχία της γαλλικής κυβέρνησης να δώσει λύση στα προβλήματα και να αμβλύνει την ολοένα αυξανόμενη κοινωνική δυσарέσκεια των Αρκί (Harkis) - των παιδιών των Αρκί (Harkis) για να είμαστε σαφέστεροι - πυροδότησαν ένα κύμα διαμαρτυρίας και κινητοποιήσεων, το οποίο εκφράστηκε με απεργίες πείνας σε δημόσιους χώρους, πορείες διαμαρτυρίας και σποραδικά περιστατικά βίας κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού το 1991. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι απόγονοι των Αρκί (Harkis) έστησαν οδοφράγματα και έβαλαν φωτιές σε λάστιχα, στην προσπάθειά τους να ακουστούν, να εξέλθουν στη δημοσιότητα και να γνωστοποιήσουν την κατάστασή τους στα μέσα επικοινωνίας και ακολούθως στον κόσμο.²⁶³ Το καλοκαίρι του 1991 οι κόρες και οι γιοι των Αρκί (Harkis) ήρθαν επανειλημμένα σε σύγκρουση με τις αστυνομικές δυνάμεις διαδηλώνοντας βίαια απέναντι σε αυτό που περιέγραφαν ως χρόνια απαξίωσης από τις γαλλικές αρχές. Εξέφραζαν με αυτόν τον τρόπο τη σιωπή και την αποξένωση που βίωναν υποστηρίζοντας ότι η Γαλλία τούς όφειλε ένα χρέος για την αφοσίωση των γονιών τους.²⁶⁴

Ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά που διαφοροποιούσε τις μεγάλης κλίμακας διαδηλώσεις του 1991, συγκριτικά με τις ταραχές του 1975, ήταν η συνειδητή πλέον χρήση του όρου “Αρκί” (Harki) ως χαρακτηριστικό της ταυτότητας. Στην περιγραφή ενός κλεισίματος δρόμου στα πλαίσια της διαμαρτυρίας (τον Ιούλιο κατέλαβαν τον αυτοκινητόδρομο που οδηγούσε στην Ισπανία και άφηναν ελεύθερη τη διέλευση από τα διόδια)²⁶⁵, η Dalia αναφέρει ότι σταματούσαν τους οδηγούς των οχημάτων με σκοπό να τους ενημερώσουν για την κοινότητα των Αρκί (Harkis), δηλώνοντας με έμφαση το γεγονός πως προσδιορίζονταν ως Αρκί (Harkis), στο ευρύτερο πλαίσιο αναγνώρισης του “δικαιώματος στη διαφορετικότητα” (κάτι που είχε και στο παρελθόν επιδιωχθεί χωρίς επιτυχία με την πορεία το 1983 και το κίνημα των “*beur*”), καθώς τα παιδιά των Αρκί (Harkis) συνέχιζαν να βιώνουν διακρίσεις και κοινωνικούς αποκλεισμούς.²⁶⁶ Εάν το να είναι κανείς Γάλλος με όλα τα δικαιώματα που συνεπάγεται δεν αποτελούσε πλέον επιλογή, οι διαδηλωτές του 1991 ήθελαν τουλάχιστον να καθορίσουν τους όρους με τους οποίους θα ξεχώριζαν. Μέσα σε αυτό

²⁶³ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 118.

²⁶⁴ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 118-119.

²⁶⁵ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 145.

²⁶⁶ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 158.

το πλαίσιο, ο δημοσιογράφος Philippe Bernard παρατήρησε στους διαδηλωτές του 1991 μία “ξαφνική δίψα” για την “κρυμμένη ιστορία” της κοινότητάς τους.²⁶⁷

Μέσω μιας διαδικασίας επανα-οικειοποίησης του παρελθόντος, τα παιδιά των Αρκί (Harkis) στόχευαν σε μία αναδρομική απονομή ιστορικής δικαιοσύνης, ξαναγράφοντας το αφήγημα του παρελθόντος για τους γονείς τους. Η διαδικασία αυτή επαναπροσέγγισης του παρελθόντος θα συνέβαλλε επίσης και στην δική τους προσπάθεια να διαμορφώσουν τα χαρακτηριστικά συγκρότησης της ταυτότητάς τους στο παρόν. Η Saliha Telali για παράδειγμα έγραφε: «για να γίνω διαφορετική από τους γονείς μου, έπρεπε να νιώσω όπως εκείνοι», και συνέχιζε: «για να συνεχίσω το μονοπάτι μου στη ζωή, έπρεπε να μάθω τις ζωές τους».²⁶⁸ Τέτοιες προσπάθειες θεωρήθηκαν ως τρόποι να ξεπεραστεί η “κρίση ταυτότητας” που συνόδευε τα παιδιά των Αρκί (Harkis) οι οποίοι δεν μπορούσαν να νιώσουν ούτε Γάλλοι ούτε Αλγερινοί, ευρισκόμενοι περισσότερο στο μεταίχμιο, χαμένοι στη γη του πουθενά.²⁶⁹

Οι κινητοποιήσεις του 1991 θα δημιουργήσουν το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ξεκινήσουν οι διαδικασίες αναγνώρισης των Αρκί (Harkis) από το γαλλικό κράτος, σε μια “δεκαετία μνήμης” η οποία θα χαρακτηριστεί από την ανάδυση των Αρκί (Harkis) στη δημόσια σφαίρα στο ευρύτερο πλαίσιο αναστοχασμού του πολέμου της Αλγερίας και της μνήμης του.

Το Τέλος της Μακράς Χειμερίας Νάρκης

Μία δεκαετία περίπου μετά τη λήξη του πολέμου της Αλγερίας, η Γαλλία ζούσε στη Λήθη του, αφήνοντας τα ιστορικά υποκείμενα που θύμιζαν το τραύμα του παρελθόντος να περιπλανώνται στην περιφέρεια, στα στρατόπεδα, στους καταυλισμούς και σε κάποιες πόλεις του βορρά. Ο κοινωνικός και γεωγραφικός αποκλεισμός δεν επέτρεπε στους Αρκί (Harkis) να αρθρώσουν τον δικό τους Λόγο, με αποτέλεσμα να αδυνατούν ως κοινωνική ομάδα να δημιουργήσουν τις δικές τους κοινωνικές αναπαραστάσεις στη δημόσια σφαίρα, αφήνοντας σε άλλους τη δημιουργία της εικόνας τους, σε ένα κοινωνικό-πολιτικό-πολιτισμικό τοπίο το οποίο διαμορφωνόταν εν μέσω ενός πολέμου μνημών, στον οποίο η κάθε ομάδα στόχευε στη δικής της πρωτοκαθεδρία αναφορικά με τον έλεγχο των αναπαραστάσεων του παρελθόντος.

²⁶⁷ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 158.

²⁶⁸ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 158.

²⁶⁹ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 158.

Εντούτοις, η συνεχιζόμενη κοινωνική δυσарέσκεια και οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης στα στρατόπεδα, όπου κάποιες οικογένειες διέμεναν για πάνω από μία δεκαετία, οδήγησαν σε κλιμάκωση των αντιδράσεων των Αρκί (Harkis), οι οποίες εκφράστηκαν για πρώτη φορά με τις αναταραχές που ξέσπασαν στα στρατόπεδα το 1975. Το πρώτο αυτό κύμα αντιδράσεων το καλοκαίρι του 1975, ξεκίνησε από τους απογόνους των Αρκί (Harkis), οι οποίοι ως νεαροί ενήλικες σε αντίθεση με τους γονείς τους, είχαν μεγαλώσει και ζήσει όλη σχεδόν τη ζωή τους μέσα στα στρατόπεδα. Η πρώτη γενιά των Αρκί (Harkis) η οποία χαρακτηριζόταν από χαμηλό μορφωτικό επίπεδο καθώς κυριαρχούσε συνήθως η αγραμματοσύνη, δεν είχε το προνόμιο που ο Pierre Bourdieu ονόμαζε “κυρίαρχη γλώσσα” (*dominant language*).²⁷⁰ Ως εκ τούτου δεν την μιλούσαν, αλλά τους μιλούσαν σε αυτή. Εξ’ αιτίας αυτής τους της αδυναμίας να μεταφέρουν στα παιδιά τους το παρελθόν, είτε γιατί οι μνήμες ήταν τραυματικές είτε από ενοχές, ονομάστηκαν η “γενιά της σιωπής.”²⁷¹ Έτσι, ήταν οι απόγονοί τους εκείνοι οι οποίοι εμφανίστηκαν δημόσια για πρώτη φορά ως κοινότητα μνήμης και ως θύματα ιστορικών αδικιών, διαδηλώνοντας εναντίον της επιβεβλημένης απομόνωσης και των άθλιων συνθηκών διαβίωσης.²⁷² Οι διαμαρτυρίες, οι διαδηλώσεις και οι κινητοποιήσεις του 1975 οδήγησαν στο κλείσιμο των δύο εναπομεινάντων στρατοπέδων από την κυβέρνηση. Η ελπίδα αναπτερώθηκε και η προσδοκία για σταδιακή ενσωμάτωση και ισότιμη με τους υπόλοιπους Γάλλους αντιμετώπιση σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής έγινε ορατή. Η ραγδαία εμφάνιση ενώσεων, συλλόγων και συσσωματώσεων οι οποίοι επεδίωκαν την εκπροσώπηση των Αρκί (Harkis) και τη συνομιλία με τις αρχές κατέκλυσε τη δημόσια σφαίρα. Τα αποτελέσματα όμως δεν ήταν τα επιθυμητά. Τα πολιτικά κίνητρα και οι σκοπιμότητες δεν άργησαν να φανούν, αναδεικνύοντας ουσιαστικά τη σημαντικότερη ίσως αδυναμία αυτών των ενώσεων. Τον ελιτίστικο χαρακτήρα τους ο οποίος απέρριε από τα διακριτά κοινωνικά και ταξικά χαρακτηριστικά μιας ηγετικής-ηγεμονικής ελίτ εκπροσώπων.

Εντούτοις, ένα σημαντικό βήμα είχε γίνει. Παρά την αποτυχία των διαδηλώσεων της δεκαετίας του 1970 να επιτύχει τους πολιτικούς της στόχους, η φωνή των Αρκί

²⁷⁰ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 118.

²⁷¹ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 118.

²⁷² Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 118.

(Harkis) είχε ακουστεί για πρώτη φορά σθεναρά. Οι κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες δεν ήταν ακόμη ευνοϊκές. Η Γαλλική κοινωνία δεν ήταν ακόμη έτοιμη να αντιμετωπίσει το “σύνδρομο της Αλγερίας”. Η κοινότητα των Αρκί (Harkis) δεν κατάφερε να διατηρήσει τη δυναμική των διαδηλώσεων του 1975 και το κίνημα των συλλογικών ενώσεων αποδυναμώθηκε ή χάθηκε κατακερματισμένο σε τοπικά επίπεδα της κοινωνίας κατά τη δεκαετία του 1980. Παρ’ όλα αυτά η σπίθα είχε ανάψει. Οι κοινωνικές διεργασίες και οι ζυμώσεις που ξεκίνησαν από τα κάτω, μέσα στα στρατόπεδα, μέσα στους καταυλισμούς, διαμόρφωναν κοινές εμπειρίες, κοινές σκέψεις, συλλογικές δράσεις, σε μία άτυπη, ανεπίσημη, αόρατη από φάσμα της δημόσιας σφαίρας διαδικασία διαμόρφωσης συλλογικής μνήμης και ταυτόχρονης συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis), η οποία θα αναδυθεί στη δημόσια σφαίρα στη δεκαετία του 1990 διαμορφώνοντας τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του παρελθόντος.

Η δεκαετία του 1990 θα αποτελέσει μία τομή στην πρόσληψη του πολέμου της Αλγερίας καθώς σηματοδοτεί τη μετάβαση από τη Λήθη στη Μνήμη σε ένα στάδιο που ο Henry Roussio ονόμασε υπερμνησία (*Hyper-Memory*)²⁷³. Σε αυτό το πλαίσιο, οι Αρκί (Harkis) μέσω του ακτιβισμού, των διαδηλώσεων και των κινητοποιήσεων θα εμφανιστούν στη δημόσια σφαίρα. Η εποχή της Λήθης έχει τελειώσει. Το νέο κοινωνικό-πολιτικό πλαίσιο της Γαλλίας θα επιτρέψει την ανάδυση θεμάτων ταμπού και τη μελέτη τους. Η μνήμη των Αρκί (Harkis), ο ρόλος τους στον πόλεμο και η σταδιακή ένταξή τους στο εθνικό γαλλικό αφήγημα θα αποτελέσουν ζητήματα πολιτικών χρήσεων της μνήμης από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα. Τα γεγονότα του 1991 θα ενεργοποιήσουν τις θεσμικές διαδικασίες αναγνώρισης και ενσωμάτωσης των Αρκί (Harkis) από τη γαλλική πολιτεία. Οι Αρκί (Harkis) θα συγκροτήσουν την ταυτότητά τους και θα διαμορφώσουν τη συλλογική τους μνήμη σε μία διαρκή διαδικασία αλληλόδρασης μεταξύ ιστορίας και μνήμης μέσα στο κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, και πολιτισμικό περιβάλλον που τους επιτρέπει και καθορίζει πολλές φορές τον βαθμό ύπαρξής τους.

²⁷³ Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 9.

8. Πολιτικές Μνήμης και Συγκρότηση Ταυτότητων

Αποτυπώσεις της Μνήμης και Κοινωνικές Αναπαραστάσεις των Αρκί (Harkis) στη Δημόσια Σφαίρα

Στην τελευταία ενότητα θα εξετάσουμε την πορεία ενσωμάτωσης των Αρκί (Harkis) στο εθνικό γαλλικό αφήγημα στο πλαίσιο των πολιτικών της μνήμης των γαλλικών κυβερνήσεων που ξεκινούν από τη δεκαετία του 1990. Ποια είναι τα στάδια συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) και ποιος ο ρόλος των φορέων μνήμης σε αυτή τη διαδικασία; Πότε ξεκινούν οι διαδικασίες αναγνώρισης και ενσωμάτωσης των Αρκί (Harkis) στη γαλλική κοινωνία και πως λειτουργούν οι φορείς μνήμης σ' αυτές τις διεργασίες; Μέσα από ποιες διαλεκτικές σχέσεις συγκροτείται η ταυτότητα των ιστορικών υποκειμένων (στην προκειμένη περίπτωση των Αρκί Harkis); Πότε χρονικά ξεκινά στη Γαλλία το πλαίσιο αποδοχής της μνήμης του "άλλου". Πως προσλαμβάνεται στο επίσημο γαλλικό εθνικό αφήγημα η ετερότητα των εκάστοτε κοινωνικών ομάδων και πότε αλλάζει αυτή η πολιτική; Σε ποιο βαθμό η πολιτισμική ενσωμάτωση μπορεί να θεωρηθεί ολοκληρωμένη; Πως διαμορφώνεται η συλλογική μνήμη των Αρκί (Harkis) και πως αποτυπώνονται οι κοινωνικές τους αναπαραστάσεις στη δημόσια σφαίρα; Τι συμβαίνει σε επίπεδο πολιτικών συμβολισμών; Πως κατασκευάζεται η εικόνα του "άλλου" και πως εγγράφεται στο συλλογικό φαντασιακό; Ποια η λειτουργία των μνημονικών τόπων στη δημόσια ζωή και πως επιδρούν στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης της κοινότητας των Αρκί (Harkis); (ανέγερση μνημείων, αναζήτηση ημέρας εορτασμού της λήξης του πολέμου, εθνική αναγνώριση των Αρκί (Harkis) και του ρόλου τους στον πόλεμο).

Μνημονικοί τόποι (*Lieux de Mémoire*)

Αναγνώριση και Ενσωμάτωση

Τριάντα περίπου χρόνια μετά τη λήξη του πολέμου της Αλγερίας η "κοινωνική λήθη" έριχνε τη σκιά της στη γαλλική κοινωνία η οποία λησμονούσε κάθε ίχνος των γεγονότων στην Αλγερία, καταπιέζοντας τις τραυματικές μνήμες του παρελθόντος. Οι διαδοχικές γαλλικές κυβερνήσεις έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην καθυστέρηση της επίσημης αναγνώρισης των "γεγονότων" ως "πολέμου". Εντούτοις δεν θα πρέπει να ξεχνά κανείς ότι σύμφωνα με τους Pierre Nora και Maurice Halbwachs η ιστορική μνήμη διαμορφώνει τη συλλογική μνήμη και ταυτόχρονα συνδιαμορφώνεται από

αυτή.²⁷⁴ Παρά τις επίσημες προσπάθειες καταπίεσης της μνήμης του πολέμου, στη δημόσια σφαίρα από τις κυβερνήσεις, ανέκυψε το ζήτημα της αντιμετώπισής του ως σημαντικού γεγονότος στην ιστορία της Γαλλίας. Ο William Cohen υποστηρίζει ότι η γαλλική κοινωνία δεν εξαπατήθηκε από την πολιτική καταπίεσης της μνήμης της γαλλικής κυβέρνησης. Γεγονός που αποδεικνύεται από τα αποτελέσματα δύο ερευνών οι οποίες διεξήχθησαν στη δεκαετία του 1990 σχετικά με τη σημαντικότητα του πολέμου της Αλγερίας στη γαλλική κοινωνία. Η πρώτη διενεργήθηκε από το *Paris-Match* στις 13 Σεπτεμβρίου 1990 με το 52% των ερωτηθέντων να απαντά ότι θεωρούν τον πόλεμο της Αλγερίας ως το σημαντικότερο γεγονός στη ζωή τους μετά την απελευθέρωση του 1944. Η δεύτερη έρευνα διεξήχθη από το “Ινστιτούτο του Αραβικού Κόσμου” (*Institut du monde Arabe*) στο Παρίσι το 1992-επέτειος των 30 χρόνων από τη λήξη του πολέμου της Αλγερίας- και το αποτέλεσμα έδειξε ότι τα 2/3 των ερωτηθέντων ηλικίας 17 έως 30 ετών απάντησαν ότι «θα ήταν πολύ χρήσιμο για το μέλλον της γαλλικής κοινωνίας να συζητήσει σοβαρά για τον πόλεμο της Αλγερίας». Ως εκ τούτου καταλήγει ο Cohen, η Γαλλία θα έπρεπε να αντιμετωπίσει το ζήτημα της Αλγερίας μέσω διαδικασιών ανάκτησης της αλήθειας (με επίσημες απολογίες και εορτασμούς μνήμης) τους οποίους προανήγγειλε η έλευση της νέας χιλιετίας.²⁷⁵

Οι θεσμικές διεργασίες αναγνώρισης των Αρκί (Harkis) αλλά και του ηρωικού παρελθόντος των γονιών τους δεν άργησαν να ξεκινήσουν και εντάσσονταν στο ευρύτερο διεθνές πλαίσιο αντιμετώπισης ορισμένων χωρών -με τη λήξη του ψυχρού πολέμου- του τραυματικού τους παρελθόντος και διαχείρισης της μνήμης των ιστορικών υποκειμένων που εμφανίζονταν σταδιακά στη δημόσια σφαίρα. Η Εποχή της αφύπνισης για τη Γαλλία και η αναμέτρηση με το “σύνδρομο της Αλγερίας” στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν γεγονός. Όπως αναφέρει η Anne Donadey το 1996: «Υπήρχαν ελπιδοφόρα σημάδια ότι η Γαλλία θα ήταν σύντομα έτοιμη να περάσει στην Τρίτη φάση του “συνδρόμου της Αλγερίας” και να αντιμετωπίσει τα φαντάσματα του παρελθόντος ώστε να ανταπεξέλθει στις προκλήσεις του μέλλοντος». Ό,τι επακολούθησε δείχνει να επιβεβαιώνει την πρόβλεψή της.²⁷⁶

²⁷⁴ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 120.

²⁷⁵ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 120-121.

²⁷⁶ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence? », *ο.π.*, σ. 121.

Μετά τις βίαιες αντιδράσεις και διαδηλώσεις των Αρκί (Harkis) το 1989 και το 1991, ακολούθησε η διεξαγωγή έρευνας από δύο επιτροπές οι οποίες συστάθηκαν από τη γαλλική κυβέρνηση το 1990 και το 1994 ως αντίμετρο στις βίαιες διαμαρτυρίες των Αρκί (Harkis). Σε συνέχεια των παραπάνω, στις 11 Ιουνίου του 1994 ψηφίστηκε νόμος σύμφωνα με τον οποίο επιβεβαιωνόταν η ευγνωμοσύνη του γαλλικού κράτους απέναντι στους Αρκί (Harkis).

Η εκκίνηση των διαδικασιών σε θεσμικό πλαίσιο σχετικά με την αναγνώριση των Αρκί (Harkis) και των προγόνων τους και η ενεργοποίηση των πολιτικών μνήμης από τη γαλλική κυβέρνηση είναι αποτέλεσμα δύο παραγόντων.

Πρώτον, οφείλονται στο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο της εποχής το οποίο παρήγαγε τις κατάλληλες συνθήκες μέσα στις οποίες ξεκίνησαν οι πολιτικές διεργασίες αναγνώρισης και ενσωμάτωσης. Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο η δεκαετία του 1990 αποτέλεσε μια εποχή αφύπνισης αναφορικά με τη μνήμη του πολέμου της Αλγερίας, την πρόσληψή του στη δημόσια σφαίρα και την αποτύπωσή του στη γαλλική ιστοριογραφία. Η δίκη του Maurice Papon το 1997 για εγκλήματα πολέμου κατά της ανθρωπότητας κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής της Γαλλίας και η καταδίκη του το 1998 έφεραν στο φως της δημοσιότητας το ζήτημα της Αλγερίας καθώς κατά τη διάρκεια της δίκης έγινε αναφορά στο ρόλο του κατά την αιματηρή καταστολή της ειρηνικής διαδήλωσης των Αλγερινών στο Παρίσι τον Οκτώβριο του 1961. Η συζήτηση για τα γεγονότα του Παρισιού το 1961 αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον για την ενασχόληση με διάφορες πτυχές του αλγερινού προβλήματος επαναφέροντάς το στη δημόσια σφαίρα. Είχε έρθει η στιγμή της αναμέτρησης με το τραυματικό παρελθόν. Ο θάνατος του François Mitterrand το 1996 (ακολουθώντας τον πολύ νωρίτερα βέβαια αλλά ιδιαίτερης σημασίας σε επίπεδο συμβολισμού θάνατο του De Gaulle το 1970) απομάκρυνε ένα σημαντικό εμπόδιο αναφορικά με το ζήτημα του αναστοχασμού του πολέμου της Αλγερίας. Τέλος, η άνοδος των σοσιαλιστών στην κυβέρνηση με τον Lionel Jospin δημιούργησε τις προϋποθέσεις ανάδυσης και επαναπροσέγγισης του αλγερινού ζητήματος.

Δεύτερον, οφείλονται στην αλληλόδραση των Αρκί (Harkis) ως ιστορικών υποκειμένων και κυρίως ως κοινότητας μνήμης με τις εκάστοτε γαλλικές κυβερνήσεις οι οποίες ορίζουν το θεσμικό πλαίσιο.

Οι Αρκί (Harkis) θα συγκροτήσουν την ταυτότητά τους, θα επινοήσουν τον εαυτό τους και θα διαμορφώσουν τη συλλογική τους μνήμη σε δύο χώρους. Ο πρώτος είναι

η *αφάνεια*. Ως υποκείμενα της Λήθης, οι Αρκί (Harkis) θα συγκροτήσουν την ταυτότητά τους εκεί που ζούσαν, στο περιθώριο της ιστορίας. Τα στρατόπεδα ως μνημονικοί τόποι θα διαμορφώσουν τη συλλογική τους μνήμη. Οι κοινές βιωματικές εμπειρίες, η μετάδοση του τραύματος από τους γονείς στα παιδιά, το συλλογικό πένθος, ο γεωγραφικός και κοινωνικός αποκλεισμός, η καταπιεσμένη μνήμη, η μη ζωή στα στρατόπεδα, το συλλογικό τραύμα, ο πόλεμος της Αλγερίας όχι ως βίωμα της επόμενης γενιάς-των παιδιών των Αρκί (Harkis)- αλλά ως *κοινωνική μνήμη**²⁷⁷ (δηλαδή ως ιστορικό παρελθόν το οποίο μεταβιβάστηκε από τη μία γενιά στην άλλη και μέσω της ανάκλησης και μιας διαδικασίας επανα-οικειοποίησης, ανακατασκευής και επανα-νοηματοδότησης του παρελθόντος, εγγράφεται στα νέα κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα), επομένως ο πόλεμος της Αλγερίας και ως προϊόν μιας διαδικασίας ιστορικοποίησης, συνέβαλλαν στην κατασκευή της συλλογικής μνήμης των Αρκί (Harkis), οι οποίοι αν και ζούσαν στη Λήθη για τριάντα χρόνια, εντούτοις δεν έπαψαν ποτέ μέσω συλλογικών διεργασιών και ζυμώσεων που συντελούνταν σε ένα μη ορατό πεδίο, εκτός δημόσιας σφαίρας, να επινοούν τον εαυτό τους και να συγκροτούν την ταυτότητά τους. Οι κατάλληλες συνθήκες επέτρεψαν ουσιαστικά την ανάδυση των Αρκί (Harkis) στην εποχή της αφύπνισης και όχι την αναπάντεχη ανάστασή τους σε μία εκ του μηδενός ξαφνική υπερμνησία ενός λησμονημένου πολέμου.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, η διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) θα γίνει στη δημόσια σφαίρα. Ο ακτιβισμός, η συλλογική δράση, οι κινητοποιήσεις, οι ενώσεις, οι σύλλογοι, οι δημόσιες διεκδικήσεις των αιτημάτων τους, ο τύπος, τα Μ.Μ.Ε. και η νέα ώθηση που θα δώσουν στο ζήτημα της πολιτισμικής ενσωμάτωσης και της ένταξής τους στο επίσημο εθνικό αφήγημα η έκδοση τεσσάρων αυτοβιογραφιών στις αρχές του 21^{ου} αιώνα (συγκεκριμένα το 2003), θα συμβάλλουν στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης των Αρκί (Harkis), στη συγκρότησή τους ως μνημονικής κοινότητας, στο πλαίσιο μιας διαδικασίας κατά την οποία το τραυματικό παρελθόν του πολέμου της Αλγερίας μέσω αναστοχασμού και επανα-νοηματοδότησης, εγγράφεται στο συλλογικό φαντασιακό της γαλλικής κοινωνίας.

Πως αποτυπώνονται οι πολιτικές της μνήμης της γαλλικής κυβέρνησης αναφορικά με τους Αρκί (Harkis) σε επίπεδο πολιτικού συμβολισμού; Οι πρώτες προσπάθειες

²⁷⁷*Για κοινωνική μνήμη βλ. Maurice Halbwachs, *Η Συλλογική Μνήμη*, μετ. Τίνα Πλυτά, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2013, σ. 22.

επίσημης αναγνώρισης των Αρκί (Harkis) ανιχνεύονται στις 9 Δεκεμβρίου 1989 όταν ένας χαμηλού προφίλ εθνικός εορτασμός μνήμης ως φόρος τιμής στους Αρκί (Harkis) έλαβε χώρα με στρατιωτικό αφιέρωμα. Παρ' όλα αυτά, τα Μ.Μ.Ε. δεν κάλυψαν την εκδήλωση και οι πολιτικοί έλαμψαν δια της απουσίας τους.²⁷⁸ Στη συνέχεια, τα γαλλικά ταχυδρομεία εξέδωσαν ένα γραμματόσημο με την επιγραφή: «Φόρος τιμής στους Αρκί (Harkis), στρατιωτών της Γαλλίας» (*Hommage aux Harkis, soldats de la France*). Ο Νόμος 94-488 της εντεκάτης Σεπτεμβρίου 1994 αναγνώρισε όπως είδαμε τις θυσίες και την προσφορά των Αρκί (Harkis), επιβεβαιώνοντας την ευγνωμοσύνη του γαλλικού κράτους απέναντί τους.²⁷⁹

Η ανέγερση του πρώτου εθνικού μνημείου στη Γαλλία, αφιερωμένου στον πόλεμο της Αλγερίας έγινε το 1996 και εγκαινιάστηκε από τον πρόεδρο Jacques Chirac. Έχει σημασία να παρατηρήσει κανείς την τοποθεσία του μνημείου μελετώντας τη σημασία του σε επίπεδο πολιτικού συμβολισμού. Αντί μιας κεντρικής τοποθεσίας, η ανέγερση του μνημείου έγινε σε ένα απόμερο μέρος, στο Πάρκο Butte du Chapeau Rouge, στο απομακρυσμένο 19^ο διαμέρισμα (*arrondissement*) του Παρισιού.²⁸⁰ Πρόκειται για έναν κήπο έκτασης πέντε εκταρίων, ο οποίος δεν είναι τόσο γνωστός εξ' αιτίας της απομακρυσμένης τοποθεσίας του. Το μνημείο ήταν αφιερωμένο στους στρατιώτες και τους πολίτες που σκοτώθηκαν στη βόρεια Αφρική κατά την περίοδο 1952-1962. Όπως αναφέρει ο David Shalk, αρχικά το μνημείο υποτίθεται πως θα τιμούσε ειδικά όσους “επαναπατρίστηκαν” από την Αλγερία εννοώντας τους *pieds-noirs* και τους Αρκί (Harkis). Στη συνέχεια αποφασίστηκε να αφιερωθεί και στους βετεράνους όλων των γαλλικών συγκρούσεων στο Μαγρέμπ.²⁸¹

Το μνημείο είναι “συνεσταλμένο”, αναπαριστώντας δύο λευκές μαρμάρινες φιγούρες (πιθανότατα γυναικείες μορφές που θρηνούν). Στον λόγο που εκφώνησε στα εγκαίνια του μνημείου ο πρόεδρος Jacques Chirac αναφέρθηκε στα δέκα χρόνια διαμάχης στην Αλγερία, τονίζοντας ότι κανένας δεν γύρισε αλώβητος από αυτόν τον πόλεμο. Στην ομιλία του δεν ανέφερε ποτέ τη λέξη *πόλεμος*. Για πρώτη φορά στην ιστορία της γαλλικής Πέμπτης Δημοκρατίας, όπως αναφέρθηκε στη *Le Monde*, ο αρχηγός κράτους αποτίει φόρο τιμής σε όσους πολέμησαν στην Αλγερία. Έτσι, υπό

²⁷⁸ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 162.

²⁷⁹ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 162.

²⁸⁰ William B. Cohen, «The Algerian War, the French State and Official Memory», *ο.π.*, σ. 226.

²⁸¹ David L. Shalk, «Of Memories and Monuments: Paris and Algeria, Fréjus and Indochina», *historical reflections* 28 (2002) 245.

τη σκέπη του μνημείου, η γαλλική κυβέρνηση σε μία προσπάθεια να εμφυσήσει την εθνική ενότητα επιχείρησε να τιμήσει τρεις κοινωνικές ομάδες οι οποίες αρκετές φορές είχαν έλθει σε σύγκρουση από το 1962 και έπειτα. (βετεράνοι πολέμου, *pieds-noirs*, Harkis). Τρεις διακριτές ομάδες που συγκροτούν τη γαλλική εθνική μνήμη, δημιούργησαν ένα μνημονικό αμάλγαμα διαφορετικών ταυτοτικών στοιχείων, σε μία προσπάθεια να ενωθούν μέσω ενός κοινού εορτασμού.²⁸² Πάνω στη στήλη διαβάζει κανείς την εξής επιγραφή: «Φόρος τιμής σε όλους εκείνους που υπηρέτησαν τη Γαλλία έως το 1962, στην Τυνησία, στο Μαρόκο και στην Αλγερία. 1952-1962». Είναι χαρακτηριστικό ότι η λέξη *πόλεμος* δεν αναγράφεται. Η ημερομηνία 1952 μπορεί επίσης να θεωρηθεί ασαφής, καθώς η κοινώς αποδεκτή ημερομηνία έναρξης του πολέμου ανεξαρτησίας της Αλγερίας είναι η 1^η Νοέμβρη 1954. Αναφέρεται κατά πάσα πιθανότητα στα θύματα των περιορισμένων, σποραδικών μαχών που έλαβαν χώρα το 1952 στην Τυνησία και το Μαρόκο, οδηγώντας στην ανεξαρτησία των δύο χωρών το 1956.²⁸³

Όπως εύστοχα παρατήρησε η Aleida Assmann γράφοντας για την κατασκευή μιας ευρωπαϊκής κοινότητας μνήμης: «Οι στρατηγικές από τα πάνω στα κάτω και τα κινήματα από τα κάτω στα πάνω αλληλο-ενισχύονται». Στην περίπτωση της Γαλλίας, τα παραπάνω γεγονότα αναμφισβήτητα αποτελούν μέρος του επίσημου γαλλικού μηχανισμού συμβολικής κοινωνικής εμπλοκής και μεγέθυνσης του “εμείς”.²⁸⁴

Το επόμενο και ίσως το σημαντικότερο βήμα της γαλλικής κυβέρνησης αναφορικά με το θεσμικό πλαίσιο στο οποίο εγγράφονται οι πολιτικές μνήμης έγινε τρία χρόνια αργότερα. Στις 5 Οκτωβρίου 1999, το εθνικό συμβούλιο ομόφωνα θα αναγνωρίσει ότι η σύγκρουση στην Αλγερία η οποία μέχρι εκείνη τη στιγμή επισήμως αναφερόταν ως “αποστολή διατήρησης της ειρήνης”, ως “γεγονότα” ή ως “επιχειρήσεις για τη αποκατάσταση της τάξης”, ήταν ένας πόλεμος.²⁸⁵ Στις 28 Φεβρουαρίου 1999 μία επιγραφή τοποθετήθηκε στην ασίδα του θριάμβου, στην οποία μπορούσε κανείς να διαβάσει: «Σε όσους πέθαναν για τη Γαλλία κατά τη διάρκεια του πολέμου της Αλγερίας και στις μάχες στην Τυνησία και στο Μαρόκο, 1952-1962».²⁸⁶

²⁸² Στο ίδιο, *ο.π.*, σ. 245.

²⁸³ David L. Shalk, *ο.π.*, σ. 245-246.

²⁸⁴ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 163.

²⁸⁵ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 121.

²⁸⁶ Jo McCormack, «Social Memories in (Post) colonial France: Remembering the Franco-Algerian War», *ο.π.*, σ. 1.132.

Αυτή η αναγνώριση ενθάρρυνε ανθρώπους, θύματα ή δράστες να μιλήσουν δημόσια. Με την έλευση της νέας χιλιετίας και συγκεκριμένα τον Ιούνιο του 2000, η Louise Ighilahriz, μία Αλγερινή, πρώην υποστηρικτής του FLN, σε συνέντευξή της στη *Le Monde*, μίλησε για την τρίμηνη αιχμαλωσία της το 1959 από Γάλλους αξιωματικούς, φέρνοντας στη δημοσιότητα το ζήτημα των βασανιστηρίων του γαλλικού στρατού κατά τη διάρκεια του πολέμου ανεξαρτησίας της Αλγερίας. Η μαρτυρία της Ighilahriz σε συνδυασμό με το άνοιγμα των αρχείων σχετικά με τον πόλεμο της Αλγερίας στις αρχές της νέας χιλιετίας, θα σηματοδοτήσουν μια νέα εποχή αναφορικά με την πρόσληψη της ιστορικής μνήμης.

Όπως παρατηρεί ο Henry Rousso: «Οι εκδηλώσεις μνήμης εορτάζουν το ιστορικό αφήγημα το οποίο αντανakλά καλύτερα τις ανάγκες και τις προτεραιότητες της στιγμής».²⁸⁷ Σε αυτό το πλαίσιο, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, ο πρόεδρος Jacques Chirac θα κάνει μια ειδική μνηστική στους Αρκί (Harkis) την ημέρα της Βαστίλης δηλώνοντας: «Οι Αρκί (Harkis) είναι εξ ολοκλήρου Γάλλοι. Απολαμβάνουν το σεβασμό και την αναγνώριση της εθνικής κοινότητας».²⁸⁸ Στις 25 Σεπτεμβρίου 2001, η γαλλική κυβέρνηση βρήκε τελικά έναν τόπο στο συλλογικό ιστορικό οικοδόμημα της Γαλλίας, για την εναλλακτική μνήμη των Αρκί (Harkis) από τα κάτω, αποτελώντας μια πρόκληση για το επίσημο κυρίαρχο αφήγημα της χώρας: Η πρώτη ευρείας δημοσιότητας Εθνική Ημέρα Μνήμης των Αρκί (Harkis) πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι.²⁸⁹ Ο Γάλλος πρόεδρος δήλωσε ότι: «Η Γαλλία πρέπει να προβεί σε μία δυνατή συμβολική χειρονομία αποδεικνύοντας τί έκαναν οι Αρκί (Harkis) δείχνοντάς τους ότι αποτελούν μέρος της εθνικής μας κοινότητας, εκείνοι και τα παιδιά τους». Αναφέρθηκε στα γεγονότα ως μια «τρομερή τραγωδία» και στις σφαγές του 1962 οι οποίες «θα αφήσουν για πάντα το ανεπανόρθωτο σημάδι βαρβαρότητας και ως τέτοιες θα πρέπει να αναγνωριστούν.» Έπλεξε το εγκώμιο των Αρκί (Harkis) ως άγριων και γενναίων πολεμιστών, των οποίων η αφοσίωση και ο πατριωτισμός πρέπει επιτέλους να τιμηθούν.²⁹⁰ Έκανε επίσης τα αποκαλυπτήρια μιας τιμητικής πλακέτας αφιερωμένη στους χιλιάδες Αλγερινών που αφέθηκαν στη μοίρα τους κατά την

²⁸⁷ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 122.

²⁸⁸ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 155.

²⁸⁹ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 155.

²⁹⁰ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 122.

υποχώρηση των γαλλικών στρατευμάτων και στη συνέχεια σφαγιάστηκαν για την υποστήριξη που έδειξαν στο γαλλικό στρατό, όταν η Αλγερία κέρδιζε την ανεξαρτησία της το 1962.²⁹¹ Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω παρατηρούμε ότι η γαλλική κυβέρνηση στην περίπτωση των Αρκί (Harkis) επανεξέτασε, θέτοντας σε νέες βάσεις τις εθνικές πολιτικές μνήμης και εορτασμών.²⁹²

Εντούτοις, αν και ο Γάλλος πρόεδρος παραδέχτηκε δημόσια ότι ορισμένα από τα μέτρα που ελήφθησαν από διαδοχικές κυβερνήσεις, απέτυχαν να διευκολύνουν την ενσωμάτωση των Αρκί (Harkis) στη γαλλική κοινωνία, δεν αναγνώρισε την ευθύνη της Γαλλίας για τον θάνατο ενός σημαντικού αριθμού των Αρκί (Harkis) που ακολούθησε, μετά την εγκατάλειψή τους από το γαλλικό στρατό.²⁹³

Στις 5 Δεκεμβρίου 2002, εγκαινιάστηκε το μνημείο πολέμου της Αλγερίας στο Παρίσι, το οποίο διαθέτει ηλεκτρονικούς πίνακες στους οποίους περνούν διαδοχικά τα ονόματα 22.959 ανθρώπων που έδωσαν τη ζωή τους για τη Γαλλία στον πόλεμο της Αλγερίας (εκ των οποίων 3.010 είναι βορειο-αφρικανοί). Η σημασία των συμβόλων, των τελετουργιών, της γλώσσας και της χρήσης δημοσίων χώρων σχετικά με τον συμβιβασμό που αφορούν επεισόδια συλλογικής βίας προς την επίτευξη μιας εθνικής συμφιλίωσης, δεν θα πρέπει να υποτιμάται.²⁹⁴ Όπως αναφέρει ο Steven Cooke: «τα μνημεία και οι τελετές μνήμης, είναι ικανά να αποτελέσουν ένα εστιακό σημείο, γύρω από το οποίο μπορεί να σφυρηλατηθεί ένα όραμα εθνικής ταυτότητας, δεμένης σε ένα συλλογικό παρελθόν διαγράφοντας ένα συλλογικό παρόν και μέλλον.» «Ένας μνημονικός τόπος δεν αποτελεί απλά την αναπαράσταση μιας συγκεκριμένης οπτικής, αλλά είναι το αποτέλεσμα πολυσύνθετων διαπραγματεύσεων και συμβιβασμών.»²⁹⁵

Σε αντίθεση με το προηγούμενο μνημείο το οποίο τοποθετήθηκε σε μια απομακρυσμένη, μακριά από το κέντρο περιοχή και δεν προσέλκυσε κανένα δημόσιο ενδιαφέρον, το μνημείο που εγκαινιάστηκε στις 5 Δεκεμβρίου 2002, τοποθετήθηκε στο Quai Branly, κατά μήκος του ποταμού Σηκουάνα, κοντά στον πύργο του Άιφελ.

²⁹¹ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence? », *ο.π.*, σ. 122.

²⁹² Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 155.

²⁹³ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 122.

²⁹⁴ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalisation and Resistance to Symbolic Violence? », *ο.π.*, σ. 122.

²⁹⁵ Steven Cooke, «Negotiating Memory and Identity: The Hyde Park Holocaust Memorial, London», *Journal of Historical Geography* 26 (2000) 449-450.

Αποτελείται από τρεις ψηλές λευκές στήλες ύψους έξι μέτρων και διαθέτει έναν ηλεκτρονικό μηχανισμό ο οποίος επιτρέπει τις μεταβολές στη λίστα των ονομάτων.²⁹⁶ Ο πρόεδρος Chirac δήλωσε ότι η Γαλλία έχει καθήκον να τιμήσει τους στρατιώτες που σκοτώθηκαν τη στιγμή που η Αλγερία, η Τυνησία και το Μαρόκο μάχονταν για την ανεξαρτησία τους. Διευκρίνισε ότι ήθελε να αποτίσει φόρο τιμής στους νεκρούς και ευχαρίστησε τους Αρκί (Harkis). Ολοκληρώνοντας την ομιλία του είπε ότι: «Οι βορειο-αφρικανοί στρατιώτες έχουν τώρα-όπως οι πρόγονοί τους το 1914 και το 1940 - το χώρο που τους αξίζει στην ιστορική μας μνήμη.»²⁹⁷

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 έχουν δημοσιευτεί πάρα πολλές και σημαντικές μελέτες για τον πόλεμο της Αλγερίας αριθμώντας περίπου τρεις χιλιάδες τίτλους μέχρι το τέλος του 1997 σύμφωνα με τον Benjamin Stora. Κινηματογραφικές ταινίες και ντοκιμαντέρ έχουν δει το φως της δημοσιότητας. Αυτή η έξαρση ιστορικού υλικού συνέβαλλε στη διαμόρφωση μιας συλλογικής μνήμης του πολέμου στη Γαλλία.²⁹⁸ Οι πολιτικές μνήμης των γαλλικών κυβερνήσεων (εκδηλώσεις μνήμης, ανέγερση μνημείων, εορτασμοί επετείων) και η δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου υποδοχής και δυνάμει ένταξης του «άλλου» στο επίσημο εθνικό αφήγημα, σε συνδυασμό με τη συλλογική δράση, το ακτιβιστικό κίνημα και την ανάδυση των Αρκί (Harkis) στη δημόσια σφαίρα, θα διαμορφώσουν ένα πλαίσιο διεργασιών, διαλόγου και αλληλεπίδρασης, εκκινώντας τις ζυμώσεις σε ένα σχεσιακό περιβάλλον αλληλόδρασης των δύο υποκειμένων, μέσα στο οποίο οι Αρκί (Harkis) θα διαμορφώσουν τη συλλογική τους μνήμη σε μία διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητάς τους.

Συγκρότηση Ταυτοτήτων και Συλλογική Μνήμη

Σε αυτό το σημείο θα εξετάσουμε τις διεργασίες μέσα από τις οποίες η κοινότητα των Αρκί (Harkis) θα συγκροτήσει την ταυτότητά της, θα διαμορφώσει τη συλλογική της μνήμη και θα επιδιώξει να αποτελέσει μέρος του επίσημου εθνικού γαλλικού αφηγήματος στο ευρύτερο πλαίσιο του πολέμου μνημών που κυριαρχεί στη Γαλλία.

²⁹⁶ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 123.

²⁹⁷ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence? », *ο.π.*, σ. 123.

²⁹⁸ David L. Shalk, *ο.π.*, σ. 244-245.

Οι Αρκί (Harkis) ως υποκείμενο (agent) μιας διαλεκτικής σχέσης-η οποία περιγράφηκε παραπάνω- θα συγκροτήσουν την ταυτότητά τους σε δύο επίπεδα:

Πρώτον, ως υποκείμενο ετεροπροσδιορισμού, κατασκευής και ταύτισης της εικόνας τους με τον κατεξοχήν «άλλο» και ως προϊόν αντίδρασης στην επιβολή της “συμβολικής βίας” (*symbolic violence*)²⁹⁹ από το γαλλικό κράτος, το οποίο είναι εκφραστής του κυρίαρχου αφηγήματος και καθορίζει την έννοια της “νομιμοποιητικής ταυτότητας” (*legitimizing identity*).³⁰⁰ (επιλέγει ποιες ταυτότητες και μνήμες θα συμπεριληφθούν ή θα αποκλειστούν από το επίσημο αφήγημα).

Δεύτερον, ως υποκείμενο το οποίο επινοεί την εικόνα του μέσω κοινών αναμνήσεων (*shared memories*), κοινών ανακλήσεων του παρελθόντος (*shared past*) και κυρίως ανακατασκευής του παρελθόντος στο πλαίσιο διαμόρφωσης μιας συλλογικής μνήμης.

Σε αυτή τη μακρά και πολυσύνθετη διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) οι σχέσεις μεταξύ ιστορίας και μνήμης και οι σχέσεις μεταξύ ατομικής και συλλογικής μνήμης είναι σημαντικές. Η ιστορικοποίηση του πολέμου της Αλγερίας, η πρόσληψη της μνήμης των τραυματικών γεγονότων και η μετάδοσή της από γενιά σε γενιά, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις του πολέμου ως αποτέλεσμα μιας συλλογικής επεξεργασίας και ανακατασκευής του παρελθόντος εντός της κοινότητας των Αρκί (Harkis), συνέβαλλαν στη δημιουργία μιας συλλογικής μνήμης η οποία εγγράφεται μέσα στα χωρο-χρονικά συμφραζόμενα της εποχής και διαμορφώνει την ταυτότητα των υποκειμένων. Οι μνημονικοί τόποι λειτουργούν ως ταυτοτικά στοιχεία των ιστορικών υποκειμένων. Διαμορφώνουν και διαμορφώνονται σε μία σχέση αλληλεπίδρασης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα στην περίπτωση των Αρκί (Harkis), αποτελούν τα στρατόπεδα εγκατάστασης και η συμβολική τους λειτουργία ως μνημονικών τόπων (*lieux de mémoire*) και ως χώρων διαμόρφωσης συλλογικής μνήμης. Όπως αναφέρει ο Maurice Halbwachs: «Τα άτομα και οι ομάδες μεταμορφώνουν τους χώρους σύμφωνα με τις ανάγκες τους, ενώ τα ίδια υποτάσσονται στα αντικείμενα που τους περιβάλλουν. Ο τόπος [...] έχει δεχθεί το αποτύπωμα της ομάδας και αντιστρόφως. Καλλιεργούνται σχέσεις με τον χώρο (τα

²⁹⁹ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 114-116.

³⁰⁰ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 159.

αντικείμενα, τους δρόμους, τα μνημεία, τα δένδρα, τις πέτρες, τα κτίρια...).³⁰¹ Ένα τέτοιο παράδειγμα μικροϊστορίας θα λέγαμε, αποτελεί το στρατόπεδο Saint-Maurice-l'Ardoise που φιλοξενούσε Αρκί (Harkis) στη Γαλλία και βρισκόταν λίγα χιλιόμετρα μακριά από το χωριό Saint-Laurent-des-Arbres, το οποίο οι Αρκί (Harkis) αρέσκονταν να αποκαλούν Saint-Laurent-des Arabes³⁰² ως λογοπαίγνιο. Σ' αυτή την περίπτωση, ένας τόπος ο οποίος αποτελεί συστατικό στοιχείο της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) και συνιστά κομμάτι της συλλογικής τους μνήμης, δέχθηκε και αφομοίωσε ένα αποτύπωμα αυτής της ομάδας το οποίο θα αποτελεί ταυτόχρονα κοινωνικό του χαρακτηριστικό ως μνημονικού τόπου.

Σε αρκετές από τις μελέτες οι οποίες διεξήχθησαν στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990 ανάμεσα σε έναν σημαντικό αριθμό απογόνων των Αρκί (Harkis), κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι για πολλούς από τους τελευταίους, ακόμη κι αν δεν έζησαν ποτέ σε στρατόπεδα, τα στρατόπεδα συνιστούν ένα από τα συστατικά στοιχεία της μνήμης της ομάδας.³⁰³ Τα στρατόπεδα θεωρούνται ταυτόχρονα ένας τόπος προέλευσης και ένας μνημονικός τόπος (*lieu de memoire*), συμβολίζοντας τον αποκλεισμό (γεωγραφικό και κοινωνικό), θύμα του οποίου θεωρούσαν ότι είναι η κοινότητά τους από το 1962. Τα στρατόπεδα αποτέλεσαν το σημείο αποκρυστάλλωσης της συλλογικής εικόνας και της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) στην περιφέρεια της γαλλικής ταυτότητας.³⁰⁴

Ως υποκείμενα ετεροπροσδιορισμού (πρώτο επίπεδο συγκρότησης ταυτοτήτων που αναφέρθηκε αρχικά), βιώνοντας τον κοινωνικό και γεωγραφικό αποκλεισμό, μακριά από τη δημόσια σφαίρα, οι Αρκί (Harkis) θα αποτελέσουν την κατασκευασμένη εικόνα του «άλλου» ως προϊόν περιθωριοποίησης και αποξένωσης, ανίκανοι να ενταχθούν και να ενσωματωθούν στην κοινωνία. Οι «απάτριδες» Αρκί (Harkis) μέσω των κινητοποιήσεων και των εξεγέρσεων θα διεκδικήσουν τα αιτήματά τους για αναγνώριση, βγαίνοντας από την αφάνεια της ιστορίας. Ο αγώνας τους ποτέ δεν έγινε για την αναγνώριση της θρησκευτικής τους ταυτότητας από το γαλλικό κράτος. Η άρθρωση του δικού τους αφηγήματος αποτέλεσε μια μορφή αντίστασης στην επίσημη «συμβολική βία» που ασκείται από ένα κράτος το οποίο κατέχει τη

³⁰¹ Maurice Halbwachs, *Η Συλλογική Μνήμη*, μετ. Τίνα Πλυτά, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2013, σ. 20.

³⁰² Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 14.

³⁰³ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 161.

³⁰⁴ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 161.

δύναμη και την εξουσία να “νομιμοποιεί μια ταυτότητα” (*legitimize identity*) - που σημαίνει να μπορεί να γράφει ένα μονοδιάστατο κυρίαρχο αφήγημα, το οποίο αποκλείει τις ανταγωνιστικές φωνές κάθε άλλης ομάδας μνήμης.³⁰⁵ Σύμφωνα με την Geraldine Enjelvine, η ταυτότητα των Αρκί (Harkis) αποτελεί προϊόν τόσο περιθωριοποίησης όσο και αντίστασης στη έννοια της “συμβολικής βίας” (*symbolic violence*).³⁰⁶ Ο Todd Shepard παρατηρεί ότι κατά την περίοδο 1954-1962 οι Γάλλοι αποδέχονταν ως γεγονός ότι η Αλγερία ήταν ικανή να παράγει μόνο Αλγερινούς και όχι Γάλλους. Στο ίδιο μήκος κύματος ο James D. Le Sueur αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου της Αλγερίας, όσο η βία των εθνικιστών κλιμακωνόταν και όσο η Γαλλία συνέχιζε την προπαγάνδα της, οι Αλγερινοί Μουσουλμάνοι γίνονταν ολοένα και περισσότερο οι «άλλοι».³⁰⁷ Συνεπώς η πρόσληψη της “ετερότητας” των Αρκί (Harkis) συνέβαλλε στη δημιουργία της εικόνας τους στη δημόσια σφαίρα και στην αποτύπωση των κοινωνικών τους αναπαραστάσεων με τις όποιες συνέπειες είχαν στις διεργασίες ενσωμάτωσης στη γαλλική κοινωνία. Η “ετερότητα” των Αρκί (Harkis) σε αρκετές περιπτώσεις χρησιμοποιήθηκε ως αντικείμενο κοινωνικής διάκρισης και ρατσιστικών συμπεριφορών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο κοινωνικές διακρίσεις και η απαξίωση οδήγησαν κάποιους Αρκί (Harkis) σε μία διαφορετική πρόσληψη της εικόνας τους και στην υιοθέτηση ή στην επιδίωξη της υιοθέτησης μιας διαφορετικής ταυτότητας, αυτής του Γάλλου υπηκόου βορειο-αφρικανικής καταγωγής προκειμένου να αποφύγουν την αποξένωση. Η συγκρότηση της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) στη δημόσια ζωή και η κατασκευή της εικόνας τους ως “άλλων” αντικατοπτρίστηκε στις πολιτικές των γαλλικών κυβερνήσεων οι οποίες υιοθέτησαν προσδιορισμούς και παν-εθνικές ταμπέλες όπως: “Γάλλοι-Μουσουλμάνοι”, “επαναπατρισμένοι Γάλλοι-Μουσουλμάνοι” και “επαναπατρισμένοι βορειοαφρικανικής καταγωγής”. Τα προβλήματα που ανέκυψαν από τους παραπάνω προσδιορισμούς αναφέρθηκαν στην πρώτη ενότητα.

Οι πολιτικές των γαλλικών κυβερνήσεων απέναντι στους Αρκί (Harkis) επηρέασαν σημαντικά τη δημιουργία και την πρόσληψη της αυτοεικόνας τους, καθόρισαν τη συγκρότηση της ταυτότητάς τους, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα τις αντιλήψεις των

³⁰⁵ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 164.

³⁰⁶ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *ο.π.*, σ. 118.

³⁰⁷ Geraldine Enjelvine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence? », *ο.π.*, σ. 117.

άλλων απέναντί τους. Ο “κοινωνικός αντικατοπτρισμός” (*societal mirroring*) αδιαμφισβήτητα επηρεάζει την κατασκευή της ταυτότητας και το αίσθημα του ανήκειν σε μία ομάδα ή κοινωνία. Όπως σημειώνει ο Charles Taylor: «Διαπραγματεύομαι [την ταυτότητά μου] μέσα από διάλογο, μερικώς ανοικτά, μερικώς εσωτερικά, με τους άλλους... Η ίδια μου η ταυτότητα εξαρτάται σε πολύ κρίσιμο βαθμό από τις διαλεκτικές σχέσεις με τους άλλους.»³⁰⁸ Συνεπώς, οι Αρκί (Harkis) σε ένα πρώτο επίπεδο θα συγκροτήσουν την ταυτότητά τους ως υποκείμενα ενός “κοινωνικού κατοπτρισμού”, ως αντανakλάσεις των κυρίαρχων πολιτικών που ασκούσαν, υφιστάμενοι και ταυτόχρονα αντιστεκόμενοι στην έννοια της “συμβολικής βίας” που ασκεί ένα κράτος. Ως δρώντα υποκείμενα ετεροπροσδιορισμού - συστατικού μέρους της πολυσύνθετης διαδικασίας συγκρότησης της ταυτότητας- οι Αρκί (Harkis) θα υψώσουν τις φωνές τους ως «άλλοι», αντανakλώντας κοινωνικές συμπεριφορές και πολιτικές αποκλεισμού σε μια μακρά διεργασία επινόησης του εαυτού τους και διαμόρφωσης της συλλογικής τους μνήμης.

Από το 2000 και έπειτα η μελέτη της μνήμης του πολέμου της Αλγερίας θα αποτελέσει ένα αναπτυσσόμενο πεδίο έρευνας χάρη στο άνοιγμα των σχετικών αρχείων. Η αύξηση της ιστοριογραφικής παραγωγής, τα M.M.E., ο Τύπος, οι διάφορες οργανώσεις και κοινότητες (Pieds-noirs, Harkis, βετεράνοι πολέμου) θα συγκροτήσουν ένα διαδραστικό πεδίο στο πλαίσιο των “πολέμων μνήμης” μέσα από το οποίο θα αποτυπωθούν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των Αρκί (Harkis) στη δημόσια σφαίρα.

Το 2003 θα αποτελέσει έτος ορόσημο για τη διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) καθώς θα εκδοθούν οι αυτοβιογραφίες τεσσάρων κορών των Αρκί (Harkis). Έως τις 25 Σεπτεμβρίου 2001-Εθνική Ημέρα Μνήμης των Αρκί (Harkis)- η ιστορία των Αρκί (Harkis) αποτελούσε το αρχέτυπο της επίσημης “Μη μνήμης”.³⁰⁹ Οι τέσσερις αυτοβιογραφίες που θα δουν το φως της δημοσιότητας θα αποκτήσουν χαρακτήρα συλλογικών βιογραφιών και ως φορείς μνήμης θα συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας συλλογικής συνείδησης και στη συγκρότηση της ταυτότητας των Αρκί (Harkis). Η Fatima Besnaci-Lancou, μία εκ των συγγραφέων, αργότερα, (κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων ενάντια στο νόμο Mekachera του

³⁰⁸ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 167.

³⁰⁹ Geraldine Enjelvine and Nada Korac-Kakabadse, «France and the Memories of “Others”. The Case of the Harkis, *ο.π.*, σ. 159.

2005, βλ. παραπάνω), πολύ εύστοχα θα δηλώσει ότι τα αιτήματά τους αρθρώνονται στη βάση ενός «επαναπροσδιορισμού κατασχεμένων μνημών»³¹⁰ Οι αυτοβιογραφίες θα αποτελέσουν ένα μέσο επίσκεψης στο παρελθόν, ανακατασκευής του και μετάδοσης της μνήμης, συντελώντας στη διαμόρφωση μιας συλλογικής εμπειρίας και μιας συλλογικής κουλτούρας η οποία επιθυμεί να ενταχθεί όχι μόνο ως “άλλη” αλλά και ως “αυτό-συγκροτημένη” στο επίσημο εθνικό αφήγημα, αποτελώντας συστατικό στοιχείο μιας εθνικής μνήμης.

Σύμφωνα με τον Vincent Crapanzano: «οι Αρκί (Harkis) έχουν μία συνεχή ευθύνη να αφηγούνται τη συλλογική τους ιστορία, μια ευθύνη η οποία ξεπερνά την όποια επιθυμία μπορεί να έχουν για να πουν τη δική τους (προσωπική) ιστορία. Η ταυτότητά τους στηρίζεται σε αυτή την ευθύνη.»³¹¹ Η αφήγηση των εμπειριών τους δίνει συνοχή και τις καθιστά κατανοητές σε εμάς και στους άλλους. Η σύνδεση μεταξύ μνήμης και ταυτότητας είναι άρρηκτη. Όπως σημειώνει ο Paul Ricoeur: «Είμαστε ό,τι λέμε στους εαυτούς μας».³¹²

Συμπερασματικά

Η δεκαετία του 1990 θα σημάνει την εποχή της Αφύπνισης. Η γαλλική πολιτεία στο πλαίσιο αντιμετώπισης του “συνδρόμου της Αλγερίας” θα εκκινήσει τις διαδικασίες αναγνώρισης και ενσωμάτωσης της μνήμης των Αρκί (Harkis) στο εθνικό γαλλικό αφήγημα. Οι πολιτικές της μνήμης θα δημιουργήσουν το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ενταχθούν οι συλλογικές δράσεις των Αρκί (Harkis), σε έναν διάλογο ο οποίος θα λαμβάνει χώρα πλέον στη δημόσια σφαίρα, εξωτερικεύοντας τις αφανείς διεργασίες των προηγούμενων δεκαετιών.

Αν μπορούσε να γίνει λόγος για “κοινωνικούς τόπους” ή “κοινωνικούς χώρους” συγκρότησης ταυτοτήτων, στην περίπτωση των Αρκί (Harkis) η δεκαετία του 1990 σηματοδοτεί (σε έναν άξονα) τη μετάβαση από τον χώρο της αφάνειας στον χώρο της δημόσιας ζωής. Η έλευση της νέας χιλιετίας και συγκεκριμένα το 2003 θα αποτελέσει μια νέα τομή στη διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis) και στη διαμόρφωση της συλλογικής τους μνήμης, δημιουργώντας νέα δεδομένα στη διαδικασία ενσωμάτωσής τους στο εθνικό αφήγημα. Η έκδοση τεσσάρων βιογραφιών θα αποτελέσει κοινό τόπο, ένα σταυροδρόμι βιωμένων

³¹⁰ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 156.

³¹¹ Vincent Crapanzano, *ο.π.*, σ. 180.

³¹² Claire Eldridge, *ο.π.*, σ. 11.

εμπειριών στη μακρά διαδικασία πρόσληψης του συλλογικού τραύματος του παρελθόντος. Ως εκ τούτου, σε έναν δεύτερο άξονα, παρατηρούμε μια (συγχρονική θα λέγαμε και αρκετά πολυσύνθετη όσο και δυσδιάκριτη ώστε να χαρακτηριστεί *μετάβαση* με καθαρούς όρους) διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας των Αρκί (Harkis), από υποκείμενα κατασκευής της εικόνας του “άλλου”, σε υποκείμενα που επινοούν την εικόνα τους.

Επίλογος

Στο πρώτο μέρος, έγινε αρχικά μία προσπάθεια να σκιαγραφηθούν τα βασικά χαρακτηριστικά της ομάδας/κοινότητας που απαρτίζουν οι Αρκί (Harkis). Δόθηκε έμφαση στην εξέλιξη του όρου και στον μετασχηματισμό του καθώς αυξάνονταν τα υποκείμενα τα οποία εντάσσονταν στην ευρύτερη ομάδα των Αρκι (Harkis), προσλαμβάνοντας επιπλέον χαρακτηριστικά καθώς μεταβάλλονταν μέσα στον χρόνο, και εντάσσονταν κάθε φορά στα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα της εποχής.

Ως εκ τούτου, ενώ αρχικά ο όρος Αρκί (Harkis) χρησιμοποιούνταν για να περιγράψει τους Αλγερινούς που υπηρετούσαν στον γαλλικό στρατό ως βοηθητικές/επικουρικές δυνάμεις και συγκροτούσαν μία μονάδα “Harka”(που σημαίνει “κίνημα” στην αραβική γλώσσα), στη συνέχεια εξέλαβε επιπλέον χαρακτηριστικά και χρησιμοποιούνταν με πιο ευρεία έννοια, δηλώνοντας όσους Αλγερινούς συντάχθηκαν στο πλευρό των Γάλλων, από οποιοδήποτε πόστο και θέση, όντας υπέρμαχοι της διατήρησης μιας γαλλικής Αλγερίας για την οποία πολεμούσαν, συμπεριλαμβάνοντας στη συνέχεια και τους απογόνους τους.

Η μελέτη της εξέλιξης του όρου είναι σημαντική, καθώς αντανακλά τα ερωτήματα, τις προθέσεις, τις πολιτικές, και τις τάσεις μιας κοινωνίας σε μία δεδομένη χρονική περίοδο. Ταυτόχρονα, η ίδια η χρήση του όρου αποδίδει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά μιας ομάδας, συμβάλλει στη δημιουργία κοινωνικών αναπαραστάσεων κατασκευάζοντας την εικόνα του “άλλου”, αποτελώντας βασικό στοιχείο συγκρότησης της ταυτότητας.

Το τέλος του πολέμου, θα είναι για τους Αρκί (Harkis) το ξεκίνημα της ιστορίας τους. Ο πόλεμος της Αλγερίας, πέρα από ένας πόλεμος ανεξαρτησίας, ήταν και ένας “πόλεμος ταυτοτήτων”. Σύντομα μετατράπηκε σε πόλεμο μνήμης, τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του οποίου διεκδικούσε η εκάστοτε κοινωνική ομάδα ή κοινότητα που επεδίωκε να συγκροτήσει την ταυτότητά της. Οι αλλαγές και οι μετασχηματισμοί που επέφερε στην ίδια τη γαλλική κοινωνία ήταν τεράστιοι και παρά τις προσπάθειες καταπίεσης της μνήμης του, διαπέρασε σε όλο του το φάσμα κάθε πτυχή του κοινωνικού ιστού της χώρας. Αν οι μεταβολές, οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί και οι επιπτώσεις της αποικιοκρατίας ως φαινομένου, μπορούσαν ενδεχομένως (ως ένα σημείο) να προβλεφθούν στα πλαίσια της πολιτικής οργάνωσης και της οικονομικής διαχείρισης εκ μέρους του κυρίαρχης πλευράς, οι επιπτώσεις της αποαποικιοποίησης

ως διαδικασίας και οι αντίστοιχες κοινωνικές αλλαγές θα είναι τρομακτικά ανεξέλεγκτες. Οι απρόβλεπτες δυνάμεις που εκλύθηκαν, διαπερνούν ακόμη και σήμερα τη γαλλική κοινωνία και τα υποκείμενα που την απαρτίζουν, αντανακλώντας την πολιτισμική συνέχεια μιας μακράς αποικιακής παράδοσης η οποία εγγράφεται στα νέα κάθε φορά ιστορικά συμφραζόμενα της εποχής. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι Αρκί (Harkis) συν-διαμόρφωσαν με την έλευσή τους ως κοινωνική ομάδα (αντίστοιχα και οι *pieds-noirs*) τη γαλλική κοινωνία και ταυτόχρονα διαμορφώθηκαν από αυτή. Κοιτάζοντας τη μεγάλη εικόνα, ιστοριοποιώντας τον πόλεμο της Αλγερίας θα αντιληφθούμε ότι συνέβη το ίδιο. Ένας πόλεμος “δίχως όνομα” ο οποίος μετασχημάτισε τη Γαλλία και συνεχίζει να την επηρεάζει (ως αντικείμενο αναστοχασμού) καθώς οι κοινωνικές του αναπαραστάσεις διαμορφώνονται μέσα στο χρόνο και το τραύμα του εντυπώνεται στο συλλογικό φαντασιακό, αντηχώντας τις ιστορικές ανάγκες, τις συνθήκες, τις ιδέες, τις αντιλήψεις και τα ερωτήματα του παρόντος.

Η πρώτη τριακονταετία μετά τη λήξη του πολέμου, χαρακτηρίζεται ως η εποχή της Λήθης για τη γαλλική κοινωνία αναφορικά με τα γεγονότα στην Αλγερία, καθώς κυριαρχεί η απουσία οποιασδήποτε μνημόνευσης του πολέμου και η καταπίεση του τραυματικού παρελθόντος, προϊόν μιας επιβεβλημένης Λήθης στα πλαίσια της εθνικής ενότητας. Ο ίδιος ο πόλεμος ανεξαρτησίας της Αλγερίας, υπήρξε για πολλά χρόνια ταμπού για τη γαλλική κοινωνία και τις γαλλικές κυβερνήσεις η οποίες αναφέρονταν με τους ασαφείς όρους “γεγονότα” ή “επιχειρήσεις για τη διατήρηση της τάξης” έως την επίσημη αναγνώρισή του πολέμου το 1999. Η τραυματική μνήμη ενός πολέμου ο οποίος θεωρήθηκε νικητήριο σε στρατιωτικό επίπεδο αλλά χαμένος, πολιτικά, οι βανουσότητες που διαπράχθηκαν και η φρίκη των σφαγών που ακολούθησε, η εκτεταμένη χρήση βασανιστηρίων από το γαλλικό στρατό και το μετά-τραυματικό στρες που προκάλεσε σε πολλούς Γάλλους στρατιώτες (ορισμένοι το συνέκριναν με το αντίστοιχο των Αμερικανών στο Βιετνάμ), ο διχασμός που προκάλεσε στη γαλλική κοινωνία, η ανασφάλεια που κυριάρχησε ακόμη και στη μητρόπολη καθώς οι εντάσεις, οι συγκρούσεις, οι διαδηλώσεις, οι δολοφονίες και οι επιθέσεις ήταν καθημερινό φαινόμενο στα καφέ και στους δρόμους του Παρισιού δημιουργώντας ένα κλίμα τρόμου, και τέλος, τα κύματα των επαναπατρισμένων ευρωπαίων “*pieds-noirs*” και των επαναπατρισμένων μουσουλμάνων “Harkis” που ακολούθησαν τη λήξη του πολέμου, επέβαλλαν την καταπίεση της μνήμης και την επιβολή μιας συλλογικής αμνησίας.

Αναζητώντας τα κίνητρα που οδήγησαν τους Αρκί (Harkis) να στρατευθούν με τους Γάλλους καταλήγουμε ότι σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι σχέσεις (με την ευρεία τους έννοια) και το αποικιοκρατικό καθεστώς όπως είχε παγιωθεί με το πέρασμα των χρόνων. Θεωρώντας άγωνα έως ανιστορική και σίγουρα εκτός των προθέσεων του γράφοντος τη χρήση της ιστορίας με εργαλειακούς όρους, θέτοντας τα ερωτήματα σε μια μανιχαϊστική λογική, αυτοσκοπός της οποίας είναι να διακρίνει ανάμεσα σε ένα προδότες και ήρωες προτάσσοντας ένα εύπεπτο δίλλημα, επιχειρήθηκε η ανάδειξη των Αρκί (Harkis) και ο τρόπος συγκρότησής τους ως κοινωνικής ομάδας με διακριτά χαρακτηριστικά, αναλύοντας και ερμηνεύοντας τις πληροφορίες, τα γεγονότα και τις συμπεριφορές μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο.

Η πραγματικότητα της βίας, στο βαθμό που χαρακτηρίζει τη φύση μιας μακράς αποικιοκρατίας στη γαλλική Αλγερία, οι εκατέρωθεν αγριότητες, οι διαμορφωμένες μέσα σε ένα πολιτισμικό συνεχές σχέσεις με τις γαλλικές δυνάμεις και οι οικονομικοί παράγοντες, αποτέλεσαν τις βασικές συνθήκες στις οποίες μπορούμε να αναζητήσουμε και να ερευνήσουμε τη στάση των Αρκί (Harkis) στον πόλεμο ανεξαρτησίας της Αλγερίας. Αναφορικά με τη φύση του καθεστώτος να σημειωθεί ότι θα πρέπει να έχουμε κατά νου τις δομικές διαφορές ανάμεσα σε καθεστώτα κατοχής και των δυναμικών που απορρέουν από αυτά μέσα στο χρόνο. Δίχως να αποτελεί αντικείμενο ανάλυσης της παρούσας μελέτης (τίθεται περισσότερο ως προβληματισμός), δεν είμαι σίγουρος αν μπορεί να γίνει λόγος για “συνεργασία με τον εχθρό” (*collaboration*) καθώς η έννοια της συνέργειας αποκτά διαφορετικά δομικά χαρακτηριστικά και ταυτότητα σε ένα βραχύχρονο καθεστώς κατοχής για παράδειγμα, από ότι σε μία μακρά και εδραιωμένη μέσα στο χρόνο αποικιοκρατία (με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της αποικιακής Αλγερίας η οποία θεωρείται γαλλικό έδαφος). Η αποικιοκρατία ήταν ένα τεράστιο και πολύπλοκο φαινόμενο, τις συνέπειες του οποίου μπορούμε να βιώσουμε και σήμερα σε πολλά επίπεδα.³¹³ Επιπλέον, για να ερευνήσουμε αυτό το ζήτημα ίσως θα πρέπει να αναρωτηθούμε κατά πόσο υπάρχει εθνική συνείδηση (και σε ποιο βαθμό) σε μία κατά κύριο λόγο αγροτική κοινωνία, η οποία λειτουργεί με φυλετικές δομές και εντάσσεται σε ένα πλαίσιο πολιτισμικής παράδοσης και μακροχρόνιων πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών διεργασιών οι οποίες εγγράφονται στη δυναμική της αποικιακής εξάπλωσης.

³¹³ Nicolas Bancel and Pascal Blanchard, «The Meanders of Colonial Memory», *Colonial Culture in France since the Revolution*, Indiana USA 2014 σ. 401.

Για τους Αρκί (Harkis), η περίοδος από τη λήξη του πολέμου έως τις αρχές τις δεκαετίας του 1990 είναι η “Εποχή της Αφάνειας”. Όσοι κατάφεραν να γλιτώσουν το μένος και τις σφαγές στην Αλγερία ταξίδεψαν με όποιον τρόπο μπορούσαν στη Γαλλία, αναζητώντας καταφύγιο στη χώρα για την οποία πολέμησαν με την ελπίδα μιας νέας ζωής. Εντούτοις, οι εξελίξεις ήταν διαφορετικές. Παρά τις εξαγγελίες της γαλλικής κυβέρνησης για μία σταδιακή πολιτική ενσωμάτωσης και ίσης μεταχείρισης στα πλαίσια που προέβλεπε η συνθήκη του Εβιάν, οι Αρκί (Harkis) τοποθετήθηκαν σε ειδικά διαμορφωμένες εγκαταστάσεις (στρατόπεδα, κατασκηνώσεις και δασικούς καταυλισμούς) σε ένα περιβάλλον απομόνωσης από τον κοινωνικό ιστό της χώρας, περιθωριοποίησης, βιώνοντας έναν γεωγραφικό και κοινωνικό αποκλεισμό με χαρακτηριστικά ιδρυματισμού.

Στην αφάνεια επομένως, στην περιφέρεια κυρίως του γαλλικού Νότου και στο περιθώριο της ιστορίας, οι Αρκί (Harkis) ως “άλλοι” θα συγκροτήσουν ένα κομμάτι της ταυτότητάς τους μέσω των διεργασιών που λαμβάνουν χώρα (ενδεχομένως και δίχως πλήρη συνείδηση και επίγνωση τη στιγμή που συμβαίνουν) σε έναν κλειστό κόσμο, ο οποίος θα λειτουργούσε στη συνέχεια βιωματικά, ως εμπειρία ενός κοινού παρελθόντος, διαμορφώνοντας της συλλογική τους μνήμη. Τα στρατόπεδα και οι χώροι εγκατάστασης θα αφήσουν το αποτύπωμά τους στη μνήμη των Αρκί (Harkis) - κυρίως στην επόμενη γενιά - αποτελώντας ταυτόχρονα βίωμα με έναν τρόπο ως μικρόκοσμοι, οι οποίοι εγγράφονται στις δυναμικές που απορρέουν από μία μακραίωνη αποικιοκρατία. Οι κοινωνικές διακρίσεις, οι διακριτοί ρόλοι και οι ταξικοί διαχωρισμοί είναι εμφανείς και μετά το τέλος του πολέμου. Οι κοινωνικές διεργασίες οι οποίες θα λαμβάνουν χώρα κάτω από την επιφάνεια της δημόσιας ζωής έως το 1991, η πρόσληψη και η διαχείριση της τραυματικής μνήμης του πολέμου σε αθέατους από τα μάτια της κοινωνίας χώρους, η σχέση αλληλεπίδρασης της “γενιάς της σιωπής” με τα παιδιά τους, βασισμένη στο τραύμα που κυριαρχεί και ορίζει τις ζωές τους θα συντελέσουν στη συγκρότηση των Αρκί (Harkis) ως κοινότητας μνήμης και θα διαμορφώσουν την κοινωνική τους ταυτότητα σε ένα πρώτο επίπεδο.

Η τομή που θα σηματοδοτήσει τη μετάβαση από την αφάνεια στην “εποχή της αφύπνισης” θα συντελεστεί στη δεκαετία του 1990 και συγκεκριμένα μετά τις διαδηλώσεις και τις εξεγέρσεις του 1991. Το πρώτο ξέσπασμα με το οποίο η επόμενη γενιά, η οποία θα μεγαλώσει στα στρατόπεδα της Γαλλίας δίχως τη βιωματική εμπειρία του πολέμου, θα φωνάζει για πρώτη φορά, λύνοντας τη σιωπή των γονιών της, θα γίνει νωρίτερα, το 1975. Η δυναμική του εντούτοις δεν θα σηματοδοτήσει

τεράστιες κοινωνικές αλλαγές πέρα από το κλείσιμο των τελευταίων στρατοπέδων και γρήγορα θα χαθεί στις σπασμωδικές κινήσεις μιας ατελέσφορης εκπροσώπησης των Αρκί (Harkis) στη δημόσια σφαίρα, μέσα από ενώσεις, συλλόγους και οργανώσεις που χαρακτηρίζονται από διαφορετικά κίνητρα και ιδιοτελείς προθέσεις. Παρ' όλα αυτά, το πρώτο βήμα θα έχει γίνει.

Στη δεκαετία της αφύπνισης (1992-2002) οι Αρκί (Harkis), μέσα στο νέο, υπό διαμόρφωση κοινωνικό-πολιτικό τοπίο, θα αναδυθούν στη δημόσια σφαίρα και μέσω διεκδικήσεων και συλλογικών δράσεων θα επιδιώξουν να ενταχθούν στο επίσημο εθνικό αφήγημα. Ταυτόχρονα, η γαλλική πολιτεία στο πλαίσιο της αντιμετώπισης του “συνδρόμου της Αλγερίας” θα στραφεί προς μία πολιτική αναγνώρισης και σταδιακής ενσωμάτωσης της μνήμης των Αρκί (Harkis). Οι πολιτικές μνήμης της γαλλικής κυβέρνησης με αποκορύφωμα την ανέγερση μνημείου πολέμου της Αλγερίας το 2002 καθώς και η έκδοση τεσσάρων αυτοβιογραφιών από κόρες Αρκί (Harkis) το 2003, θα συμβάλλουν στη συγκρότηση της ταυτότητάς τους. Ως εκ τούτου, οι Αρκί (Harkis) σε ένα δεύτερο επίπεδο από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα, θα επινοήσουν την εικόνα τους και θα δημιουργήσουν τις δικές τους κοινωνικές αναπαραστάσεις στο πλαίσιο των “πολέμων μνήμης” με απώτερο σκοπό την ένταξή τους στο επίσημο εθνικό αφήγημα.

Το ιστορικό ταξίδι των Αρκί (Harkis) συνεχίζεται όσο οι συνθήκες και οι εποχές μεταβάλλονται. Τα ερωτήματα που θέτουμε, οι έννοιες και οι όροι που χρησιμοποιούμε θα πρέπει να αποτελούν αντικείμενα αναστοχασμού και επανεννοιολόγησης καθώς αποτελούν συστατικά στοιχεία της *σύγχρονης* κάθε φορά (με την έννοια του Μπενεντέτο Κρότσε) ιστορίας που αφηγούμαστε. Ίσως στο πέρασμα του χρόνου οι “Απάτριδες” αποκτήσουν τον δικό τους τόπο.

Βιβλιογραφία

- Ageron Charles-Robert, « Le Drame des Harkis en 1962», *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* 42 (1994)
- Ageron Charles-Robert, «Les supplétifs algériens dans l'armée française pendant la guerre d'Algérie.», *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* 48 (1995)
- Bancel Nicolas and Blanchard Pascal, «The Meanders of Colonial Memory», *Colonial Culture in France since the Revolution*, Indiana USA 2014
- Charbit Tom, «En Petit Monde Colonial en Métropole. Le Camp de Harkis de Saint-Maurice-l'Ardoise (1962-1976)» *Politix* 76 (2006)
- Childs C. Elizabeth, *Daumier and Exoticism. Satirizing the French and the Foreign*, New York, Peter Lang Publishing, 2004
- Choi-Sung-Eun, *Decolonization and the French of Algeria, Bringing the Settler Colony Home*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, Palgrave Macmillan, 2016
- Cohen William B., «The Algerian War and French Memory», *Contemporary European History* 9 (2000)
- Cohen William B., «The Algerian War, the French State and Official Memory.» *Réflexions Historiques, France and Algeria: From Colonial Conflicts to Postcolonial Memories* 28 (2002)
- Cohen William. B., «The Harkis. History and Memory.» *Algeria and France 1800-2000. Identity, Memory, Nostalgia.*, Syracuse University Press, New York, 2006
- Connelly Matthew, *A Diplomatic Revolution: Algeria's Fight for Independence and the Origins of the Post-Cold War Era*, New York, Oxford University Press, 2002
- Cooke Steven, «Negotiating Memory and Identity: The Hyde Park Holocaust Memorial, London», *Journal of Historical Geography* 26 (2000)
- Crapanzano Vincent, *The Harkis. The Wound That Never Heals*, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2011
- Eldridge Claire, *From Empire to Exile. History and memory within the pied-noir and harki communities. 1962-2012*, Manchester, Manchester University Press, 2016
- Enjelvine Geraldine, «The Harkis Identity: A Product of Marginalization and Resistance to Symbolic Violence?», *National Identities* 8 (2006)
- Enjelvine Geraldine and Kakabadse-Korac Nada «France and the Memories of "Others". The Case of the Harkis, *History and Memory* 24 (2012)
- Evans Martin, *Algeria: France's undeclared War*, New York, Oxford University Press, 2012
- Evans Martin, «Reprisal Violence and the Harkis in French Algeria, 1962», *The International History Review* (2016)

Evans Martin and Phillips John, *Algeria, Anger of the Dispossessed*, New Haven and London, Yale University Press, 2007

Halbwachs Maurice, *Η Συλλογική Μνήμη*, μετ. Τίνα Πλυτά, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2013

Horne Alistair, *A Savage War of Peace, Algeria 1954-1962*, New York, New York Review Books, 1977

Jordi Jean-Jacques, «Algerian “Harkis” in France Since 1962», *The Encyclopedia of Migration and Minorities in Europe, From the 17th Century to the Present*, Cambridge University Press, New York, 2007

Kerchouche Dalila *Mon Père Ce Harki*, Paris, éditions de Seuil, 2003

Lancou-Besnaci Fatima, *Fille de Harki*, Paris, Les Editions de l' Atelier, 2005

Le Sueur James D. and Cohen William B., «France and Algeria: From Colonial Conflicts to Postcolonial Memories», *Historical Reflections* 28 (2002)

Lorcin M. E. Patricia, *Imperial Identities, Stereotyping, Prejudice, and Race in Colonial Algeria*, U.S.A., University of Nebraska Press, 1995

MacMaster Neil, *Colonial Migrants and Racism. Algerians in France, 1900-62*, New York, Palgrave MacMillan, 1997

McCormack Jo, *Collective Memory: France and the Algerian War (1954-1962)*, Plymouth UK, Lexington Books, 2007

McCormack Jo, «Social Memories in (Post) colonial France: Rememebering the Franco-Algerian War». *Journal of Social History* 44 (2011)

McDougall James, *History and the Culture of Nationalism in Algeria*, New York, Cambridge University Press, 2006, σ. 28.

Shalk David L., «Of Memories and Monuments: Paris and Algeria, Fréjus and Indochina.», *historical reflections* 28 (2002)

Shalk David L., *War and the Ivory Tower, Algeria and Vietnam*, New York, Oxford University Press, 1991

Shepard Todd, *The Invention of Decolonization. The Algerian War and the Remaking Of France*, Ithaca and London, Cornell University Press, 2006

Smith Andrea L., *Europe's Invisible Migrants*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2003

Sutton Homer B., «Postcolonial Voices:Vindicating the Harkis,», *Contemporary French Civilization* 20 (1996)

Thomson E.P, *The making of the English working class*, London, Penguin books, 1991

Κόκκινος Γιώργος, «Η Δυναμική της Μνήμης και της Λήθης στη Δημόσια Σφαίρα και οι Νόμοι για τη Μνήμη στη Γαλλία.», *Το Τραύμα και οι Πολιτικές της Μνήμης*.

Ενδεικτικές Όψεις των Συμβολικών Πολέμων για την Ιστορία και τη Μνήμη, Ταξιδευτής, Αθήνα, 2010

Λε Γκοφ Ζακ, *Ιστορία και Μνήμη*, Αθήνα, Νεφέλη, 1998

Λιάκος Αντώνης, *Πώς Στοχάστηκαν το Έθνος Αυτοί που Ήθελαν να Αλλάζουν τον Κόσμο;*, Αθήνα, Πόλις, 2005

Young J. C. Robert, *Μεταποικιακή Θεωρία, μια Ιστορική Εισαγωγή*, μετ. Γιώργος Δεμερτζίδης, Αθήνα, Πατάκη, 2007

Εφημερίδες

Harbi Mohammed Εφημ. *Le Monde*, 04.03.2003

Παπαστάμκου Σοφία Εφημ. *Καθημερινή*, 10.01.2016